

Företags former

CARL MARTIN ROOS

Rabén Prisma

Juridikbokse

Denna digitala version av verket är nedladdad från juridikbok.se.

Den licens som tillämpas för de verk som finns på juridikbok.se är **Creative Commons CC BY-NC 4.0**. Licensvillkoren måste följas i sin helhet och dessa finner du här <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/legalcode.sv>

Sammanfattningsvis innebär licensen följande:

Tillstånd för användaren att:

- Kopiera och vidare distribuera materialet oavsett medium eller format
- Bearbeta och bygga vidare på materialet

Villkoren för tillståndet är:

- Att användaren ger ett korrekt erkännande, anger en hyperlänk till licensen och anger om bearbetningar är gjorda av verket. Detta ska göras enligt god sed.
- Att användaren inte använder materialet för kommersiella ändamål.
- Att användaren inte tillämpar rättsliga begränsningar eller teknik som begränsar andras rätt att göra något som licensen tillåter.

Se även information på

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>

FÖRETAGSFORMER

E-boken är publicerad av Juridiska fakulteten vid Lunds universitet 2023
eISBN: 9789198793468

DOI: <https://doi.org/10.37852/oblu.226>

Denna text är licensierad under CC BY-NC 4.0, Erkännande.

(Se fullständiga villkor: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.sv>).

Enligt licensen får verket spridas och bearbetas utan att tillstånd behövs, men ej användas i kommersiella syften. Verkets upphovsperson måste anges.

CARL MARTIN ROOS

FÖRETAGS FORMER.

En översikt över
associationsrätten.

*Det sus som gick i vassen kom var regel
från förr att skälva utan kraft, ett rö.
Var det en fantasibild som blev kluven,
eller en verklighet som skulle dö?*

HJALMAR GULLBERG

5. rev. uppl.

Rabén Prisma

1995

Första upplagan 1987

Femte reviderade upplagan 1995

© 1988, 1990, 1993, 1994, 1995

Omslag av Ingvar Bylund

Tryckt hos Kristianstads Boktryckeri AB 1995

ISBN 91-518-2708-5

Innehåll

Förord 9

Förkortningar 10

1. Inledning 11

2. Enskild firma 20

3. Enkla bolag 21

3.1 Bildande 21

3.2 Organisation 23

3.3 Ekonomi 25

3.4 Personkrets 27

3.5 Avveckling 30

4. Handelsbolag 31

4.1 Bildande 31

4.2 Organisation 32

4.3 Ekonomi 35

4.4 Personkrets 38

4.5 Avveckling 39

5. Kommanditbolag, europeisk ekonomisk intressegemenskap 41

6. <i>Aktiebolag</i>	46
6.1 Bildande	46
6.2 Organisation	52
6.3 Ekonomi	76
6.4 Personkrets	102
6.5 Avveckling	111
7. <i>Ekonomiska föreningar</i>	115
7.1 Bildande	115
7.2 Organisation	118
7.3 Ekonomi	123
7.4 Personkrets	128
7.5 Avveckling	130
8. <i>Ideella föreningar</i>	133
8.1 Bildande	134
8.2 Organisation	135
8.3 Ekonomi	137
8.4 Personkrets	139
8.5 Avveckling	142
9. <i>Stiftelser</i>	144
9.1 Bildande	145
9.2 Organisation	151
9.3 Ekonomi	154
9.4 Statlig tillsyn	156
9.5 Ändring av ändamålet	157
9.6 Avveckling	159
10. <i>Perspektiv på utvecklingen</i>	160
11. <i>Litteraturanvisningar</i>	163
<i>Sakregister</i>	165

Förord

Denna korta översikt över associationsrätten med tyngdpunkt på den viktigaste företagsformen – aktiebolaget – bygger i huvudsak på några tidigare kompendier, nämligen Roos, Handelsbolag och enkla bolag, Roos–Sandström, Aktiebolagsrättens grunder samt Holmström–Roos, Stiftelser. Min avsikt är att få läsaren att se och förstå huvuddrag och problem. Jag vill undvika den inriktning på detaljkunskap som är så vanlig när det gäller juridiska läroböcker. Det är svårare med kunskapskontrollen om läroböckerna inte är detaljspäckade, men den synpunkten får inte bli styrande.

Boken är avsedd att användas i översiktskurser i akademisk utbildning. Där och i synnerhet på kurser på något högre nivå måste framställningen kompletteras med utförligare läromedel alltefter inriktning och målsättning.

Lämpliga påbyggnadsböcker är:

Torsten Sandström, Handelsbolag och enkla bolag

Knut Rodhe, Aktiebolagsrätt

Carl Hemström, Organisationernas rättsliga ställning

Lennart Frii, Förvalta fonder och stiftelser

Föreliggande utgåva innehåller en hel del ändringar beroende på EG-anpassningen av aktiebolagsrätten, på EG-förordningen om europeiska ekonomiska intressegrupperingar samt på den nya stiftelselagen. Den sistnämnda behandlas här som gällande rätt fastän den formellt träder i kraft först den 1 januari 1996.

Jönköping i februari 1995

Carl Martin Roos

Förkortningar

ABL	Aktiebolagslagen (1975:1385)
BL	Lagen (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag
BrB	Brottsbalken
DsFi	Departementsstencil, finansdepartementet
DsJu	Departementsstencil, justitedepartementet
FL	Lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar
NJA	Nytt juridiskt Arkiv I
PRV	Patent- och registreringsverket
RÅ	Regeringsrättens årsbok
StL	Stiftelselag (1994:1220)
TrL	Lagen (1967:531) om tryggande av pensionsutfästelser m m
VD	Verkställande direktör

1. Inledning

Den som vill ge sig in på någon form av produktion, försäljning eller liknande kan välja mellan att sätta igång på egen hand eller att bygga upp sin rörelse i samverkan med andra. I de flesta fall blir man förr eller senare tvungen att samarbeta med andra. Det krävs nämligen stora resurser, både personella och ekonomiska, för att en verksamhet skall kunna hävda sig i konkurrensen.

Samverkan kan ske på många sätt. Avgörande är om det är arbetskraft eller kapital eller bådadera som behövs. Ibland är det varken personer eller pengar som saknas utan helt enkelt en särskild organisation för verksamheten.

Vilken organisation som växer fram beror alltså på verksamhetens behov och de inblandades förhållanden och deras syn på hur samverkan skall ske framöver. Organisationen måste emellertid ha viss stadga och fasthet för att kunna fungera i förhållande till utomstående. Det bör också finnas färdiga mönster för handlande och konfliktlösning i olika situationer. Som svar på sådana krav ställer associationsrätten upp med ett sortiment av organisationsmodeller för olika verksamhetstyper. Ibland krävs registrering hos en myndighet för att en organisation skall komma till stånd men i vissa fall räcker det med någon åtgärd på det privata planet.

De viktigaste organisationsformer som erbjuds i svensk rätt är följande: enskild firma, enkelt bolag, handelsbolag (med varianten kommanditbolag), aktiebolag, ekonomisk förening, ideell förening, stiftelse. Den här uppsättningen är

långt ifrån självklar. Bl a kan man notera att man i utländsk rätt ofta har en mindre variant av aktiebolaget som passar för små och medelstora företag – anpartsselskab, Gesellschaft mit beschränkter Haftung, société à responsabilité limitée.

Enskild firma

Den enklaste organisationen för näringsverksamhet knyter till näringsidkaren som fysisk person. En näringsidkare kan bedriva rörelse under en firma som han låter registrera i handelsregistret.

Enkelt bolag

Enkelt bolag är den minst utvecklade organisationsformen för samverkan mellan flera. Den växer fram av sig själv vid samarbetsavtal där det inte är meningen att parterna skall bedriva näringsverksamhet tillsammans. Ett exempel är en överenskommelse mellan två företag om att gemensamt uppföra en byggnad. Varje företag sköter sitt, men planeringen och ekonomin samordnas.

Enkla bolag blir inte några självständiga organisationer utan var och en av parterna – bolagsmännen – handlar också inom ramen för samarbetet i eget namn. I en sådan organisation är behovet av stöd genom juridiska regler ganska obetydligt. Vad som behöver regleras är främst parternas befogenheter, samarbetets varaktighet och hur det skall avvecklas. Viktigt är bl a att ge lösningar för det fall att bolagsmännen inte längre kommer överens.

Handelsbolag

Handelsbolaget innebär en stabilisering och utbyggnad av det enkla bolaget. När samarbetet avser näringsverksamhet ut-

vecklas förhållandet till ett handelsbolag. Då behövs en viss samhällskontroll. Bolaget måste därför registreras i handelsregister och anta ett namn under vilket det arbetar, en firma. På så vis bildar bolaget en självständig enhet, en juridisk person. Handelsbolagsmännen gör affärer för bolagets räkning under dess firma och inte i eget namn. Handelsbolaget har sina egna tillgångar och sina egna skulder som är skilda från bolagsmännens. Typiskt för handelsbolaget är att bolagsmännen svarar för handelsbolagets skulder med sina personliga förmögenheter.

I handelsbolag finns det alltså mera att reglera än bolagsmännens inre samarbete, dess varaktighet och upplösning. Man måste också ge bestämmelser för hur bolaget skall förtädas utåt och om ansvaret mot fordringsägarna. Men eftersom bolagsmännen också har ett personligt ansvar behöver man inte ge några särskilda bestämmelser som säkerställer att det finns en tillräcklig förmögenhet i själva bolaget.

Handelsbolaget är uppbyggt för att passa en mindre rörelse där bolagsmännen arbetar tillsammans i verksamheten. Ibland finns det behov av delägare av olika kategorier, där somliga är verksamma med egna arbetsinsatser, medan andra deltar främst med kapital. De som inte deltar i verksamheten vill inte gärna ha personligt ansvar för skulderna. De får då bli kommanditdelägare. De bolagsmän som bär fullt ansvar kallas komplementärer. Denna variant av handelsbolag kallas *kommanditbolag*. En variant som ligger mellan handelsbolaget och det enkla bolaget är den *européiska ekonomiska intressegrupperingen*. Denna företagsform är avsedd för företags-samarbete över gränserna, s k joint venture.

Aktiebolag

Formerna enkelt bolag och handelsbolag är konstruerade för samverkan i mindre skala. Men för industriell verksamhet med behov av stora investeringar krävs en verksamhetsform

som möjliggör kapitalinskott från en större krets delägare. Detta förutsätter i sin tur en mera centraliserad ledning och en stark offentlig kontroll. I den andan har *aktiebolaget* vuxit fram. Bland de uppfinningar som möjliggjort det industriella genombrottet i slutet av artonhundratalet är aktiebolagskonstruktionen en av de viktigaste.

Det finns två varianter av aktiebolag, det publika aktiebolaget som finansieras delvis via aktiemarknaden och det privata aktiebolaget där enskilda står för kapitalinsatserna. I aktiebolaget är kapitalinsatserna och inte de personliga arbetsinsatserna det väsentliga. De som satsar kapital i bolaget får i utbyte andelar som kallas aktier och som kan överlåtas till andra om aktieägaren vill frigöra sin investering. För att aktiebolaget skall komma till stånd krävs att det inbetalade aktiekapitalet är minst 100 000 kr i privata bolag och 500 000 i publika bolag. Patent- och registreringsverket, PRV, kontrollerar att aktiekapitalet är inbetalat och att bolagets uppbyggnad i övrigt överensstämmer med lagen. Först därefter blir bolaget juridisk person.

I fortsättningen måste aktiebolaget alltid redovisa en förmögenhet som minst motsvarar det inbetalade aktiekapitalet. Bolagets verksamhet leds av en styrelse som utsetts av aktieägarna. Styrelsen har vanligen också anställt en verkställande direktör, VD, som sköter den dagliga rörelsen.

En så komplex organisation måste byggas på klara och utförliga regler. Aktieägarnas rättigheter i förhållande till bolaget måste preciseras, t ex när det gäller bestämmanderätt och vid utgivande av nya aktier i samband med ökning av aktiekapitalet. Styrelsens och VD:s befogenheter måste preciseras liksom rätten att företräda bolaget utåt. Skall det gå att få folk att teckna aktier måste ägarna vara fria från personligt ansvar. Det innebär att bolagets förmögenhet blir vad fordringsägarna har att hålla sig till. Detta nödvändiggör stränga redovisningsbestämmelser och regler som hindrar att de som är verksamma i bolaget disponerar över aktiekapital-bolagsförmö-

genhet så att fordringsägarna kommer att stå utan täckning. Det behövs också regler för aktiebolag som går ihop i koncerner eller sammanslås genom fusion.

Trots att aktiebolaget är en komplicerad verksamhetsform och trots att det i första hand är uppbyggt för företag där en större krets av investerare har satsat pengar används varianten privat aktiebolag ofta för företagsamhet i mindre skala och också när det gäller rörelse som bara drivs av en person.

Ekonomisk förening

Hittills har vi talat om ekonomisk verksamhet i bolagsform. Ett alternativ är att bedriva sådan rörelse i form av en *ekonomisk förening*. Som lagstiftningen nu är utformad är det alternativet bara gångbart när det finns en krets av medlemmar som kan delta i verksamheten genom eget arbete eller som kunder, leverantörer eller liknande. I en ekonomisk förening är grundvalen för verksamheten alltså medlemmarna och deras arbete i föreningen, medan i aktiebolaget kapitalinsatserna är huvudsaken. Ekonomiska föreningar är annars uppbyggda ungefär som aktiebolag med insatskapital motsvarande aktiekapitalet, styrelse som leder verksamheten etc. Typiskt för en ekonomisk förening är att det måste finnas särskilda regler om medlemmars inträde och utträde samt för förfoganden över en medlems ekonomiska andel i föreningen.

Ideell förening

De ekonomiska föreningarna drivs i vinstsyfte. Men många föreningar har ett syfte som är ideellt fastän de kanske helt eller delvis bedriver ekonomisk verksamhet. Folk sluter sig samman för att främja gemensamma mål utan ekonomiskt egenintresse. Exempel är idrottsföreningar, nykterhetsföreningar, religiösa samfund. Sådana föreningar kan bedriva

ekonomisk verksamhet i form av tidningsutgivning, lotterier etc. Motsatsen förekommer också, dvs föreningar som inte har någon ekonomisk verksamhet men är till för att stötta medlemmarnas ekonomi. Här är fackföreningar det bästa exemplet. De regler som behövs för sådana *ideella föreningar* motsvarar ungefär reglerna i en ekonomisk förening. Ideella föreningar bygger sin ekonomi på medlemsavgiften och kommunalbidrag som skall förbrukas i den löpande verksamheten. Regler om insats, ekonomisk andel och kapitalskydd behövs därför inte.

Stiftelse

Så när som på enskild firma och enmansaktiebolag har vi hittills talat om samverkan i form av sammanslutningar. En *stiftelse* är däremot inte någon sammanslutning. Den består av ett kapital som är avsatt för ett visst ändamål och en styrelse som förvaltar kapitalet. Någon ägare till stiftelseförmögenheten utöver stiftelsen själv finns det inte. Av skatteskäl är de flesta stiftelser utformade så att avkastningen på den avsatta förmögenheten går till vetenskaplig forskning eller andra allmännyttiga ändamål. Det finns dock en del stiftelser som inte bara bedriver förmögenhetsförvaltning utan helt eller delvis ägnar sig åt andra former av näringsverksamhet, t ex tidnings- eller bokutgivning. Från associationsrättsliga synpunkter behöver också stiftelsen regleras, t ex ifråga om styrelsen och dess arbete, bokföring, firmateckning etc. Men det finns också för stiftelserna unika problem: vad som krävs för att en stiftelse skall komma till stånd, när förmögenheten är sakrättsligt skyddad och hur man skall göra när stiftelseändamålet inte längre kan uppfyllas.

Reglering i lag

De nu genomgångna företagsformerna har gemensamma drag samtidigt som de på vissa punkter skiljer sig åt. Om man

först ser på den rättsliga regleringen är det utmärkande för de flesta av organisationstyperna att det finns en utförlig lagreglering. Detta gäller för handelsbolag alltsedan 1734 års lag. Numera finns en lag om handelsbolag och enkla bolag från 1980. Aktiebolagen fick en kortfattad reglering i en lag av 1848 medan en utförlig lag efter tyskt mönster kom 1895. Dagens aktiebolagslag är från 1975. Ekonomiska föreningar reglerades i lag först på 1890-talet. En ny lag har trätt i kraft den 1 januari 1988. Stiftelser har fått en fullständig reglering i 1994 års stiftelselag, som träder i kraft vid 1996 års ingång.

När det slutligen gäller de ideella föreningarna finns det ingen lagstiftning alls. Bl a beror detta på motstånd från fackföreningshåll. Lagstiftningen om ekonomiska föreningar, allmänt accepterade principer och en tunn sådd rättspraxis får ge ledning i de rättsfrågor som kommer upp.

Indelning

Vanligt är att dela in associationerna i sådana som är *öppna* för nya deltagare och sådana som är *slutna*. Typiskt öppna sammanslutningar är de ekonomiska och ideella föreningarna där principen om fritt inträde för nya medlemmar är utgångspunkten. Ett publikt aktiebolag som definitionsmässigt vänder sig till investerare på kapitalmarknaden måste naturligtvis också betraktas som öppet och detta är också aktiebolagslagens huvudregel. Men i mindre aktiebolag finns det ofta hinder för nya intressenter att köpa in sig, liksom det gör i de typiskt slutna organisationerna handelsbolag och enkla bolag.

Ett alternativ är att fästa sig vid kapital- resp personanknytningen. Med en sådan uppdelning får stiftelsen och aktiebolaget betraktas som typiska kapitalorganisationer medan i första hand föreningarna, men också handelsbolag och enkla bolag, främst får ses som personsammanslutningar.

De anställda

Som framgått av beskrivningen av de olika associationsformerna är det av tradition ett begränsat antal frågor som regleras inom ramen för associationsrätten. Det gäller förhållandet mellan delägarna/medlemmarna inbördes och deras förhållande till organisationen, organisationens ledning, dess ekonomi samt hur den företräds utåt. Anmärkningsvärt är att de som är *anställda* i en organisation kommer bort i sammanhanget. Den relationen behandlas i stället som en arbetsgivar-arbetstagarrelation och regleras i kollektivavtal och arbetsrättslig lagstiftning. Med det synsättet får inte de anställda någon egentlig befattning med organisationens ledning, till skillnad från delägare resp medlemmar. Den inställningen har så småningom blivit föråldrad. Numera anses det naturligt att de anställda skall ha inflytande på ledningen i den organisation där de är anställda. Detta inflytande utövas enligt 1977 års medbestämmandelag och enligt särskilda medbestämmandeavtal. Det vanligaste sättet för medbestämmande är att de lokala fackliga organisationerna begär förhandlingar i frågor som är betydelsefulla för de anställda.

Utvecklingen mot organisations- och företagsdemokrati under de senaste två decennierna har färgat av sig på associationsrätten. Det finns t ex numera lagstiftning som möjliggör för de anställdas fackliga organisationer att sätta till ett antal styrelseledamöter i medelstora och större aktiebolag och ekonomiska föreningar. En del ändringar i bolags- och föreningslagstiftningen har haft till syfte att underlätta styrelserepresentationen för anställda. Vidare har det byggts upp möjligheter för de anställda att få inflytande över arbetsgivarföretagen genom delägarskap. I många företag finns det sparplaner och liknande arrangemang som gör det lätt för de anställda att köpa aktier i det bolag där de själva arbetar.

Internationalisering

Etablering av företag i olika länder och användningen av företag som form för internationell samverkan för med sig ett behov av enhetliga bestämmelser om företagsformer i olika länder. Denna harmonisering kan ske på olika sätt, genom tillskapande av överstatliga företagsformer, genom anpassning av regler om företagsformer i olika länder eller fackligt utbyte mellan olika länder.

Mest betydelsefulla är i dag dessa harmoniseringssträvanden inom EG. Det finns som nämnts en EG-förordning om den överstatliga samverkansformen europeiska ekonomiska intressegrupperingar och det väntas så småningom en förordning om överstatliga Europa-aktiebolag. Genom olika bolagsdirektiv har EG föreskrivit nya rättsprinciper som aktiebolagsrätten i medlemsländerna har måst anpassas till. De frågor det gäller är främst olika bolagsvarianter, publicitet och bundenhet, fusion och registrering, skyddet för det bundna kapitalet samt företrädesrätt vid emission. Direktivet om bolagsorgan etc har ännu inte blivit antaget.

Vad gäller övriga företagsformer finns inte så mycket gjort i harmoniseringsväg ännu. Men på sikt kan en omfattande lagharmonisering förutses.

2. Enskild firma

Den som börjar ägna sig åt näringsverksamhet utan att bekymra sig om någon särskild företagsform hamnar automatiskt i facket enskild firma. Reglerna om enskild firma är tillämpliga på den som bedriver ekonomisk verksamhet, näringsverksamhet. De innebär från associationsrättslig synvinkel främst krav på registrering i handelsregister samt krav på bokföring och redovisning. Skattemässigt deklarerar rörelseinkomsterna av näringsidkaren personligen.

Handelsregistret förs enligt 1 § i handelsregisterlagen (1974:157) länsvis av Patent- och registreringsverket, PRV. Skyldighet att söka registrering föreligger innan verksamheten börjar. En näringsidkare registreras med den firma som han använder sig av i näringsverksamheten. En firma får normalt inte vara förväxlingsbar med en annan i länet registrerad firma, se närmare firmalagen (1974:156) 3 §. Vidare registreras näringsidkarens namn, personnummer, verksamhetens art, postadress och kontorsadress samt län.

Enligt bokföringslagen (1976:125) är en näringsidkare bokföringsskyldig. I bokföringsskyldigheten ingår att bokföra och verifiera löpande affärshändelser, upprätta årsbokslut bestående av balansräkning och resultaträkning samt arkivera bokföring och verifikationer. En enskild näringsidkare behöver inte upprätta årsbokslut annat än om omsättningen överstiger 20 ggr basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring, dvs drygt 700 000 kr.

3. Enkla bolag

3.1 Bildande

Bolagsbegreppet

Enkla bolag och handelsbolag regleras av lagen (1980:1102) om handelsbolag och enkla bolag, BL. Enligt 1:1* föreligger det ett handelsbolag om två eller flera har avtalat att gemensamt driva näringsverksamhet i bolag och bolaget har förts in i handelsregister. Avtal om samverkan i bolag i andra fall klassificeras enligt 1:3 som enkelt bolag.

En grundläggande förutsättning för lagens tillämpning är således att det föreligger ett bolag. Vad som menas med bolag ger lagtexten emellertid inget besked om. I litteraturen har man ställt upp följande krav:

1. rättsförhållandet skall vara grundat på avtal mellan delägarna
2. det skall föreligga ett bolagsändamål som är gemensamt för delägarna
3. delägarna skall vara förpliktade att verka för det ändamålet.

Med avtalskravet markeras en gräns mot vissa andra gemenskapsformer, såsom förmögenhetsgemenskap i äktenskapet,

* Här och i fortsättningen avses BL.

sammanlevnad i oskiftat dödsbo och de flesta fall av samäganderätt. Avtalet behöver inte vara uttryckligt och det krävs inte någon avsikt hos parterna att bilda bolag för att reglerna skall bli tillämpliga.

Viktigast är att deltagarna skall samverka för ett gemensamt ändamål, bolagsändamålet. Det är främst detta som skiljer bolagsförhållanden från andra avtalsförhållanden. Det gemensamma ändamålet är oftast att uppnå vinst till fördelning mellan delägarna.

Kravet på att delägarna skall vara förpliktade att verka för det gemensamma ändamålet behöver man inte lägga så stor vikt vid. Det kan t o m räcka med en förpliktelse att delta i rörelsens förlust för att kravet skall vara uppfyllt. Möjligen är det typiskt för bolaget jämfört med andra sammanslutningsformer att viss aktivitet för ett gemensamt ändamål fordras av deltagarna.

Några särskilda krav på rörelsens art uppställs inte – ”utöva verksamhet i bolag” heter det i 1:3. Det behöver således inte ens röra sig om ekonomisk verksamhet. Inte heller är det nödvändigt att några tillgångar avskiljs för rörelsens behov.

Är bolagskraven uppfyllda blir nästa fråga om man skall klassificera bolaget som enkelt bolag eller handelsbolag. Av 1:1 och 3 framgår att ett enkelt bolag föreligger så länge inte verksamheten i bolaget kan klassificeras som av bolagsmännen gemensamt bedriven näringsverksamhet som införts i handelsregistret.

Det enkla bolaget är alltså den mindre kvalificerade formen av bolag. Det skiljer sig från handelsbolag genom att det inte avser näringsverksamhet. Till enkla bolag räknas exempelvis gemensam vadhållning eller tippning och lottinköp för flera personers räkning. Olika former av samverkan i jordbruket hör också hit. Syftet behöver inte vara renodlat ekonomiskt. En intressegrupp inom en organisation som söker stärka sin maktställning kan bedömas efter reglerna om enkla bolag. En typ av enkla bolag av stor betydelse i näringslivet är

de samarbetsavtal eller konsortier som sluts mellan olika företag för bestämda projekt, t ex uppförande av större byggnader och andra anläggningar. Det enkla bolaget ger då ramen för en samordning av de olika deltagarföretagens insatser i projektet. Konsortier som har egen näringsverksamhet och egna intäkter och kostnader klassas däremot som handelsbolag.

Det framgår av lagtexten att bolag som fyller kraven på handelsbolag utan att vara registrerade följer regler om enkla bolag.

Den principiella skillnaden mellan handelsbolag och enkla bolag är att det enkla bolaget till skillnad från handelsbolaget inte erkänns som självständigt rättssubjekt eller en "juridisk person" och därför i stort sett bara får betydelse på det interna planet bolagsmännen emellan, 1:4. Utomstående handlar inte med organisationen utan med dess delägare. Frågan om ett enkelt bolag kommit till stånd eller inte är alltså främst aktuell i förhållandet bolagsmännen emellan. Bolaget anses bildat redan i och med att avtal slutits eller från och med den tidpunkt som avtalet anger. Någon registrering behövs inte för att ett enkelt bolag skall komma till stånd.

3.2 Organisation

Intern förvaltning

Den interna organisationen i de olika typer av enkla bolag som förekommer varierar naturligtvis. Finns det inget avtalat mellan parterna gäller lagens regel. Den passar bäst för mera tillfällig och begränsad samverkan. Enligt 4:3 st 1 gäller nämligen samförvaltning i enkla bolag: alla bolagsmäns samtycke erfordras för varje förvaltningsåtgärd. Åtgärder som är brådskande kan dock vidtas utan att det finns samtycke från samtliga bolagsmän. Men regeln kan som framgått åsidosättas ge-

nom ett uttryckligt avtal eller om omständigheterna annars visar att bolagsmännen tänkt sig en viss uppdelning av förvaltningen.

Innehåller bolagsavtalet att förvaltningsåtgärder kan vidtas utan att alla bolagsmän är med på det, kan en bolagsman som inte är utesluten från förvaltningen hindra åtgärder genom att inlägga sitt veto, 4:3 st 2. Denna bestämmelse kan man emellertid också skriva bort i bolagsavtalet.

En bolagsman som fått i uppgift att ta hand om förvaltningen helt eller delvis kan bara skiljas från uppdraget om det finns starka skäl för det (2:4, 4:2). Han har inte rätt till arvode för sina insatser i förvaltningen av bolaget annat än om det följer av bolagsavtalet.

Finner man att en bolagsman har misskött bolagets angelägenheter kan skadeståndstalan föras mot vederbörande inom ett år från bokslutet eller från bolagets likvidation. Se närmare 2:14 och 4:2.

Uppträdande utåt

När det gäller det enkla bolagets externa förhållanden är det viktigt att veta om den som agerar i bolagets intresse då också förpliktar de övriga bolagsmännen. BL:s huvudregel är här helt klar: sluts avtal på bolagsmännens vägnar eller under samfällid beteckning för dem blir endast de bolagsmän som deltar i avtalet berättigade och förpliktigade gentemot avtalsparten, 4:5.

Fastän formellt huvudregel, får 4:5 praktiskt sett betraktas som en undantagsbestämmelse. Den bolagsman som handlar för bolagets räkning är nämligen som regel på en eller annan grund – ofta enligt fullmaksregler – behörig att företräda sina medbolagsmän. Bolagsmännen har väl oftast ansett att den som de lämnat över förvaltningen till också skall vara bemyndigad att ingå avtal inom bolagets verksamhetsområde med bindande verkan för samtliga bolagsmän.

Har flera bolagsmän deltagit i avtalet gäller enligt 4:5 st 2 att de har lika rätt mot avtalskontrahenten, och att de gentemot denne bär ett solidariskt ansvar. Regeln gäller såväl när bolagsmännen själva deltar i avtalet – det fall som BL tar sikte på – som när de bolagsmän som inte själva agerar gett den avtalande bolagsmannen ett uppdrag att handla för deras räkning.

I 4:6 stadgas att ett solidariskt ansvar för ingångna avtal inträder för de bolagsmän som godtar att man använder en benämning på det enkla bolaget som innehåller personnamn eller något av orden förening, stiftelse, aktiebolag eller handelsbolag. Sådana beteckningar är nämligen vilseledande för motparten. Denne kan få intrycket att han har med en juridisk person att göra och att dess egen förmögenhet – och, när det gäller handelsbolag, även delägarnas förmögenheter – kan tas i anspråk för uppkommande skulder.

3.3 Ekonomi

Bolagstillgångar

Den ekonomiska basen för ett enkelt bolag växlar i olika bolagsformer. I rena samarbetsavtal blir det kanske överhuvudtaget inte nödvändigt att avsätta några tillgångar för bolagsändamålet. Det är ju inte nödvändigt för tillämpning av BL:s regler att man avsatt särskilda bolagstillgångar. I de flesta enkla bolag brukar bolagsmännen skjuta till egendom under behållande av sin individuella äganderätt.

Skall egendomen förbrukas i verksamheten blir det fråga om ett slags egendomsgemenskap mellan bolagsmännen. Man kan också tänka sig att bolagsmännen har samägarerätt till de tillgångar som används i det enkla bolagets verksamhet. Har tre bolagsmän exempelvis gemensamt köpt en

lastbil för att utföra transporttjänster kan de ha kommit överens om att var och en av dem skall ha lika stor andel i fordonet. Samäganderätt till bolagstillgångar medför dock inte att lagen (1904:48 s 1) om samäganderätt skall tillämpas. Den lagen har man nämligen satt åt sidan i och med bolagsavtalet.

Ett omdiskuterat problem är hur en utomstående berörs av att egendom som tillhör en viss bolagsman ingår bland tillgångarna i ett enkelt bolag. Lagen tiger på den punkten. Rättspraxis och BL:s förarbeten tyder närmast på att det inte påverkar tredje mans ställning att egendomen ingår bland tillgångarna i ett enkelt bolag.

SvJT 1964 rf s 34. A och B hade gemensamt åtagit sig att utföra vägbyggnadsarbete enligt ett entreprenadkontrakt. Enligt kontraktet hade A och B 20 000 kr att fordra av beställaren. Hälften av denna fordran utmättes för en skatteskuld som A hade. A och B yrkade hos överexekutor att utmätningen skulle upphävas, eftersom de utförde entreprenaden i enkelt bolag. Överexekutor undanröjde utmätningen med motiveringen att en utmätning av en andel i en särskild bolagstillgång i ett enkelt bolag inte fick äga rum. Fordringsägaren, staten, skulle i stället vara hänvisad att söka utmätning i A:s andel i det enkla bolaget. Eftersom entreprenadföretaget hade gått med förlust, hade denna väg inte lett till framgång.

HovR fastställde emellertid den gjorda utmätningen i A:s andel av fordringen trots att den utgjorde en tillgång i ett enkelt bolag.

Ekonomiska mellanhavanden

De ekonomiska förhållandena kan gestalta sig ganska olika i skilda typer av enkla bolag. De viktigaste reglerna i BL om bolagsmännens interna ekonomiska mellanhavanden rör vinst och förlust och insyn i förvaltningen.

Beträffande eventuell vinst eller förlust i bolagsverksamheten stadgar BL att den skall fördelas jämnt mellan bolagsmännen, "efter huvudtalet", 2:8 och 4:2. Regeln är dispositiv. Även om verksamheten går dåligt behöver en bolagsman inte göra extra tillskott annat än om avtalet säger det.

En bolagsmans intresse av kontroll över den ekonomiska förvaltningen i bolaget är tillgodosedd genom en insynsregel, som medger honom att ta del av räkenskaperna och i övrigt ta kännedom om bolagets angelägenheter när detta inte vållar särskilda olägenheter i bolagsverksamheten, 2:5 och 4:2. Insynsrätt har även den bolagsman som enligt bolagsavtalet är utesluten från förvaltningen av bolagets angelägenheter.

3.4 Personkrets

Uppsägning

Enkla bolag och handelsbolag är organisationer för ett nära samarbete mellan ett fåtal personer där var och en förutsätts vara beroende av de andra bolagsmännens verksamhet för bolagsändamålet. Detta inbördes beroende medför att verksamheten bör vara knuten till en bestämd personkrets, att växlingar i delägarkretsen inte skall ske annat än om alla delägare är ense om det. Dessutom bör det vara möjligt att lösa upp samarbetet om det sker någon förändring i delägarkretsen eller om ett fortsatt samarbete i dittills praktiserade former omöjliggörs av andra skäl. Enskilda bolagsmän kan därför inte utan vidare lämna samarbetet i bolaget. Den som inte längre vill vara bolagsman måste säga upp bolaget eller erbjuda de övriga bolagsmännen att acceptera en annan delägare i hans ställe.

Man kan skilja på två former av uppsägning: ordinär uppsägning, som inte kräver särskilda skäl och som är till för att efter en viss frist göra slut på ett tidsbestämt bolagsförhållande, och extraordinär uppsägning, som kräver starka skäl och som medför omedelbar verkan. Medan den ordinära uppsägningsrätten ger uttryck för en allmän princip att man skall kunna befria sig från tidsbestämda bindningar efter en

övergångstid, är den extraordinära uppsägningsrätten närmast en motsvarighet till hävningsinstitutet vid andra avtalstyper.

Av 2:24 st 2 och 4:7 st 2 följer att en bolagsman när som helst kan säga upp ett avtal som är slutet på obestämd tid. Bolaget skall då träda i likvidation efter sex månaders förlopp om inte avtalet anger någon annan uppsägningstid. Ett bolagsavtal är naturligtvis slutet på obestämd tid om någon tid inte anges för dess bestånd. När bolagets varaktighet beror på omständigheter som inte kan tidfästas kan också uppsägning ske enligt sexmånaders-regeln. Ett avtal som har slutits på en bolagsmans livstid kan dock inte sägas upp till upphörande enligt den bestämmelsen. Det likställs med avtal för bestämd tid.

Skall bolaget bestå för en bestämd tid kan en bolagsman inte genom vanlig uppsägning få bolaget att upphöra tidigare, om inte avtalet bestämmer annorlunda. Ofta sluts bolagsavtal på begränsad tid med automatisk förlängning om inte uppsägning sker viss tid innan avtalstiden går ut. Ett bolag kan anses slutet på bestämd tid också i fall där avtalstiden inte har angivits uttryckligt. Man kan t ex inte säga upp ett enkelt bolag som har slutits för uppförande av en byggnad, om inte den förutsedda tiden för projektets slutförande har gått ut.

Viktig grund

Oavsett vad avtalet innehåller om varaktighet och uppsägning kan samarbetet sägas upp med stöd av reglerna i 2:25 och 4:7 st 2. En förutsättning är att en bolagsman väsentligt har åsidosatt sina skyldigheter enligt bolagsavtalet eller att det annars finns "viktig grund" för att bolaget skall upplösas. Bland tänkbara uppsägningsgrunder kan nämnas att en bolagsman inte fullgör ett avtalat tillskott, visar trolöshet eller grov vårdslöshet i bolagets angelägenheter eller blivit allvarligt sjuk. Det inträffade måste väsentligt ha rubbat förutsättningarna för fortsatt samverkan i bolaget. Liksom för hävning i andra avtalsförhållanden uppställs alltså ett väsentlighets-

krav. Möjligen kan man säga att det får ställas något lägre krav på hävningsgrundens väsentlighet i bolagsförhållanden med tanke på att det här förutsätts ett större förtroende mellan parterna än när det gäller förmögenhetsrättsliga avtal i allmänhet.

Av intresse i detta sammanhang är rättsfallet NJA 1962 s 359. B och N ingick avtal om att N skulle vara ensamförsäljare av B:s produkter, varvid nettovinsten skulle delas lika mellan parterna.

Avtalet innehöll bl a en bestämmelse om rätt att säga upp kontraktet till omedelbart upphörande vid egenvilligt och uppenbart kontraktsbrott från motpartens sida.

Under återopande av att N gjort sig skyldig till kontraktsbrott hävde B avtalet. N hade bl a vilselett B beträffande en större order samt träffat avtal med en person som hade en nyckelställning i B:s företag att denne skulle få anställning hos N om samarbetet mellan B och N upphörde.

HD uttalade bl a: Rättsförhållandet mellan parterna... måste anses hänförligt till enkelt bolag... Frågan om (B:s) rätt att i förtid bringa rättsförhållandet upphörande skall därför närmast bedömas enligt 27 och 52 §§ (BL 1985, motsv BL 1980 2:25 och 4:7 st 2)... Genom sina (ovan) angivna förfaranden måste (N) anses hava i sådan grad brustit i den lojalitet och vilja att förtroendefullt samarbeta, som enligt vad av det nyss sagda framgår utgjort en förutsättning för att syftet med parternas bolagsförhållande i fortsättningen skulle kunna uppnås, att (B) ägt rätt att påfordra, att bolaget genast trädde i likvidation.

Avtalsbestämmelsen i 1962 års fall att uppsägning kunde ske vid "egenvilligt och uppenbart kontraktsbrott" ansågs inte utesluta tillämpningen av reglerna i BL. Fallet illustrerar också att kontraktsbrott som i och för sig inte är så väsentligt att de bör medföra uppsägningsrätt kan beaktas såsom symptom på allvarliga brister i samarbetet och den vägen ge rätt till uppsägning.

Om uppsägning sker skall bolaget träda i likvidation. Önskar övriga bolagsmän fortsätta bolagsverksamheten kan de dock göra det. En förutsättning är då att man kan komma fram till en överenskommelse om utlösande av den avgående

bolagsmannen. Se 2:29–30 och 4:7 st 2.

Ett sätt att utträda utan att behöva säga upp bolaget är att sätta in en ny bolagsman i sitt ställe. Med tanke på det enkla bolagets – och handelsbolagets – karaktär av sammanslutning för få och nära samverkande personer krävs emellertid – enligt 2:2 och 4:2 – samtycke av samtliga bolagsmän för att detta skall genomföras. Delägarna skall inte kunna tvingas till samarbete med en ny kompanjon. Däremot finns det ingenting som hindrar att en bolagsmans ekonomiska andel eller andelar i bolagstillgångarna överläts till någon annan.

Bundenheten vid en bestämd personkrets avspeglas vidare i BL:s bestämmelser om automatisk upplösning vid vissa förändringar i delägarkretsen. Avlider en bolagsman eller går han i konkurs skall nämligen bolaget omedelbart träda i likvidation, 2:26–27 och 4:7 st 2. Övriga bolagsmän kan dock komma överens om att fortsätta samarbetet.

3.5 Avveckling

Blir bolaget uppsagt eller inträffar någon av de automatiskt verkande upplösningsgrunderna – bolagsmans död eller konkurs – och träffas ingen överenskommelse om fortsatt verksamhet, skall bolaget – genast eller efter vederbörlig uppsägningstid – träda i likvidation. Likvidation skall också ske om den tid som avtalats för bolaget har gått ut.

Enklast sker upplösningen då det enkla bolaget saknar bolagstillgångar. I sådant fall anses det upplöst i och med att det träder i likvidation. I annat fall skall bolagets skulder betalas, tillgångarna realiseras och överskottet fördelas mellan bolagsmännen efter deras andelar. Bolagsmännen likviderar själva bolaget om inte en likvidator på talan av en bolagsman utses av allmän domstol, 2:37 och 4:7 st 2. När skifte har skett anses bolaget upplöst, 2:44 och 4:7 st 2.

4. Handelsbolag

4.1 Bildande

Skall en organisation anses som handelsbolag krävs inte bara att de allmänna kännetecknen på bolag finns, utan dessutom att rörelsen går ut på en gemensamt bedriven näringsverksamhet och har blivit införd i handelsregister. Ett handelsbolag kan komma till stånd genom en överenskommelse mellan bolagsmännen om att bedriva den typen av rörelse. Men man kan också tänka sig att en verksamhet i ett enkelt bolag så småningom inriktas på självständig näringsverksamhet. Ett handelsbolag kan på så vis utvecklas ur ett enkelt bolag.

Den grundläggande skillnaden mot enkelt bolag är att handelsbolaget erkänns som ett särskilt rättssubjekt, som en juridisk person, 1:4*. Bolaget kan ha egna tillgångar och skulder, förvärva rättigheter och ikläda sig skyldigheter och uppträda som part inför domstolar och andra myndigheter. I olikhet med vad som gäller för exempelvis aktiebolag och ekonomiska föreningar framträder handelsbolaget som en juridisk person redan i och med att kraven i 1:1 är uppfyllda. Någon registreringsåtgärd fordras inte för att företaget skall bli ett självständigt rättssubjekt.

En fysisk person måste givetvis vara myndig för att kunna delta i ett handelsbolag. Samtycker förmyndaren kan den omyndige ingå ett bolagsavtal redan när han fyllt sexton år, se

* Här och i fortsättningen avses BL.

föräldrabalken 15:13. Däremot finns inte längre några begränsningar för personer med utländskt medborgarskap eller bosättning utomlands att delta i ett svenskt handelsbolag.

4.2 Organisation

Intern förvaltning

När det gäller att organisera handelsbolagets interna förvaltning har bolagsmännen fria händer. De kan anförtro förvaltningen åt en styrelse, de kan föreskriva att alla bolagsmän skall vara ense om varje beslut och åtgärd, kort sagt välja den organisationsform som passar bäst för den aktuella delägar-kretsen och bolagets verksamhet.

BL innehåller emellertid vissa dispositiva regler i ämnet. Lagen utgår från att delägarkretsen är så väl sammanhållen att det inte finns anledning att skilja mellan beslut och förvaltning. "Beslut och handling äro ett..."

Förvaltningsrätten är enligt 2:3 delad. Varje bolagsman är berättigad att ensam besluta och handla i bolagets verksamhet. Den enhällighetsregel som gäller för enkla bolag skulle vara osmidig i näringsverksamhet. För att hindra missbruk av den individuella förvaltningsrätten har man infört en möjlighet för varje bolagsman som inte enligt bolagsavtalet är utesluten från förvaltningen att hindra förvaltningsåtgärder genom att lägga in sitt veto. För att vetorätten skall kunna fungera måste bolagsmännen vara skyldiga att underrätta varandra om sina planer. Man säger därför att bolagsmännen är pliktiga att vara lojala mot varandra. Brott mot lojalitetsplikten kan medföra uppsägning och eventuellt upplösning av bolaget. Se rättsfallet NJA 1962 s 359 under 3.4 ovan.

Åtgärder som är främmande för bolagets ändamål kräver samtycke av samtliga bolagsmän, 2:3 st 2. Handelsbolagets

ändamål framgår av bolagsavtalet och av anmälningen till handelsregistret, där "näringsverksamhetens art" skall anges, se handelsregisterlagen (1974:157) 4 §.

BL innehåller också utfyllnadsregler för situationer där bolagsmännen har kommit överens om en förvaltningsorganisation som avviker från det legala mönstret. I 2:3 st 3 regleras en bolagsmans möjligheter att vidta åtgärder som inte tål uppskov i fall då förvaltningsrätten skall utövas kollektivt. I 2:4 ges övriga bolagsmän möjlighet att från förvaltningsuppdraget skilja en delägare som anförtrots hela eller viss sektor av förvaltningen om det finns en "viktig grund" för det.

Arvode, skadestånd

Enligt 2:6 skall bolagsman ha skäligt arvode för sina insatser i förvaltningen. Vanligen regleras arvodesfrågan i bolagsavtalet.

I 2:13 slås fast att den som har "nödiga och nyttiga" utgifter för rörelsens räkning skall få pengarna tillbaka med ränta enligt räntelagen (1975:635) 5 och 6 §§. En bolagsmans fordran på arvode eller ersättning för utlägg följer i vissa avseenden andra regler än utomstående fordringsägares tillgodo-havanden. Bl a måste bolagsmän med fordringar på arvode och ersättning för utlägg alltid stå tillbaka för de utomstående fordringsägarnas krav vid bolagets konkurs.

En bolagsman måste ersätta bolaget de skador som han avsiktligt eller genom vårdslöshet eller försummelse i förvaltningen tillfogar detta, 2:14. Skadeståndssanktionen kan t ex tillgripas när en bolagsman på ett otillbörligt sätt gynnar sina egna intressen på bolagets bekostnad. Det finns nämligen inga jävsbestämmelser i BL som hindrar bolagsmannen att styra och ställa i bolaget när hans egna intressen är inblandade. Om samtliga bolagsmän har samtyckt till åtgärden föreligger inte ersättningsskyldighet. Skadeståndet kan i vanlig ordning jämkas efter en skälighetsprövning. Är flera bolagsmän skadeståndsskyldiga svarar de solidariskt för skadan

gentemot bolaget i den mån skadeståndet inte jämkats för någon av dem. Sinsemellan skall de bidra till ersättningsbeloppet efter vad som är skäligt med hänsyn till omständigheterna, 2:14 st 2.

Talan om skadestånd måste väckas av en behörig ställföreträdare för bolaget inom ett år från den tidpunkt då bokslutet för den tid, då den skadliga åtgärden företogs, finns tillgängligt för samtliga bolagsmän, 2:15. Preskriptionen gäller dock inte anspråk som grundar sig på brottsligt förfarande från bolagsmannens sida och inte heller om bolagsmännen fått i väsentliga hänseenden ofullständig information. Talan kan inte i något fall väckas om det gått tre år från det aktuella räkenskapsårets utgång. 2:15 medger också att en bolagsman väcker skadeståndstalan i eget namn. I sådant fall gäller ettårsfristen från den tidpunkt då den bolagsmannen fick del av årsbokslutet i fråga.

Uppträdande utåt

Huvudregeln för bolagets *externa* förhållanden är att var och en av bolagsmännen är behörig att ensam företräda bolaget. Vid missbruk av ställföreträdarskapet kan allmän domstol på yrkande av en medbolagsman omedelbart skilja en bolagsman från hans rätt att företräda bolaget, 2:17.

I bolagsavtalet kan man avvika från lagens huvudregel. Det kan föreskrivas att endast viss eller vissa bolagsmän får teckna handelsbolagets firma eller att firman skall tecknas av två eller flera bolagsmän i förening, kollektiv firmateckning.

Har en bolagsman överskridit sin befogenhet vid en rättshandling med utomstående, gäller inte rättshandlingen mot bolaget om den utomstående var i ond tro, 2:18.

Om ett handelsbolag är infört i handelsregistret kan det anmälas att en viss person är bolagets prokurist. Prokura är en särskild typ av fullmakt. Prokuristen har rätt att teckna handelsbolagets firma. Han får dock inte syssla med fastighetsaf-

färer. Samtliga bolagsmän skall vara ense om att meddela prokura. En prokura kan återkallas av varje bolagsman som kan företräda bolaget. Se vidare prokuralagen (1974:158) samt 2:19.

Handelsbolaget kan företräddas av en fullmäktig enligt vanliga regler om fullmakt. Fullmakten måste ha utfärdats av en behörig ställföreträdare för handelsbolaget.

Förändringar i firmateckningsrätten kan endast åberopas mot utomstående som känner till förändringen. Det är därför av betydelse att de förändringar som inträder beträffande firmatecknarna fortlöpande anmäls till handelsregistret. Vad som är infört i registret anses ju ha kommit till tredje mans kännedom, 19 § handelsregisterlagen (1974:157). Den som önskar ingå avtal med ett handelsbolag bör införskaffa registerutdrag från handelsregistret. Handelsregister förs liksom föreningsregister numera länsvis hos PRV.

4.3 Ekonomi

Redovisning

För handelsbolag gäller redovisningsbestämmelserna i bokföringslagen (1976:125). Enligt den lagen är en näringsidkare skyldig att upprätta ett årsbokslut, som inte är offentligt, om omsättningen i företaget överstiger 20 basbelopp enligt lagen om allmän försäkring.

För aktiebolag, ekonomiska föreningar och stiftelser finns längre gående bestämmelser som bl a innebär att räkenskaperna i viss mån blir offentliga. Motsvarande gäller också vissa handelsbolag enligt lagen (1980:1103) om årsredovisning m m i vissa företag. Företag som är skyldiga att upprätta årsbokslut enligt bokföringslagen skall även avge årsredovisning enligt årsredovisningslagen om

- antalet anställda uppgår till minst 10 eller
- företaget är moderföretag i en koncern med minst 10 anställda eller
- omslutningen i balansräkningen uppgår till över 1 000 x basbeloppet.

Årsredovisning skall göras upp enligt bestämmelserna i bokföringslagen om årsbokslut. Företag eller koncerner med omslutning över 1 000 x basbeloppet eller över 200 anställda skall ge in sin årsredovisning, bestående av balansräkning, resultaträkning och förvaltningsberättelse, till länsstyrelsen. Övriga redovisningsskyldiga företag skall lämna in balansräkning och resultaträkning när länsstyrelsen begär det. För ett moderföretag i en koncern tillkommer krav på koncernredovisning.

Revision

Liksom i ett enkelt bolag har varje bolagsman i ett handelsbolag enligt 2:5 rätt att granska bolagets räkenskaper och i övrigt skaffa sig kännedom om bolagets angelägenheter. Även en bolagsman som är utesluten från förvaltningen har dessa kontrollbefogenheter.

BL utgår således från att bolagsmännen själva utövar kontrollen över förmögenhetsförvaltningen i handelsbolaget. Men inget hindrar att man i bolagsavtalet kommer överens om att en eller flera *revisorer* skall anlitas.

Företag som är redovisningsskyldiga enligt årsredovisningslagen måste utse revisor. De företag som måste lämna in sin redovisning till länsstyrelsen skall ha minst en auktoriserad revisor. Länsstyrelsen förordnar en revisor om en sådan inte redan har utsetts.

Arvode, ränta, vinst

BL innehåller i 2:6–10 en del regler om bolagsmännens inbördes mellanhavanden på det ekonomiska planet främst såvitt avser arvode, ränta och vinstutdelning. Reglerna är i stort sett desamma för handelsbolag som för enkelt bolag. Då bestämmelserna rör centrala frågor för delägarna kan man anta att de tas upp i bolagsavtalet. De dispositiva reglerna i BL innebär bl a att en bolagsman skall tillgodoföras eventuellt arvode samt ränta på sitt i bolaget inestående kapital med riksbankens diskonto + 2 %.

Vinst eller förlust för räkenskapsåret skall fördelas mellan huvudmännen efter huvudtalet. När bokslutet blivit godkänt av bolagsmännen har varje delägare rätt att få ut arvode, ränta och eventuell vinst. I regel kan han om han så önskar låta beloppet stå kvar i bolaget.

Ansvar

Enligt 2:20 svarar bolagsmännen för handelsbolagets förbindelser en för alla och alla för en såsom för egen skuld. Ansvar för delägarna är primärt och solidariskt. En fordringsägare kan välja om han vill rikta sina anspråk mot handelsbolaget eller mot en eller flera av bolagsmännen.

En bolagsman som har lämnat bolaget svarar för de skulder som uppkommit före hans avgång, 2:22. Han kan bli ansvarig för förbindelser som ingås därefter om bolagets motpart inte kände till hans avgång. Därför bör en avgående bolagsman kontrollera att det blir anmält till handelsregistret att han lämnat bolaget.

En nytilkommen bolagsman svarar enligt 2:22 också för de skulder som redan finns. Motiveringen är att han bör vara jämställd med övriga bolagsmän i ansvarshänseende.

Tillgångar

Till skillnad från vad som gäller i aktiebolag behövs – på grund av den personliga ansvarigheten – inte några regler i handelsbolag som säkerställer att ett visst kapital måste tillskjutas. Regler om att tillskott av egendom måste ske i viss form blir onödiga. Det behövs inte heller några tvingande regler som hindrar att bolagstillgångarna går tillbaka till delägarna. Lagen utgår dock från att i varje fall startkapitalet tillförs bolaget genom insatser av delägarna. I 2:11 stadgas att en delägare inte mot sin vilja kan tvingas att tillföra bolaget något utöver den avtalade insatsen.

Eftersom handelsbolaget är konstruerat som ett självständigt rättssubjekt är det viktigt att veta vilka tillgångar som tillhör bolaget och vilka som är den enskilde bolagsmannens. Ibland kan det vara svårt att avgöra om egendom har tillförts bolaget med nyttjanderätt eller om äganderätten har övergått. Om tillgångar skall anses ha övergått från bolagets delägare till bolaget självt fordras för verkan mot borgenärerna tradition eller motsvarande enligt allmänna sakrättsliga regler.

4.4 Personkrets

Reglerna om förändringar i delägarkretsen överensstämmer med dem som gäller för enkla bolag. Detta innebär bl a att en ny bolagsman inte får träda in utan att det finns samtycke från samtliga bolagsmän, 2:2. När det gäller handelsbolag och särskilt kommanditbolag kan det kanske finnas större anledning att avtalsvägen underlätta möjligheterna till delägarväxling än i de enkla bolagen. Reglerna om ordinär och extraordinär uppsägning, 2:24–25, angående en bolagsmans möjligheter att lämna samarbetet i bolaget, gäller även handelsbolag, liksom bestämmelserna i 2:26–27 om verkan av bolagsmans död eller konkurs.

På en punkt ställer sig problemen något annorlunda i handelsbolag än i enkla bolag. Eftersom ett handelsbolag är en självständig juridisk person med egen förmögenhet kan man fråga sig hur det går om handelsbolaget så småningom bara får en delägare. Övergår då bolagsförmögenheten på den återstående delägaren eller kvarstår bolaget fortfarande som enmansbolag? Svaret är att ett handelsbolag med en delägare inte kan bestå som självständig enhet längre än sex månader. Därefter anses bolaget ha trätt i likvidation, 2:28.

4.5 Avveckling

Ett handelsbolag kan upphöra genom likvidation eller konkurs. Likvidation kan bli aktuell i flera olika fall. Tiden för bolagets bestånd kan ha gått ut utan att bolagsmännen är beredda att fortsätta samarbetet. Vid avtal som slutits på obestämd tid kan bolaget ha upphört genom ordinär uppsägning. Bolaget kan ha trätt i likvidation efter en extraordinär uppsägning. Likaså kan någon av de automatiskt verkande likvidationsanledningarna ha inträffat, dvs bolagsmans död eller konkurs.

Om man inte i det ursprungliga bolagsavtalet eller senare kommit överens om att bolaget skall fortsätta mellan de kvarvarande bolagsmännen skall handelsbolaget träda i likvidation. Detta innebär att skulderna skall betalas, förmögenheten realiseras och överskottet fördelas mellan bolagsmännen, 2:33. I princip är det bolagsmännen själva som sköter avvecklingen enligt vanliga förvaltningsregler.

En bolagsman som är misstänksam mot sina medbolagsmän kan få en allmän domstol att tillsätta en eller flera likvidatorer för genomförande av likvidationen om det är sannolikt att likvidationen går för sakta eller att bolagsmannens rätt äventyras, 2:37. Likvidationen avslutas med ett skifte där var-

je bolagsman kan få ut vad som belöper på hans insats när bolaget har infriat samtliga förbindelser, 2:34. En bolagsman har tre månader på sig efter det att han fått slutredovisningen, att klandra skiftet vid domstol. När skiftet har skett anses bolaget upplöst, 2:44.

Går bolaget i konkurs och lämnar konkursen inget överskott anses bolaget upplöst i och med att konkursen har avslutats. Blir det något över skall likvidationsreglerna träda in, 2:44 st 2.

5. Kommanditbolag, europeisk ekonomisk intressesegemenskap

Kommanditbolag

I ett handelsbolagsavtal kan en eller flera bolagsmän förbehålla sig att inte ansvara för bolagets skulder med mer än insatsen i bolaget. Denna variant av handelsbolag kallas kommanditbolag, 1:2*, och de begränsat ansvariga delägarna kommanditdelägare. Minst en bolagsman måste emellertid svara fullt ut för bolagets förbindelser. En sådan bolagsman kallas för komplementär, jfr 1:2 och 3:1. Även juridiska personer, t ex aktiebolag, kan vara komplementärer. En ideell förening får dock inte vara komplementär.

En kommanditdelägare får inte delta i den interna förvaltningen av bolaget om det inte avtalats annorlunda, 3:4. Kommanditdelägaren har således samma ställning i bolaget som en delägare i ett vanligt handelsbolag som genom avtal utesluts från förvaltningsrätten, 2:3. Kommanditdelägaren får inte heller lägga in veto mot förvaltningsåtgärder. Regeln i 2:8 att vinst och förlust i bolaget skall fördelas efter huvudtalet gäller inte för kommanditbolag. De frågorna måste i kommanditbolag regleras i bolagsavtalet, se 3:5.

Den insynsregel som ges i 2:5 gäller även en kommanditdelägare, men det står bolagsmännen fritt att avtala bort den, jfr 3:6.

* Här och i fortsättningen avses BL.

Avtal för kommanditbolag

Mellan Oskar Söder, 45 11 20–5157, Elsa Berg, 48 01 16–5328, och AB Gräsroten, 56 32 67–6798, har denna dag avtalats om att driva rörelse i kommanditbolag.

- § 1 Bolaget skall bedriva jordbruksrörelse.
- § 2 Bolagets firma skall vara *Kommanditbolaget Solglimten*.
- § 3 Söder och Berg skall vara kommanditdelägare och AB Gräsroten komplementär och således obegränsat ansvarig för bolagets skulder. Söder skall tillskjuta etthundratusen (100 000:-) kronor kontant. Berg skall tillskjuta jordbruksfastigheten Ärtan 3:1 i Hylte kommun, Hallands län. AB Gräsroten skall tillskjuta femtusen (5 000:-) kronor kontant. Kontantinsatsen skall inbetalas till kommanditbolagets bankkonto senast 19xx-xx-xx.
- § 4 Kommanditbolagets andelskapital skall vara femhundratusen (500 000:-) kronor. Jordbruksfastigheten Ärtan 3:1 anses vara värd femhundraåttiotusen (580 000:-) kronor, och är inte belastad med någon gäld. Berg har därför en öppen fordran på kommanditbolaget å etthundraåttiofemtusen (185 000:-) kronor.
- § 5 Kommanditbolagets firma tecknas av AB Gräsroten ensam.
- § 6 Förvaltning av kommanditbolaget samt enligt bokföringslagen nödvändig bokföring och övrig ekonomisk redovisning skall AB Gräsroten vara ansvarig för. Den ekonomiska rapporteringen rörande bolaget skall ombesörjas halvårsvis genom sammanställning över inkomster och utgifter, som inom sex veckor efter utgången av varje halvår tillsändes delägarna.
- § 7 Stämman med delägarna hålles minst en gång om året samt när komplementären påkallar det. Vilka ärenden som skall behandlas på stämman fastställs från gång till gång. Kallelse till stämman, med uppgift om de ärenden som skall behandlas på stämman, skall tillställas delägarna senast fjorton dagar före stämman. Röstning på stämman sker enligt följande:
  - 1. Varje delägare har en röst,
  - 2. Komplementären har vetorätt,
  - 3. Beslut fattas för övrigt med enkel majoritet,
  - 4. Beslut angående försäljning av fast egendom och beslut om ändring av bolagsavtalet är dock giltigt endast om alla delägare är ense där- om.

- § 8 AB Gräsroten skall för dess verksamhet i bolaget erhålla ett skäligt årligt arvode och därefter skall envar av delägarna erhålla ränta på det av honom insatta kapitalet. Räntesatsen bestäms med utgångspunkt från överskottet enligt den årliga redovisningen. Skulle efter ränta och det årliga arvodet till AB Gräsroten ytterligare överskott finnas, delas detta lika mellan delägarna.
- § 9 Delägarnas andel i bolaget kan utan uppsägning av detta avtal övergå till bolagsmans arvinge under förutsättning att denne ikläder sig ansvar för bolagsmannens förpliktelser.
- § 10 För uppsägning av detta avtal gäller följande:
1. Uppsägningstiden är tre månader,
  2. Uppsägningen skall vara skriftlig.
  3. Hembud av andel skall ske skriftligen och sändas till AB Gräsroten, som skall meddela övriga delägare härom.
  4. Övriga delägare har rätt att inom en månad från mottagande av meddelande om hembud av andel lösa andelen till ett värde motsvarande etthundratjugofem procent (125 %) av andelens förmögensvärde vid senaste taxering. Lösenbeloppet skall, om inte annan överenskommelse träffas, erläggas kontant tre månader efter det att lösenrätten utnyttjats. Skulle flera delägare önska lösa andelen, delas denna i lika delar mellan dem som önskar lösa.
- § 11 Om inte ändring i detta avtal sker med avseende på tiden för bolagets bestånd, skall bolaget upphöra 1999-12-31. Vid upplösningen tillämpas vanligt likvidationsförfarande enligt lagen om handelsbolag och enkla bolag.
- § 12 Tvister på grund av detta avtal och därur härflytande rättsförhållanden får inte dragas inför domstol utan skall avgöras av skiljemän enligt lagen om skiljemän.

Vad gäller de *externa* förhållandena är en kommanditdelägare utesluten från att företräda bolaget, 3:7. En kommanditdelägare kan dock utrustas med fullmakt eller utses till bolagets prokurist.

En kommanditdelägars begränsade ansvarighet för bolagets skulder kan endast göras gällande mot den som kände till eller borde känna till att han var kommanditdelägare, 3:9. Registreringen i handelsregistret blir avgörande för motpartens möjlighet att göra krav gällande mot kommanditdelägen.

Har en kommanditdelägars avtalade insats inte kommit bolaget tillgodo genom inbetalningar eller på annat sätt, kan bolagets fordringsägare kräva att inbetalning sker, 3:8 st 2. För en förbindelse som med en kommanditdelägars tillåtelse ingås under en firma som inte innehåller ordet "kommanditbolag" har kommanditdelägen samma obegränsade ansvar som övriga bolagsmän, 3:9 st 2.

Kommanditbolag är inte särskilt vanliga. När de förekommer visar det sig ofta vara skattesynpunkter som har legat bakom konstruktionen.

Europeisk ekonomisk intressegemenskap

Om europeiska ekonomiska intressegemenskaper finns det regler i EG-förordning nr 2137/85 samt i svensk lag. Rättsfiguren motsvarar på det nationella planet ett joint venture som följer handelsbolagsregler i stället för regler om enkla bolag. Medlemmarna i en gruppering skall vara fysiska eller juridiska personer och tillhöra olika medlemsländer. Grupperingen skall ha sitt säte i något medlemsland, där också registrering sker.

Grundläggande är art. 3.1 att syftet med en grupperings verksamhet skall vara att underlätta eller utveckla medlemmarnas ekonomiska verksamhet och att förbättra resultatet av denna

verksamhet. Intressegrupperingen som form utesluter inte tillämpning av EG:s konkurrensrätt. En gruppering har inte till syfte att skapa vinst för egen del. En grupperings verksamhet skall knyta an till medlemmarnas ekonomiska verksamhet och får endast vara av understödjande karaktär i förhållande till den.

En intressegruppering är en juridisk person och företräds av medlemmarna eller en eller flera företagsledare. Medlemmarna är solidariskt ansvariga för intressegemenskapens skulder. Rättsfiguren är väl avpassad för samarbetsavtal mellan företag i olika gemenskapsländer. Den har dock inte kommit till så stor användning i praktiken.

6. Aktiebolag

6.1 Bildande

Förfarandet

För aktiebolag föreskrivs det en del formaliteter för bolagsbildning. Bakom detta ligger att ägarna till ett aktiebolag undgår personligt ansvar för bolagets skulder. Därför måste aktiebolaget från början tillföras ett grundkapital under betryggande former. Dessutom vill man hindra att småsparare luras att satsa pengar i tvivelaktiga aktiebolagsprojekt. Man skiljer för övrigt mellan två slag av aktiebolag, **publika aktiebolag** och **privata aktiebolag**. Publika aktiebolag är sådana som vänder sig till aktiemarknaden för sin finansiering, medan de privata bolagen inte har den möjligheten.

Bolagsbildningen kan schematiskt indelas i fyra etapper:

1. Stiftande
2. Aktieteckning
3. Bildande
4. Registrering.

Först när alla fyra momenten är klara kan aktiebolaget fungera som självständigt subjekt. Det är dock möjligt att föra samman den första och den andra etappen med den tredje. Denna snabbare bildningsprocedur brukar kallas simultanbildning och är den som i praktiken används.

Stiftande

Den eller de personer som utåt står som ansvariga för en bolagsbildning kallas för stiftare. Som stiftare kan även aktiebo-

lag och vissa andra juridiska personer fungera, 2:1*. Som huvudregel skall stiftaren vara ett rättssubjekt som hör till Europeiska Ekonomiska Samarbetsområdet. Stiftaren behöver inte själv teckna aktier i bolaget. Den som är stiftare får inte vara omyndig eller i konkurstillstånd. Meningen är nämligen att stiftaren skall kunna krävas på skadestånd om bolagsbildningen går snett.

Stiftarens första uppgift är att upprätta och underteckna en stiftelseurkund. Tanken är att denna handling skall ge den information som den intresserade behöver för att avgöra om han vill investera kapital i bolaget. Stiftelseurkunden innehåller viss information om hur själva bolagsbildningen skall gå till, 2:3, särskilt då uppgifter om hur och när aktiekapitalet skall tillskjutas. Stiftelseurkunden skall också innehålla ett förslag till bolagsordning, 2:3–4. Bolagsordningen kan ses som ett avtal mellan ägarna om hur de tillsammans skall bedriva sin verksamhet. Det förslag till bolagsordning som stiftaren skall upprätta kan utformas på olika vis och vara mer eller mindre detaljerat. Till det viktigaste hör att bolagets verksamhet måste anges till sin art. Man måste alltså precisera den bransch inom vilken rörelsen skall bedrivas, t ex "handel med trävaror och annan därmed jämförlig verksamhet". Inget hindrar att bolaget verkar inom flera angivna branscher.

Ett aktiebolags syfte är att bereda vinst åt aktieägarna. Skall bolaget ha något annat syfte – t ex välgörenhet – måste det framgå av bolagsordningen.

Förslaget till bolagsordning skall även innehålla uppgifter om det kapital som ägarna skall skjuta till. Således måste både aktiekapitalets storlek och de enskilda aktiernas nominella belopp slås fast. Minsta möjliga aktiekapital är för privata aktiebolag 100 000 kr och för publika bolag 500 000 kr.

Viktigt är också att bolagsordningen skall ange den firma, dvs det namn, under vilket verksamheten skall bedrivas. När-

* Här och i fortsättningen avses Aktiebolagslagen (1975:1385)

mare regler om aktiebolagets firma ges i 16:1 ABL samt i firmalagen (1974:156). Firman skall innehålla ordet aktiebolag och skilja sig från andra aktiebolags firmor. Är det ett publikt bolag skall detta framgå genom användning av beteckningen (publ) eller på annat sätt.

Förslaget till bolagsordning skall även innehålla bestämmelser om bolagets styrelse och om bolagsstämman samt ange räkenskapsåret. Reglerna om vad förslaget till bolagsordning skall innehålla anger som nämnts bara minimikraven. Inget hindrar att man i bolagsordningen tar in bestämmelser i andra ämnen så länge föreskrifterna inte strider mot ABL:s tvingande regler.

Aktieteckning

Ingen skall kunna teckna sig för aktier i det bolag som håller på att bildas utan att få ta del av den information som stiftelseurkunden innehåller. Aktieteckningen skall därför som huvudregel ske på själva stiftelseurkunden, 2:5. Om teckning sker enligt lagens regler är aktietecknaren bunden av sitt åtagande. Stiftarna avgör vem som skall få teckna aktier och – om det tecknats fler aktier än som finns att tillgå – vem som skall tilldelas aktier i bolaget.

Bildande

Ett aktiebolag bildas genom beslut av den konstituerande bolagsstämman, 2:7. Under förutsättning att hela aktiekapitalet har tecknats godkänner då aktietecknarna stiftelseurkunden inklusive förslaget till bolagsordning. Vid beslutet om bolagsbildning skall i normalfallet samtliga tecknare vara överens. Beslutet kan om man så önskar ske utan sammanträde genom underskrift av protokollet (per capsulam).

När bolaget har bildats skall styrelse och revisor(-er) väljas.

Registrering

Som framgått skall hela aktiekapitalet vara tecknat för att den konstituerande stämman skall kunna fatta beslut om bolagsbildning. Därefter måste hela aktiekapitalet betalas in till bolaget. Ansökan om registrering måste sedan ske inom sex månader från det bildningsförfarandet inletts genom upprättande av stiftelseurkunden.

Beslutet om registrering fattas av en statlig myndighet, Patent- och registreringsverket, PRV. PRV inskränker sig till att pröva om ABL:s regler efterlevts.

Registreringen innebär att bolaget kan börja uppträda som ett självständigt rättssubjekt. Bolaget blir m a o en juridisk person. Det kan nu förvärva rättigheter och skyldigheter samt söka, kära eller svara inför domstol eller annan myndighet, för att använda det uttryckssätt vi möter i 2:13. Registreringen medför också att ansvaret för skulderna i verksamheten övergår till att endast belasta bolaget. För förbindelser som har uppkommit före registreringstidpunkten svarar annars stiftare eller aktieägare som har deltagit i åtgärden personligen.

Inbetalning

PRV kontrollerar att aktiekapitalet verkligen har tillförts bolaget. Här gäller delvis olika regler för det fall att aktiekapitalet skall betalas i pengar och det fall där aktiekapitalet skall erläggas genom att sakvärden (apportegendom) tillförs bolaget. Gemensamt för båda varianterna är dock att PRV inte själv ger sig ut och kontrollerar om inbetalning har skett utan nöjer sig med intyg om att kapitalet har tillförts bolaget.

Vid kontantbetalning måste enligt 2:12 inbetalningen av det tecknade beloppet fullgöras genom insättning på bolagets konto i en bank. Innan registrering kan ske måste banken till PRV lämna ett intyg om att medel motsvarande aktiekapitalet har satts in. PRV har dock ingen möjlighet att kontrollera hur bolagets styrelse sedan använder bankmedlen.

Exempel på förslag till bolagsordning

§ 1

Bolagets firma är Öviks Motorsågsfabrik Aktiebolag.

§ 2

Styrelsen skall ha sitt säte i Örnsköldsvik, V.

§ 3

Bolaget skall driva tillverkning och försäljning av motorsågar samt idka därmed förenlig verksamhet.

§ 4

Aktiekapitalet skall utgöra lägst 100 000, högst 400 000 kronor.

§ 5

Aktie skall lyda på 100 kronor.

§ 6

Styrelsen skall bestå av lägst tre och högst fem ledamöter med högst två suppleanter. Ledamöterna och suppleanterna väljes årligen på ordinarie bolagsstämma för tiden intill slutet av nästa ordinarie bolagsstämma.

§ 7

För granskning av bolagets årsredovisning jämte räkenskaperna samt styrelsens och verkställande direktörens förvaltning utses årligen på ordinarie bolagsstämma för tiden intill slutet av nästa ordinarie bolagsstämma en revisor med en revisorssuppleant.

§ 8

Kallelse till bolagsstämma skall ske genom brev med posten till aktieägarna tidigast fyra veckor och senast två veckor före stämman.

§ 9

På ordinarie bolagsstämma skall följande ärenden förekomma till behandling:

1. val av ordförande vid stämman
2. upprättande och godkännande av röstlängd
3. val av en eller två justeringsmän
4. prövning av om stämman blivit behörigen sammankallad
5. framläggande av årsredovisningen och revisionsberättelsen
6. beslut
  - a) om fastställelse av resultaträkningen och balansräkningen
  - b) om dispositioner beträffande bolagets vinst eller förlust enligt den fastställda balansräkningen
  - c) i fråga om ansvarsfrihet åt styrelseledamöterna och verkställande direktör
7. fastställande av arvoden åt styrelsen och revisorn
8. val av styrelse samt revisor och revisorssuppleant
9. annat ärende, som ankommer på stämman enligt aktiebolagslagen (1975:1385) eller bolagsordningen.

§ 10

Bolagets räkenskapsår skall vara kalenderår.

§ 11 (ej obligatorisk)

Har aktie övergått till person, som inte förut är aktieägare i bolaget, skall aktien genast hembjudas aktieägarna till inlösen genom skriftlig anmälan hos bolagets styrelse. Åtkomsten av aktien skall därvid styrkas samt, där aktien övergått genom köp, uppgift lämnas om den betingade köpeskillingen.

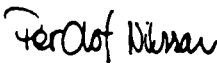
När anmälan har gjorts om akties övergång, skall styrelsen genast skriftligen meddela detta till varje lösningsberättigad, vars postadress är införd i aktieboken eller eljest känd för bolaget, med anmodan till den, som önskar begagna sig av lösningsrätten, att skriftligen framställa lösningsanspråk hos bolaget inom två månader, räknat från anmälan hos styrelsen om akties övergång.

Anmäler sig flera lösningsberättigade, skall företrädesrätten dem emellan bestämmas genom lottnings, verkställd av notarius publicus, dock att, om samtidigt flera aktier hembjudits, aktierna först, så långt kan ske, skall jämnt fördelas bland dem, som framställt lösningsanspråk.

Lösenbeloppet skall utgöras, där fånget är köp, av köpeskillingen, men eljest av belopp, som, i brist av åsämjande, bestämmas i den ordning lagen (1929:145) om skiljemän stadgar. Lösenbeloppet skall erläggas inom en månad från den tidpunkt, då lösenbeloppet blev bestämt.

Om inte någon lösningsberättigad framställer ett lösningsanspråk inom den angivna tiden eller om lösen inte erläggs inom föreskriven tid, skall den, som har gjort hembudet, registreras för aktien.

Stockholm den 15 januari 1995

Per Olof Nilsson

Bengt Ove Svensson

Om betalning skall ske med apportegendom måste detta anges i stiftelseurkunden, 2:3. Här skall också meddelas vem som skall göra tillskottet samt hur apportegendomen värderats. I princip kan all egendom, som kan upptas som tillgång i en balansräkning och har rimligt samband med bolagets verksamhet, användas vid apport. Kontrollen över att apportegendomen kan bli till nytta för bolaget utförs av en auktoriserad eller godkänd revisor. Detta skall framgå av revisorns intyg som också skall innehålla yttrande om att egendomen har värderats rätt, enligt vilken metod den värderats och att den har tillförts bolaget, 2:9.

6.2 Organisation

Makt och maktfördelning

Ett aktiebolags interna organisation vilar på principen att pengar ger makt. De som satsar pengar i ett företag har del i företagets förmögenhet i förhållande till sin insats. Den grundsatsen gäller både i handelsbolag och aktiebolag. Men speciellt för aktiebolaget är att inflytandet också står i proportion till insatsen – åtminstone är detta huvudprincipen. Mot det inbetalda egenkapitalet i ett aktiebolag svarar andelar, aktier, som är lika stora och som vardera i regel ger en röst när aktieägarna samlas på bolagsstämma. Hos bolagsstämman ligger den yttersta makten, här utses styrelsen, här bestämmer man om vinstutdelning, här tar man de stora besluten om emission av nya aktier, fusion etc. Styrelsen måste rätta sig efter bolagsstämmans direktiv i sin förvaltning. Under styrelsen i hierarkin står verkställande direktören, VD, som har att sköta den verkställande ledningen under styrelsen. Här ingår att leda och fördela arbetet för övriga anställda inom de ramar som dragits upp i arbetsrättslig lagstiftning och kollektivavtal.

Ideologiskt brukar aktieägarnas bestämmanderätt över bolagen motiveras med hänvisning till äganderättsprincipen. Via aktier äger dessa företaget och i äganderätten ingår en dispositionsrätt. Den parallellen är ganska haltande. Äganderätt till egendom är något helt annat än äganderätt till företag. Det är en sak att ha makt över döda ting och en annan sak att ha makt över människor.

Realiteterna bakom reglerna i ABL skiljer sig i olika slags bolag.

Enmansbolag

I enmansbolaget är maktfördelningen i lagen bara en formsak. Ägare, styrelse och VD är i praktiken en och samma person, som inte behöver sammanträda med sig själv. Vid väsentliga ändringar i bolaget kan det vara nödvändigt att upp-
rätta protokoll och skicka till PRV, det är allt.

Fåmansbolag

Bland fåmansbolagen är bl a de s k 50/50-bolagen värda att nämna. Detta är aktiebolag med två ägare – privatpersoner eller företag – som vardera äger hälften av aktierna. I regel sitter båda ägarna i styrelsen. Här gäller det att ägarna är eniga, annars kan bolagsverksamheten köra fast. De regler som ABL ger för att lösa situationen när två jämnstarka aktieägare inte är överens är inte helt lyckade. Därför brukar man komplettera med beslutsregler i ett aktieägaravtal (konsortialavtal), alltså ett särskilt bolagsavtal (enkelt bolag) mellan aktieägarna vid sidan om bolagsordningen.

Medelstora bolag

I kategorin medelstora bolag – typ familjebolag – finns kanske de flesta öppna konflikterna. Det kan röra representation i styrelsen, om VD skall få sitta kvar, hur mycket som skall delas ut eller att en minoritet bland ägarna håller på att svälta ut genom att inte få avkastning på kapitalinsatsen. Ibland

kan sådana konflikter komma upp inför myndigheter och domstolar.

Större företag

I de publika aktiebolagen, där aktierna noteras på börsen eller i varje fall har en viss marknad, går det vanligen lugnare till. De rena aktiespararna har sällan några krav på att få delta i styrningen av företaget. De har ju tillgång till en marknad där de när som helst kan göra sig av med aktierna om utvecklingen i bolaget inte passar dem.

Bolagsstämman

Ägarmakten utövas alltså på sammanträde med samtliga aktieägare, *bolagsstämman*. De formella reglerna för stämman är desamma i alla typer av aktiebolag, men i verkligheten är variationen stor. I enmans- eller 50/50-bolaget blir bolagsstämman mest bara ett protokoll som underskrivs av aktieägarna. Stämman i ett familjebolag kan däremot bli ett viktigt diskussionsforum. I de stora börsbolagen kan stämman vara allt från en tom rit till ett gigantiskt PR-arrangemang. Låt oss följa en bolagsstämma och notera vilka formella regler som ligger bakom vad som händer.

Vanligen menar man med bolagsstämman den ordinarie stämman i ett aktiebolag. Vid denna lägger styrelsen och VD fram bolagets årsredovisning för föregående räkenskapsår. Stämman skall äga rum inom sex månader från räkenskapsårets utgång, 9:5 st 1. De flesta bolag har räkenskapsår motsvarande kalenderår och därför är våren också bolagsstämmornas tid.

Kallelse

Kallelsen till stämman skall följa bolagsordningens föreskrifter. I mindre bolag kallas aktieägarna per brev, medan man i de större företagen brukar föreskriva kallelse i en eller flera dagstidningar. Börsföretagens stämmodagar får man också

KALLELSE

Ordinarie bolagsstämma i Aktiebolaget Cabanco hålles torsdagen den 22 maj 1986 kl. 15.30, i Fack-läraryrskörbundets lokaler, Målargatan 1 (hörnet Kungsgatan 53), Stockholm.

Aktieägare som önskar delta i bolagsstämman skall *dels* vara registrerade i eget namn (ej förvaltar-registrerad) i den av Värdepapperscentralen VPC AB förda aktieboken senast måndagen den 12 maj 1986 kl. 14.00, *dels* anmäla sitt deltagande före kl. 12.00 tisdagen den 20 maj 1986 till Cabanco AB, Box 23146 (Dalagatan 100), 104 35 Stockholm, tel. 08-16 51 95.

Aktieägare som låtit förvaltarregistrera sina aktier måste senast måndagen den 12 maj 1986, genom förvaltarens försorg, tillfälligt inregistrera aktierna i eget namn hos Värdepapperscentralen VPC AB, 171 18 Solna, för att äga rätt att delta i stämman.

Som avstämningsdag för rätt till utdelning föreslås den 26 maj 1986.

reda på genom att läsa dagstidningarnas ekonomisidor eller specialtidskrifter av typ *Veckans Affärer* och *Affärsvärlden*. Enligt 9:9 skall kallelsen ske tidigast fyra och senast två veckor före stämman. Kallelsen anger de ärenden som skall tas upp. I princip får endast sådana frågor som framgår av kallelsen eller bolagsordningen behandlas.

Även extra stämmor förekommer. Styrelsen kan ta initiativet till sådana. Det kan röra sig om plötsliga ekonomiska svårigheter eller planer på samgående med något annat företag. Även en minoritet av aktieägarna – med minst en tiondel av aktierna – eller någon av bolagets revisorer kan ta initiativ till en extra stämma.

Vägrar styrelsen att kalla till stämma kan man få hjälp av länsstyrelsen. Se närmare 9:6 och 9:8. Vid konflikter i medelstora bolag utnyttjar aktieägarminoriteter ibland sina möjligheter att få extra stämma sammankallad.

Deltagande

Alla som är aktieägare i bolaget har rätt att delta på bolagsstämmen. Det räcker inte med att ha köpt en aktie utan man måste också ha blivit införd i bolagets aktiebok, 3:14 st 1. De aktiebolag vars aktier omsätts på marknaden i större antal – publika aktiebolag – tillämpar regelmässigt aktiekontolagen (1989:827) och är anslutna till Värdepapperscentralen, VPC. Detta betyder att aktieägaren måste se till att komma med på en utskrift av den datalagda aktieboken senast 10 dagar före stämman om han skall vara berättigad att delta, se 9:1 st 2. Närmare om aktiekontolagen nedan under 6.4.

I ett bolag med ett konventionellt aktiesystem är det styrelsen som före stämman skall pröva om en ny ägare kan föras in i aktieboken. Denne måste då styrka sitt förvärv, jfr nedan.

Särskilt i storbolag fordras dessutom anmälan om stämmodeltagande, bl a för att röstlängden till stämman skall kunna förberedas. Bestämmelserna om föranmälan skall finnas i bo-

lagsordningen. Anmälningstiden får inte sättas längre än fem dagar före stämman.

Det fordras också – även om det inte längre står utsagt i ABL – att den som framträder som aktieägare är den reelle ägaren. Den som är bulvan för en aktieägare får inte delta och om bulvanen påverkar besluten kan dessa upphävas efter klandertalan. Det säger sig självt att det är svårt att leda sådant bulvanskap i bevis.

Ombud

Ofta kommer inte aktieägaren personligen till bolagsstämman. Han skickar i stället ett ombud som företräder honom genom fullmakt. Aktieägaren kan fritt välja sitt ombud. Fullmakten gäller i högst ett år från det den utfärdades, 9:2 st 1. Inför särskilt viktiga beslut där det finns delade meningar kan det hända att grupper av aktieägare samlar in fullmakter från övriga aktieägare.

Särskilt i medelstora bolag kan aktieägaren ha nytta av att ta med ett biträde till stämman, exempelvis en advokat eller en revisor, som ger honom råd hur han skall agera. Enligt 9:2 st 2 har aktieägaren alltid rätt till detta, oavsett vad hans medaktieägare kan ha för synpunkter.

På en stämma i ett stort bolag finns i första hand ställföreträdare eller ombud för de stora ägarna: försäkringsbolag, storföretag, institutioner, stiftelser. Andra större aktieposter är representerade av ägaren personligen eller genom ombud. Styrelseledamöter och revisorer är oftast personligen närvarande. En del småsparare brukar delta av nyfikenhet. Dessutom kan det finnas börsskribenter och andra journalister på stämman. De brukar få vara med även om de inte är aktieägare. Eftersom stämman är en helt privat sammankomst går det annars bra att utestänga dem. I storbolagen sker inte detta. Tvärtom är stämmorna utformade för att ge bästa möjliga publicitet åt bolaget.

Ordförande

När den formella stämman har öppnats skall man först välja en ordförande att leda förhandlingarna, 9:11 st 1. Den som öppnar stämman – vanligen styrelsens ordförande – blir som regel med acklamation vald till stämmans ordförande. I undantagsfall, t ex vid ett öppet bråk inom bolaget, kan någon utomstående mötesledare kallas in, t ex en högt kvalificerad domstolsjurist eller advokat. Om enhällighet inte föreligger sker valet genom majoritetsbeslut.

I 50/50-bolag där delägarna inte sällan kan vara oense blir valet av ordförande vid stämman en känslig fråga. Är det olika mening om vem som skall vara ordförande måste man rösta om saken enligt röstlängden. Delägarna röstar då på olika kandidater. Enligt lagen får då lotten avgöra. Den som sedan blir ordförande med lottens hjälp har utslagsröst i alla sakfrågor och kan ibland genomdriva sin mening också vid val, se närmare nedan. Det är lätt att inse att sådana tillfälliga kastningar i bestämmanderätten kan undergräva bolagets verksamhet och delägarnas samarbetsvilja. Man bör försöka förebygga sådana problem med väl avpassade bestämmelser i bolagsordning och/eller aktieägaravtal.

Röstlängd, protokoll

Ordförandens första uppgift blir att lägga fram röstlängden för stämmans godkännande. Röstlängden är en förteckning över närvarande aktieägare, ombud och biträden med uppgift om det antal aktier som var och en företräder, 9:11 st 2.

Det förs protokoll över stämmans beslut och stämman måste därför också utse en eller flera personer som skall justera stämmans protokoll. I mindre bolag ersätts sammankomsten ofta med ett protokoll, som skickas runt till samtliga aktieägare och undertecknas av dessa. Detta mycket praktiska förfaringssätt är fullt lagligt och kallas per capsulambeslut.

Beslutsfattande

De allmänna principerna för beslutsfattande framgår av bolagsordningen och av ABL. Bolagsordningen innehåller ju

bestämmelser om vilken verksamhet bolaget skall bedriva. Bolagsstämman får inte disponera medel eller skuldsätta bolaget för något ändamål som ligger utanför den angivna verksamheten. Inte heller får bolagsstämman besluta om åtgärder som strider mot bolagets syfte, som normalt är att bereda bolaget vinst. Lagen hindrar endast dispositioner som uppenbart strider mot verksamheten och syftet med den. I 12:6 finns en undantagsbestämmelse för allmännyttiga och därmed jämförliga ändamål, men den gäller endast mera blygsamma dispositioner. Vidare får bolaget bidra till sociala välfärdsordningar för anställda.

En annan begränsning är den s k likhetsprincipen som gäller i de flesta typer av sammanslutningar. Enligt 9:16 får bolagsstämman inte fatta beslut som är ägnat att bereda otillbörlig fördel åt aktieägare eller annan till nackdel för bolaget eller annan aktieägare. Paragrafen kan användas i många sammanhang, t ex när ett nytt aktieslag ges ut med förmåner som inkräktar på de tidigare aktieägarnas ställning, eller vid s k riktade nyemissioner som medför att gamla aktier förlorar i värde till förmån för de nya.

Rösträtt

Inom ovan angivna ram av allmänna principer skall rösträtten på bolagsstämman utövas. Huvudregeln är att varje aktie berättigar till en röst på bolagsstämman. Men lagen medger olika röstvärde på aktier så länge röstvärdet på en aktie inte överstiger tio gånger röstvärdet på en annan, 3:1 st 3. Möjligheten till rösträttsdifferentiering används ibland i större bolag för att en kontrollerande ägargrupp inte skall förlora sitt grepp om verksamheten. Kontrollgruppens aktieserie klassas då oftast som A-aktier och de aktier som erbjuds aktiemarknaden blir B-aktier med 1/10 röst vardera. Det är inte säkert att rösträttsskillnaderna kommer att kunna bestå; möjligen kommer EG:s femte bolagsdirektiv att förbjuda rösträttsdifferentiering.

Huvudprincipen "en aktie, en röst" tunnas också ut genom en annan regel, 20 %-regeln, i 9:3 st 1. Enligt den bestämmelsen kan ingen utöva rösträtt för egna eller andras aktier för sammanlagt mer än 20 % av det vid stämman företrädda aktiekapitalet. Syftet med regeln är att stärka de små aktieägarnas ställning i förhållande till de störres.

Den regeln kan ställa till problem – särskilt i mindre bolag – och brukar därför åsidosättas genom en bestämmelse i bolagsordningen.

Omröstning

Omröstningsreglerna är centrala. Viktigast är principen om *absolut majoritet* i sakfrågor i 9:13: "Den mening som samlar mer än hälften av de avgivna rösterna utgör stämmans beslut." *Kvalificerad majoritet* krävs endast i ovanliga fall, t ex vid ändringar av bolagsordningen. I andra fall räcker det således att kontrollera mer än hälften av rösterna för att kunna genomdriva beslut i sak. Blir det lika röstetal har ordföranden utslagsröst.

Skulle regeln om absolut majoritet gälla även vid personval, kunde det bli svårt att besätta t ex styrelseplatser om det fanns flera kandidater men aktieägarna hade starkt delade meningar. Här gäller därför i stället en regel om *relativ majoritet*, vilket innebär att den skall anses som vald som får de flesta rösterna. Någon gång händer det – och som nämnts typiskt i 50/50-bolagen – att det blir lika röstetal. I sådana fall avgörs valet genom lottdragning om inte bolagsordningen har avvikande regler.

Jäv

I alla slag av beslutande församlingar förekommer det skrivna och oskrivna regler för att förhindra personer som har rösträtt att snedvrida beslut där de har intressen av helt personligt slag. I aktiebolag finns det dock inte så stor anledning att ställa upp stränga jävsregler. Meningen är ju att aktieägaren skall

hävda sitt eget intresse av att bolaget går med högsta möjliga vinst och därmed ger honom bästa tänkbara avkastning. Aktieägarens egoism är enligt tankarna bakom ABL också aktiebolagets drivkraft.

Jävsbestämmelserna innebär att aktieägaren alltid får vara med om den diskussion som föregår ett stämmobeslut, jfr 9:3 st 2. I princip får han också delta i beslut där han har ett eget intresse. Aktieägare som är VD eller styrelseledamot hindras inte ens att delta i val av den revisor som skall kontrollera honom. Likhetsprincipen och andra minoritetsskyddsregler anses ge tillräckligt skydd.

Det finns dock tre fall där aktieägaren inte får lov att delta i beslut på grund av jäv:

- a. När det gäller rättegång mellan honom och bolaget.
- b. När det gäller beslut om hans ansvarsfrihet eller att han annars skall befrias från någon förpliktelse mot bolaget.
- c. Vid beslut rörande rättegång eller ansvarsbefrielse för någon annan, där aktieägaren har ett väsentligt intresse som kan strida mot bolagets.

Årsredovisning

Efter denna överblick över beslutsreglerna återgår vi till förfarandet på stämman, där nu röstlängden har fastställts och justeringsmän blivit utsedda. Vi skall se på de olika ärenden som stämman kan ha att avgöra. Normalt är det årsredovisningen som står överst på dagordningen.

I ett aktiebolag är det inte nog med att räkenskaperna förs och att ett internt årsbokslut enligt bokföringslagen upprättas. ABL kräver dessutom att en offentlig årsredovisning görs upp bestående av balansräkning, resultaträkning och förvaltningsberättelse. I koncernförhållanden tillkommer krav på ytterligare redovisning för moderbolag, koncernredovisning. Redovisningen skall innan den framläggs på stämman granskas av bolagets respektive koncernens revisorer. Se härom nedan sid 84f.

Årsredovisningen i ett större börsbolag brukar vara tryckt och utskickad till aktieägarna före stämman. På stämman brukar man inte ta upp tid med att föredra redovisningen.

Uppgiften är att fastställa balansräkning och resultaträkning. Detta innebär samtidigt att stämman tar ställning till vilken vinst bolaget skall visa, vilket i sin tur är avgörande för stämmans eventuella beslut om vinstutdelning till aktieägarna.

Vinstutdelning

Styrelsens förslag till vinstutdelning anges i förvaltningsberättelsen. Flera regler i ABL kommer in här. Utdelningen får inte vara så stor att man tär på bolagets bundna kapital. Vidare får vinstutdelningen inte vara så liten att vissa aktieägare svälts ut ur bolaget. Om det skulle bli diskussion kring fastställandet av balans- och resultaträkning och den av styrelsen föreslagna vinstutdelningen finns det möjlighet att få stämman uppskjuten, se 9:5 st 4. En förutsättning är att de aktieägare som önskar uppskov tillsammans företräder minst en tiondel av samtliga aktier i bolaget.

Ansvarsfrihet

Efter genomgång av årsredovisningshandlingarna, fastställande av dessa samt efter beslutet om resultatdisposition är det naturligt att ägna en stunds eftertanke åt hur styrelsen och VD har skött företaget under det gångna verksamhetsåret. I vårt land tar stämmans uppskattning eller kritik formen av ett ansvarsfrihetsbeslut. Beslut om ansvarsfrihet för förvaltande organ betraktas säkert av många som en opinionsyttring från stämmans sida.

Men beslutet har dessutom – och detta är ganska ovanligt i jämförelse med vad som gäller i andra länder – verkningar på ett juridiskt plan. Att en person beviljas ansvarsfrihet innebär, att aktiebolaget avstår från att väcka skadeståndstalan på grund av hans förvaltning under den tid som redovisning-

en omfattar, 15:5. För skadeståndsskyldighet gentemot bolaget fordras att en styrelseledamot eller VD vid utövandet av sitt uppdrag avsiktligt eller vårdslöst vållat bolaget skada, 15:1 pkt 1.

Ansvarsfrihetens gränser

Stämmodeltagarna måste grunda sitt ställningstagande i ansvarsfrihetsfrågan på redovisningshandlingarna, informationen på stämman och revisorernas rekommendation i revisionsberättelsen. I storbolag förekommer det mycket sällan att revisorerna avstyrker ansvarsfrihet. Beslut om ansvarsfrihet för styrelse och VD fattas vanligen helt rutinmässigt. Betyder detta nu att bolaget i fortsättningen är helt utestängt från att väcka skadeståndstalan mot bolagsledningen?

Som exempel kan nämnas följande fall. En VD hade – som det påstods – med överskridande av sin kompetens onödigtvis belastat bolaget med en stor utbetalning. Om denna var det före stämman en del diskussion mellan styrelsen och revisorerna. Utbetalningen framgick inte direkt av resultaträkningen och på stämman lämnades inte någon information i den känsliga frågan. Aktieägarna beviljade också med revisorernas tillstyrkan ansvarsfrihet för VD.

När VD senare krävdes på skadestånd till bolaget med anledning av den omdiskuterade utbetalningen invände han att ansvarsfrihet hade beviljats honom.

I fall som det refererade är inte ansvarsfrihetsbeslutet nog för att hindra skadeståndstalan. Enligt 15:5 st 4 måste bolagsstämman få riktiga och fullständiga upplysningar i årsredovisningen eller på annat sätt informeras om den åtgärd som ligger till grund för skadeståndsanspråket. Annars omfattas åtgärden inte av beslutet om ansvarsfrihet. Likaså kan ett bolag oavsett beviljad ansvarsfrihet väcka skadeståndstalan mot styrelseledamöter och VD på grund av brottsliga handlingar samt i bolagets konkurs, 15:6 st 2. Verkningarna av ett ansvarsfrihetsbeslut är alltså begränsade.

Beslut om ansvarsfrihet fattas av stämman. Det räcker med

att en minoritet som har tio procent av samtliga aktier röstar mot, för att bolagets rätt till skadestånd skall bibehållas. Den nya styrelsen eller en agerande minoritet har dock normalt bara ett år på sig efter det att redovisning lagts fram för stämman att väcka skadeståndstalan mot den eller dem i bolagsledningen som vägrades ansvarsfrihet, 15:5 st 3.

Styrelseval

Om inget annat står i bolagsordningen skall samtliga styrelseledamöter väljas av bolagsstämman, 8:1. Ibland finns det angett att en eller flera styrelseledamöter skall utses av någon statlig eller kommunal institution. Så snart som maximiaktiekapitalet uppgår till 1 miljon kr måste det finnas minst tre styrelseledamöter. Om det behövs kan också suppleanter utses. Nyval behöver inte ske oftare än vart fjärde år. En styrelseledamot kan när som helst skiljas från sitt uppdrag och han kan också avgå när han vill, se närmare 8:2. Särskilda kvalifikationskrav för styrelseledamöter och VD uppställs i 8:4.

Mot bakgrund av dessa regler utformas bolagsordningens bestämmelser om styrelseval. Ett exempel:

Styrelsen skall bestå av lägst tre och högst fem ledamöter med högst två suppleanter. Ledamöterna och suppleanterna utses årligen på ordinarie bolagsstämma för tiden intill slutet av nästa ordinarie bolagsstämma.

Vad aktieägarna beträffar gäller ju vid val den relativa majoritetens princip. Samtliga styrelseledamöter brukar väljas på en gång. Majoritetsprincipen medför att endast majoritetsgruppen av aktieägare får någon representation i styrelsen. Ibland har man diskuterat möjlighet till proportionella styrelseval. I vissa delstater i USA förekommer den typen av arrangemang. I vårt land får dessa problem lösas genom konsortialavtal mellan aktieägarna.

Anställdas styrelserepresentation 10:883

Lagen (1987:1245) om styrelserepresentation för de privatanställda gäller i företag och koncerner med minst 25 anställda. Det är de lokala fackföreningarna som fattar beslut om de vill utnyttja rätten till styrelserepresentation. De anställdas organisation utser två styrelseledamöter med suppleanter. I större bolag eller koncerner skall tre ledamöter med suppleanter utses. Det finns – sällan tillämpade – regler om undantag från styrelserepresentation när styrelsen är sammansatt på ett sådant sätt att lagen kan vålla olägenheter.

Styrelserepresentanterna enligt 1987 års lag bör enligt 9 § utses bland de anställda vid företaget eller inom koncernen. Skall samma person representera i flera styrelser krävs särskilt tillstånd. Främst åberopas sekretesskäl för denna regel men naturligtvis finns det också ett intresse av att hindra en sådan maktkoncentration som den som förekommer bland de aktieägarutsedda representanterna i storföretag. För en styrelserepresentant enligt 1987 års lag gäller i huvudsak ABL:s regler. Mandattiden bestäms dock av den fackförening som utser representant. En särskild jävsregel för styrelserepresentanterna gäller vid kollektivavtalstvister och liknande, 14 §.

Revisorsval

Aktieägarna på bolagsstämman skall också välja minst en revisor, 10:1. Hur många revisorer som skall utses skall framgå av bolagsordningen. Det kan tyckas vara ett egendomligt system att bolagsstämman ensam utser revisor. Detta innebär ju att de ledande i företaget själva bestämmer vem som skall kontrollera dem. Att systemet ändå fungerar beror bl a på att det finns garantier för att revisorerna har hög kompetens och en oberoende ställning.

Vad kompetensen beträffar föreskriver 10:3 att minst en bolagsstämmovald revisor i varje bolag måste vara auktoriserad eller godkänd. Kraven för auktorisation är höga, både när

det gäller teoretiska och praktiska kvalifikationer. Det krävs akademisk examen av visst innehåll samt fem års väl vitsordad praktik. Enligt nu föreliggande förslag till nya regler kommer Kommerskollegium att som granskningsmyndighet ersättas av en revisorsnämnd samt kraven på auktorisation etc att höjas från den 1 juli 1995. För godkännande har kraven på teoretisk utbildning satts något lägre. I storföretag måste minst en av revisorerna vara auktoriserad.

Revisorernas självständighet är säkrad genom att de tillhör egna sammanslutningar som företräder kåren utåt samt bedriver utbildnings- och utvecklingsverksamhet. Föreningen Auktoriserade Revisorer och Svenska Revisorssamfundet är de största.

Revisorsjäv

För att säkerställa revisorernas oberoende innehåller ABL utförliga regler om revisorsjäv i 10:4. Enligt bestämmelsen får revisorn inte hämtas ur den grupp som skall kontrolleras. Styrelseledamöter och verkställande direktör får alltså inte utses till revisor och inte heller personer som är beroende av bolaget eller anställda där. Särskilt betonas att personer som arbetar med bolagets bokföring eller interna räkenskapskontroll inte kan komma i fråga. Detta gör att samma revisionsbyrå inte på samma gång kan hjälpa till med internkontroll och stå för den oberoende revisionen. Jävet träffar också närstående till de här antydda personkategorierna. Även lånetransaktioner med bolaget eller närstående bolag diskvalificerar för revisorsuppdrag.

Revisionsbolag

Vid sidan om revisorer förekommer revisionsbolag. Sådana bolag kan auktoriseras och godkännas på motsvarande sätt som enskilda revisorer. En revisor som fyller kompetenskraven måste då anmälas som huvudansvarig. Ett revisionsbolag kan utses till revisor enligt ABL.

Kontroll över revisorerna

För den utomstående kontrollen står Kommerskollegium. Enligt revisorsförordningen (1973:221) skall denna myndighet meddela godkännande och auktorisation för revisorer. Dessutom kan Kommerskollegium efter anmälan eller av eget initiativ ingripa mot revisorer som missköter sig. Dessa uppgifter föreslås nu överförda till en revisionsnämnd, jfr ovan.

Om en minoritet vill ha en opartisk revisor utsedd för att delta i revisionsarbetet vid sidan av de av majoriteten utsedda, måste förslag om detta föras fram vid den stämman där revisorsval sker, 10:1 st 4. Ägare till minst en tiondel av aktierna eller ägare till en tredjedel av de vid stämman företrädade aktierna måste ansluta sig till förslaget. Länsstyrelsen utser i sådant fall på ansökan en *minoritetsrevisor*. På motsvarande sätt kan en *granskare* utses för en begränsad utredningsuppgift som minoriteten anser angelägen.

Arvoden

De styrelseledamöter och revisorer som bolagsstämman utser måste ha betalt för det arbete de lägger ned. Det anses vara bolagsstämmans sak att bestämma arvodena i dessa fall.

Om styrelsearvode står det inget i ABL, utan stämman har fria händer. Arvodet kan utgå som ett på förhand bestämt belopp eller helt eller delvis som ett i förhållande till årsvinsten beräknat *tantiem*.

Revisorer – även av länsstyrelsen utsedd revisor eller granskare – har rätt till arvode av bolaget. Till skillnad från vad som gäller styrelsearvoden, som varierar starkt, finns här fastare normer för arvodesberäkningen.

Övriga ärenden

De typer av ärenden som nu har nämnts är de som normalt förekommer på en ordinarie bolagsstämma. Men en hel del annat kan komma upp under stämmoförhandlingarna. I de flesta fall är det styrelsens initiativ som ligger bakom.

Först och främst finns det frågor om aktiebolagets kapitalstruktur och regelsystem. Man kan peka på beslut om ökning av kapitalet genom ny- eller fondemission eller utgivande av konvertibla skuldebrev, för att nämna några inte helt ovanliga beslutstyper. Här fordras trots beslutens vikt inte mer än absolut majoritet.

Ofta kan ändringar i verksamheten eller ny lagstiftning föra med sig att det behövs ändringar i bolagsordningen. Här har man inte nöjt sig med den vanliga majoritetsregeln i kombination med generalklausulen i 9:16 om likställighet mellan aktieägarna. I 9:14–15 finns bestämmelser om kvalificerad majoritet vid bolagsordningsändringar. Det räcker med att ändringen tas upp på en enda stämma, men det fordras kvalificerad majoritet, dels av antalet avgivna röster, dels av på stämman företrädde aktier. Även i andra fall fordras kvalificerad majoritet, nämligen vid riktad emission, nedsättning och fusion.

Men även aktieägarna kan vara aktiva när det gäller att väcka stämмоärenden. Varje aktieägare är berättigad att få upp ett ärende på stämman om han skriftligen begär det i så god tid att det kan tas med i kallelsen, 9:7.

Frågerätt

Den form av aktivitet från aktieägars sida som förekommer i de stora börsbolagen är knuten till aktieägens frågerätt. Enligt 9:12 har en aktieägare rätt att ställa frågor på bolagsstämman om bolagets ekonomiska ställning och resultat för att på så sätt kunna komplettera den bild han får av årsredovisningen. Frågorna skall besvaras av styrelsen och VD. Om det är till väsentlig skada för bolaget att en fråga besvaras – det rör sig t ex om företagshemligheter – skall frågan i stället lämnas till revisorerna för yttrande någon tid efter stämman. För att inte mötas av invändningen om ”väsentligt förfång” bör aktieägaren i god tid skicka frågan skriftligen till bolaget, gärna i rekommenderat brev.

Sanktionsregler

För att säkerställa att det går rätt till på bolagsstämman innehåller ABL en del sanktionsregler.

En viss övervakning följer av PRV:s kontroll i samband med registrering av beslut om t ex ändringar av aktiekapitalet eller i bolagets personalorganisation (styrelseledamöter, VD och revisorer). Det är emellertid långtifrån alla beslut som behöver registreras och PRV:s granskning är inriktad på det formella.

Nullitet och klander

Den grundläggande sanktionen är nullitets- och klandertalan, 9:17. Sådan talan förs vid domstol och går ut på undanröjande och eventuellt också ändring av olagliga stämmobeslut. Behörig att föra nullitets- och klandertalan är aktieägare, styrelse, styrelseledamot eller VD. Talan förs mot bolaget.

Vid grova fel är stämmobeslutet en nullitet. Hit hör t ex beslut som strider mot lagens tvingande regler om det bundna kapitalet, vinstutdelning, bolagsorganens uppbyggnad m m. Sådana regler som är till för att skydda fordringsägare, anställda och blivande aktieägare kan givetvis inte sättas ur spel av aktieägarna på stämman. Sådana beslut kan upphävas av domstol oavsett när felet har skett.

Vid mindre grova fel gäller att klandertalan måste väckas vid domstol inom tre månader från beslutsdagen. Annars blir beslutet gällande.

Bifaller domstolen klandertalan blir i regel beslutet upphävt. Om ändring skall kunna ske måste det vara möjligt att avgöra hur beslutet hade utfallit om reglerna tillämpats riktigt.

Ett exempel på klandertalan är följande fall: I ett aktiebolag äger A och B tillsammans 85 % av aktierna och C 15 %. Konflikt föreligger mellan A och B å ena sidan och C å den andra. A och B beslutar på bolagsstämman mot C:s röster att nyemittera aktier till låg kurs. Emissionen skall vara riktad så att endast ett av A och B ägt

bolag skall få teckna aktier. Genom transaktionen skall C:s andel av bolaget bli mindre än 10 %. C klandrar beslutet vid domstol under åberopande av bl a generalklausulen i 9:16.

Domstolen torde här upphäva beslutet som stridande mot likhetsprincipen.

Skadestånd

Det finns möjligheter att kräva skadestånd av den aktieägare som medverkat till det felaktiga stämmobeslutet, se 15:3. En aktieägare har dock ingen lojalitetsplikt mot bolaget utan får tillgodose sitt egenintresse. Han skall inte heller bära något ansvar för bolagets skulder. Mot den bakgrunden är också hans skadeståndsansvar begränsat till överträdelse av lag och bolagsordning som han företar avsiktligt eller grovt vårdslöst.

Bolagets ledning

Enligt 8:6 är det *styrelsen* som skall förvalta bolagets angelägenheter. Finns det en VD utsedd skall denne svara för den löpande förvaltningen enligt styrelsens anvisningar. Styrelsens uppgift inskränks då till handläggning av ärenden som är av osedvanlig beskaffenhet eller av stor betydelse. Även i sådana ärenden kan VD besluta om saken brådskar. Enligt 8:3 skall det finnas en VD när aktiekapitalet eller minimikapitalet uppgår till en miljon kr eller mer. I andra fall kan styrelsen utse VD. Styrelsen kan likaså utse en eller flera vice VD att tjänstgöra i VD:s ställe. VD kan vara styrelseledamot – något som ofta är praktiskt – men behöver inte vara det. Även om han inte är styrelseledamot har han rätt att delta i styrelsesammanträdena.

VD anställs i bolaget av styrelsen. Villkoren framgår av ett anställningsavtal. Vill man skilja VD från direktörsbefattningen får man alltså tillämpa arbetsrättens regler.

Arbetsfördelning

Förarbetena till ABL preciserar ytterligare hur arbetet skall fördelas inom bolagsledningen. VD skall således leda driften

av företagets rörelse, sörja för att organisationen är tillfredsställande och utöva tillsyn över befattningshavarna. Styrelsen skall vaka över att VD fullgör sina uppgifter och eventuellt utfärda instruktioner för VD och andra befattningshavare. Styrelsen skall vidare hålla sig fortlöpande informerad angående bolagets förhållanden.

VD skall se till att bolagets bokföring fullgörs i överensstämmelse med lag samt svara för att medelsförvaltningen är ordnad på ett betryggande sätt. Styrelsen skall vaka över att organisationen är tillfredsställande i dessa hänseenden och se till att den innefattar en betryggande kontroll. Allmänt gäller att styrelseledamöter och VD är skyldiga att i sitt handlande främja bolagets intressen.

Den funktions- och ansvarsfördelning som här skisserats kan man inte tvinga de enskilda bolagen att slaviskt följa. I verkligheten varierar förhållandena naturligtvis från bolag till bolag.

Styrelsens ordförande

Inom styrelsen skall en ledamot vara ordförande, 8:8 st 1. Styrelsen väljer inom sig ordförande, om inte bolagsordningen stadgar annat eller om bolagsstämman valt en ordförande. Styrelseordföranden är i praktiken den som leder styrelsearbetet. ABL nöjer sig med att föreskriva, att ordföranden skall se till att styrelsen sammanträder när det behövs. Han är pliktig att kalla till sammanträde när en annan styrelseledamot eller VD begär det.

Styrelsesammanträde

Vid styrelsesammanträdet är styrelsen beslutsför när över hälften av styrelseledamöterna är närvarande. Om möjligt bör man söka ge samtliga ledamöter tillfälle att delta i ett ärendes behandling, 8:9. Ledamöterna måste få tillfredsställande skriftligt eller muntligt beslutsunderlag. I annat fall kan ordföranden drabbas av straff enligt 19:1. Blir det omröst-

ning inom styrelsen segrar den mening som samlar flest röster. Vid lika röstetal har styrelseordföranden utslagsröst. Om styrelsen inte är fulltalig måste dock minst en tredjedel av hela antalet styrelseledamöter vara överens för att det skall bli något beslut. Det skall föras protokoll över styrelsens sammanträden.

Genom jävsbestämmelsen i 8:10 söker ABL hindra att styrelseledamöter och VD bereder sig egen fördel på bolagets bekostnad. Det är alltså förbjudet för VD och styrelseledamot att handlägga – dvs behandla, besluta om och på bolagets vägnar ingå – avtal mellan honom själv och bolaget eller avtal med tredje man där han äger ett väsentligt intresse, som kan vara stridande mot bolagets. Motsvarande gäller rättegång eller annan talan.

Beslutsfattande

Såsom allmänt riktmärke för styrelsebesluten gäller bolagsordningens bestämmelser om arten av bolagets verksamhet och syftet med denna. Dock tillåts styrelsen bevilja anslag till allmännyttiga eller därmed jämförliga ändamål. Endast belegg som är av ringa betydelse i förhållande till bolagets ställning kan komma ifråga, 12:6. Som ovan framhållits är styrelsen också skyldig att rätta sig efter de föreskrifter som stämman kan ha meddelat, om inte direktiven avser åtgärder som strider mot lag eller bolagsordning. Vidare gäller enligt 8:13 den aktiebolagsrättsliga generalklausulen, innefattande förbud mot otillbörliga fördelar till aktieägare eller annan till nackdel för bolaget eller annan aktieägare, även för styrelsearbetet.

Entledigande och skadestånd

Aktieägarna kan inte ingripa mot felaktiga styrelsebeslut genom klandertalan vid domstol. Detta är en naturlig följd av att aktieägarna delegerat bolagets förvaltning till en för ändamålet vald styrelse.

Aktieägarna kan endast ingripa mot en förvaltning som de inte finner acceptabel genom att begära att stämma sammankallas och där entlediga styrelsen samt tillsätta en ny. Dessutom kan aktieägarna på stämman vägra ansvarsfrihet för VD och styrelseledamöter och tvinga dessa personer att ersätta bolaget de skador som vållats.

Reglerna om ersättningsskyldighet finns samlade i ABL 15 kap. Där finns den grundläggande bestämmelsen att styrelseledamot och VD som vid fullgörande av sitt uppdrag uppsåtligt eller av oaktsamhet skadar bolaget skall ersätta skadan, 15:1 pkt 1. Liksom för uppdragstagare och sysslomän i allmänhet gäller också för bolagsfunktionärer att de vid fullgörandet av sitt uppdrag med omsorg skall ta till vara sin huvudmans, i detta fall bolagets, intressen.

Därtill kommer ett ansvar gentemot aktieägare och andra de fall styrelseledamot eller VD uppsåtligt eller oaktsamt överträder ABL eller bolagsordningen. Bolagsledningen tvingas på det sättet att iaktta de bestämmelser i lag och bolagsordning som avser att skydda aktieägare och fordringsägare, t ex årsredovisningsreglerna och bestämmelserna om bolagets bundna kapital.

Motsvarande ersättningsbestämmelser gäller också för stiftare och revisor. Enligt en uttrycklig bestämmelse i ABL 15:2 ansvarar revisorn för de skador som hans medhjälpare avsiktligt eller vårdslöst ställer till med. När det är ett revisionsbolag som står som revisor vilar ansvaret dels på själva bolaget, dels på den huvudansvarige personligen.

Reglerna om skadestånd till bolaget skiljer sig från andra skadeståndsregler i och utanför ABL genom att skadeståndstalan inte kan anställas utan att ansvarsfrågan har behandlats på stämman, 15:5. ABL:s regler om ersättningsansvar kompletteras med bestämmelser om jämkning, skadeståndets fördelning mellan flera skadevällare – ansvaret är i princip solidariskt – och preskription, 15:4.

Bolagets ställföreträdare

Vilka organ och funktionärer som får företräda bolaget *externt* regleras i ABL. Sålunda framgår av 8:11 st 1 att styrelsen alltid får representera bolaget. Bolagsstämman har däremot inte till uppgift att företräda bolaget utåt. Stämman utser visserligen i sista hand bolagets ställföreträdare, men själv är den endast en del av den interna organisationen. VD får företräda aktiebolaget då det gäller åtgärder som innefattas i den löpande förvaltningen, 8:12.

Firmatecknare

Styrelsen kan enligt 8:11 st 2 bemyndiga en styrelseledamot, styrelsesuppleant, VD eller vice VD att teckna bolagets firma. Även andra kan av styrelsen utses att vara firmatecknare.

Ett bemyndigande till firmateckning måste alltid avse *viss bestämd person*. Styrelsen kan föreskriva att firman skall tecknas av flera personer, antingen var för sig eller två eller flera i förening. Det sistnämnda kallas kollektiv firmateckning. Sådan kollektiv firmateckning är vanligt förekommande, eftersom man på det viset får viss kontroll på att enskilda firmatecknare inte missbrukar sin behörighet. ABL medger inte styrelsen andra möjligheter att variera firmateckningen. Ett bemyndigande som avser vissa typer av rättshandlingar, s k kvalificerad firmateckning, får sålunda inte registreras.

Beträffande sättet för firmateckning stadgas i firmalagen (1974:156) 26 § och i 16:1 st 4 att en firmatecknare tydligt bör ange bolagets fullständiga firma och skriva under med sitt eget namn. Om bolagets firma inte anges kan ställföreträdarna bli personligen ansvariga.

Vilka personer som vid en viss tidpunkt är firmatecknare för ett aktiebolag framgår av aktiebolagsregistret hos PRV. Vad som blivit infört i aktiebolagsregistret och kungjort i Post- och Inrikes Tidningar skall anses ha kommit till tredje mans kännedom, om inte rättshandlingen ägt rum inom 15 dagar från kungörandet och tredje man kan visa att det har

varit omöjligt för honom att känna till det som har kungjorts, 18:3. Därför begär man utdrag ur aktiebolagsregistret när man vill vara säker på att man har att göra med en behörig firmatecknare.

Förutom av firmatecknare enligt ABL:s regler kan aktiebolaget naturligtvis företräddas av fullmäktige. En skriftlig fullmakt måste vara undertecknad av behörig firmatecknare.

Fullmäktige

Av särskilt intresse vid samröre med aktiebolag är grundsatsen om ställningsfullmakt i avtalslagen 10 § 2 st. Regeln innebär att den som enligt sedvana har att sluta avtal av en viss typ också är behörig till det. Man kan därför utgå från att man kan sluta avtal med ett bolags inköpschef när det gäller anskaffningar, som ligger inom ett bolags normala verksamhet, sluta anställningsavtal med personalchefen etc. Sådana handlingar binder bolaget oavsett om dessa personer är firmatecknare eller inte. I detta sammanhang kan man också nämna sk toleransfullmakt: om någon som inte har behörighet att teckna firma likaväl tillåts att företräda bolaget i vissa hänseenden, kan detta innebära att bolaget blir bundet vid liknande handlingar i framtiden.

Ställföreträdarens behörighet

Den som har att göra med ett aktiebolag måste inte bara se till att de personer som han har att göra med är formellt utsedda att företräda bolaget eller i varje fall införda i aktiebolagsregistret, jfr vidare 18:3-3a. Han måste också reflektera över om det som ställföreträdaren gör faller inom hans behörighet. Här gäller nämligen enligt lagens förarbeten samma grundprincip som om fullmakt: vad en mellanman företar för huvudmannens räkning utanför gränserna för sin behörighet blir inte gällande mot huvudmannen annat än om huvudmannen godkänner rättshandlingen i efterhand. Överskrider en verkställande direktör sin befogenhet att företräda aktie-

bolaget inom ramen för den löpande förvaltningen blir rätts-handlingen dock gällande mot bolaget om inte aktiebolaget kan visa att motparten kände till eller borde känna till behö-righetsöverskridningen.

Om en ställföreträdare överskrider sin befogenhet – han är t ex jävig – blir däremot rättshandlingen normalt bindande för bolaget. För att undgå bundenhet måste bolaget visa att motparten kände till eller borde känna till jävet.

Ytterligare en viktig princip gäller enligt 8:14 efter dess an-passning till EG-rätten, nämligen att överskridanden av bola-gets verksamhetsändamål eller interna föreskrifter om bolags-organens kompetens normalt aldrig påverkar bolagets avtals-förhållanden.

6.3 Ekonomi

Styrelsen och VD är skyldiga att för varje räkenskapsår avge *redovisning* för sin förvaltning. Denna redovisning omfattar enligt 11:1 resultaträkning, balansräkning och förvaltnings-berättelse. Viktigast är balansräkningen. Reglerna om årsre-dovisning är under omarbetning med hänsyn till EG:s direk-tiv. De nya reglerna väntas inflyta i en årsredovisningslag som torde träda i kraft den 1 jan 1996.

Balansräkningen

Ett belopp motsvarande vad som tecknats och betalats in av aktietecknarna skall föras upp på passivsidan i aktiebolagets balansräkning under beteckningen aktiekapital. Om inbetal-ningen sker i kontanter får balansräkningen följande utseen-de:

Kontant	<u>100 000</u>	Aktiekapital	<u>100 000</u>
	100 000		100 000

När aktiebolaget startar sin verksamhet och får skulder, bör dess behållna förmögenhet, skillnaden mellan tillgångar och skulder, minst motsvara aktiekapitalet:

Fastighet	50 000	Skulder	100 000
Maskiner	50 000	Aktiekapital	100 000
Lager	<u>100 000</u>		<u>200 000</u>
	200 000		

Om aktiebolagets förmögenhet skulle sjunka under det belopp, som redovisas såsom aktiekapital, kommer en förlustpost att framträda:

Fastighet	50 000	Skulder	100 000
Maskiner	50 000	Aktiekapital	100 000
Lager	<u>50 000</u>	./. Förlust	<u>50 000</u>
	150 000		150 000

I detta läge understiger egenkapitalet det registrerade aktiekapitalet: hälften av aktiekapitalet har gått förlorat.

De bestämmelser som skall hindra att medel som motsvarar det en gång inbetalade aktiekapitalet lämnar bolaget, utgår vanligen från aktiebolagets balansräkning. Det är då viktigt att balansräkningen ger en något så när rättvisande bild av bolagets ekonomiska situation. Man bör framför allt inte ha möjlighet att övervärdera tillgångarna så att man kan undvika att redovisa en uppkommen förlust. Det är också betydelsefullt att balansräkningen är nog detaljerad för att ge meningsfull information. Att redovisningen är korrekt är dessutom betydelsefullt med tanke på att redovisningshandling-

BALANSRÄKNING

kkkr	KONCERN		MODERBOLAG	
	1985	1984	1985	1984
TILLGÅNGAR				
OMSÄTTNINGSTILLGÅNGAR				
Kassa och bank	20.441	58.274	552	18.048
Aktier och andelar (Not 4)		5.036		
Obligationer och andra värdepapper (Not 5)	66.906	124.407		
Fordringar hos dotterbolag			14.664	87.014
Kundfordringar	3.166	8.757	49	—
Fordringar i varubelåningen	65.003	54.696		
Reversfordringar	622.616	265.773		
Förutbetalda kostnader och upplupna intäkter	27.391	12.284	857	279
Kommissionärsfordringar	45.592	91.365		
Depåfordringar	170.551	120.622		
Övriga fordringar	12.636	56.346	36.302	1.255
Varulager (Not 6)	39.902	99.574	2.795	511
Summa omsättningstillgångar	1.074.204	897.134	55.219	107.107
SPÄRRKONTON HOS RIKSBANKEN				
För investeringsfonder (Not 7)	2.430	4.738		
ANLÄGGNINGSTILLGÅNGAR				
Aktier i dotterbolag (Not 8)			153.971	126.815
Andra aktier och andelar (Not 8)	9.203	6.106	5.022	4.618
Andra långfristiga fordringar	329	13.597	314	6.540
Goodwill	33.949	29.903		
Maskiner och inventarier (Not 9)	14.483	22.878	701	40
Byggnader (Not 9)		8.262		
Mark och övrig fast egendom (Not 9)		1.124		
Summa anläggningstillgångar	57.964	81.870	160.008	138.013
SUMMA TILLGÅNGAR	1.134.598	983.742	215.227	245.120
STÄLLDA PANTER				
Fastighetsinteckningar		8.650		
Företagsinteckningar		8.645		
Aktier	1.302	40.748		
Obligationer, bokfört värde		111.338		
Bankräkningar	17	996		
Reversfordringar		32.545		
Rebelånade aktier tillhöriga depåkunder	219.318	225.680		
	220.637	428.602	—	—

kkkr	KONCERN		MODERBOLAG	
	1985	1984	1985	1984
SKULDER OCH EGET KAPITAL				
KORTFRISTIGA SKULDER				
Växelskulder		15.297		
Utnyttjad checkräkningskredit (limit 145.500/157.500)	120.326	93.368	1.215	1.078
Skuld till dotterbolag			28.633	26.070
Leverantörsskulder	1.141	5.769	205	381
Skatteskulder	541	2.245	617	2.140
Upplupna kostnader och förutbetalda intäkter	30.802	18.707	2.215	289
Kommissionärsskulder	68.407	81.205		
Depåskulder	85.490	21.655		
Reversskulder	371.338	380.536		
Övriga kortfristiga skulder	27.156	15.445	29.540	81.030
Summa kortfristiga skulder	705.201	634.227	62.425	110.988
LÅNGFRISTIGA SKULDER				
Bank- och reverslån	245.490	177.614	8.861	
Avsatt till pensioner	2.709	788		
Latent skatteskuld	19.044	20.013		
Summa långfristiga skulder	267.243	198.415	8.861	
FÖRLAGSLÅN (Not 10)	44.259	39.159	44.259	39.159
OBESKATTADE RESERVER (Not 11)	9.742	5.210	24	295
MINORITETSINTRESSEN	2.698	6.614		
EGET KAPITAL (Not 12)				
Bunder				
Aktiekapital	52.530	44.480	52.530	44.480
Bundna reserver	49.129	41.884	41.884	41.884
Pågående nyemission		15.295		8.050
Fritt				
Balanserat resultat	-1.542		264	
Årets resultat	5.338	-1.542	4.980	264
Summa eget kapital	105.455	100.117	99.658	94.678
SUMMA SKULDER OCH EGET KAPITAL				
	1.134.598	983.742	215.227	245.120
ANSVARSFÖRBINDELSER				
Borgens- och garantiförbindelser	65.982	21.748	11.968	
Borgensförbindelse för dotterbolag			100.857	50.690
Överlåtna avbetalningskontrakt		49.219		
Kapitalvärde av pensionsåtaganden			2.065	
	65.982	70.967	114.890	50.690

arna blir offentligen tillgängliga för dem som önskar en tillförlitlig bild av bolagets ekonomi.

Bokföringslagen

De grundläggande bestämmelserna om hur resultaträkning och balansräkning får se ut finns i bokföringslagen (1976:125), närmare bestämt bland lagens bestämmelser om årsbokslut. 12 § innehåller bestämmelser om räkenskapsår. Räkenskapsåret skall omfatta tolv månader. Om inte kalenderåret är räkenskapsår måste bokslut ske per den 30 april, 30 juni eller 31 augusti. Dispens kan dock komma ifråga.

Av bokföringslagens 13–20 §§ och bestämmelserna i 11:5, 7 och 8 framgår vilka poster som måste specificeras i en balansräkning och i vilken ordning de skall anges. Hur en balansräkning kan ställas upp på grundval av dessa bestämmelser framgår av här intagna exempel. De balansräkningar som i övrigt används att illustrera texten med är kraftigt schematiserade.

Tillgångar, eget kapital

Grundläggande är skillnaden mellan anläggningstillgångar och omsättningstillgångar. Anläggningstillgångar är sådana tillgångar som är avsedda att stadigvarande brukas och innehas i rörelsen. Andra tillgångar kallas omsättningstillgångar. Exempel på anläggningstillgångar är fastigheter och maskiner, för den händelse nu inte företaget idkar handel med just sådant. Typiska omsättningstillgångar är lager av färdigvaror och råvaror. Aktier i dotterbolag klassificeras alltid som anläggningstillgångar medan andra aktier kan vara antingen det ena eller det andra.

För aktiebolag gäller särskilda regler för hur bolagets *egna kapital* skall specificeras i balansräkningen. Det skall uppdelas i *bundet* respektive *fritt egenkapital*. Under bundet egenkapital skall man ta upp aktiekapital, reservfond och eventuell uppskrivningsfond. Under rubriken fritt egenkapital upptas

fria fonder, t ex dispositionsfond, balanserad vinst och vinst för räkenskapsåret.

Visar balansräkningen förlust skall förlusten anges i avdragsposter under rubriken ansamlad förlust, som i sådana fall ersätter rubriken fritt egenkapital. Se närmare 11:7.

I övrigt ställer lagen långtgående krav på specificering av posterna i balansräkningen.

Värderingsregler

Ur kapitalskyddets synpunkt är värderingsprinciperna bakom balansräkningen av grundläggande betydelse. Reglerna i bokföringslagen har till syfte att förhindra en för hög värdering av tillgångar och för låg värdering av skulder. På så sätt får man en garanti för att en balansräkning inte redovisar den ekonomiska ställningen såsom bättre än den i själva verket är.

Anläggningstillgångar får enligt 15 § bokföringslagen inte upptas till högre belopp än anskaffningsvärdet. Efter förvärvet måste detta värde reduceras enligt en avskrivningsplan som ger uttryck för tillgångens successiva värdeminskning genom ålder och nyttjande. En anläggningstillgång får som regel inte tas upp till högre värde än i närmast föregående balansräkning annat än om höjningen motsvaras av nedlagda förbättringskostnader. Under vissa förutsättningar får dock värdet på en anläggningstillgång skrivas upp. Det belopp som frigörs får inte delas ut till aktieägarna.

För värdering av omsättningstillgångar gäller det lägsta värdets princip. Detta betyder att sådana tillgångar inte får tas upp till högre belopp än det lägsta av verkliga värdet och anskaffnings- eller tillverkningskostnaden. Det "verkliga värdet" definieras som försäljningsvärdet minus försäljningskostnaden, se närmare bokföringslagen 14 §. Vill man ta upp varulagret till ett ännu lägre värde än det som skulle gälla enligt "lägsta värdets princip" måste skillnaden redovisas som lagerreserv.

Resultaträkningen

Medan balansräkningen utvisar rörelsens ställning, ger resultaträkningen en bild av hur detta resultat uppkommit. I bokföringslagen 18 § samt ABL 11:5, 6 och 8 ges närmare bestämmelser om vilka intäkter och kostnader som måste specificeras. Hur en resultaträkning skall ställas upp framgår av exemplen. Det är bruttointäkten av bolagets rörelse som skall redovisas såsom rörelseintäkt.

Förvaltningsberättelsen

I förvaltningsberättelsen, slutligen, skall upplysning lämnas om vad som är viktigt för att bedöma bolagets ställning och resultat, men som inte passar in i de två räkenskapsmässigt uppställda handlingarna. Detta gäller sådant som inte kan skildras i siffror, exempelvis väsentliga förändringar i råvarutillgången, men också händelser som inträffat efter räkenskapsårets slut. Obligatoriskt att ta upp i förvaltningsberättelsen är det genomsnittliga antalet anställda samt det sammanlagda beloppet av löner och arvoden, dels till VD och styrelsen, dels till de övriga anställda. Utgående tantiem skall redovisas särskilt. Berättelsen skall vidare innehålla styrelsens förslag hur man skall göra med den uppkomna vinsten eller förlusten. I storföretag skall till förvaltningsberättelsen fogas en finansieringsanalys.

Koncerner

Särskilda problem blir det när företag är förenade med varandra genom ensidiga eller ömsesidiga innehav av andelar eller aktier. Sådana koncernföretag är svåra att bedöma ur ekonomisk synpunkt eftersom förmögenhetsläget i det ena koncernföretaget inte gärna låter sig bedömas utan hänsynstagande till det andra företags ställning. Därför innehåller ABL speciella redovisningsbestämmelser för koncerner.

RESULTATRÄKNING

kk	KONCERN				MODERBOLAG			
	1985		1984		1985		1984	
Rörelsens intäkter								
Courtage,								
provisioner	18.442		15.531					
Värdepappers-								
affärer	5.599		10.592					
Räntor	85.641		31.604					
Låneavgifter	21.243		20.298					
Försäljning	5.326		8.045		2.210		1.478	
Leasingintäkter	4.742							
Övrigt	5.658	146.651	1.035	87.105	314	2.524		1.478
Rörelsens kostnader								
Räntor	-73.309		-38.800					
Övrigt	-47.952	-121.261	-36.669	-75.469	-7.068			-2.532
RÖRELSERESULTAT								
FÖRE AVSKRIVNINGAR	25.390		11.636		-4.544		-1.054	
Avskrivningar								
enligt plan (Not 1)	-8.597		-2.850		-106		-28	
RÖRELSERESULTAT								
EFTER AVSKRIVNINGAR	16.793		8.786		-4.650		-1.082	
Finansiella poster								
Utdelning aktier								
i dotterbolag					5.489			
Intäktsräntor	5.912		1.409		10.837		1.409	
Kostnadsräntor	-11.135	-5.223	-3.033	-1.624	-15.978	348	-3.033	-1.624
RESULTAT EFTER								
FINANSIELLA POSTER	11.370		7.162		-4.302		-2.706	
Extraord. intäkter								
(Not 2)	15.930				3.032			
Extraord.kost-								
nader (Not 2)	-14.232	1.698	-1.650	-1.650	-4.803	-1.771	-1.650	-1.650
RESULTAT FÖRE								
DISPOSITIONER								
OCH SKATT	13.268		5.512		-6.073		-4.356	
Bokslutsdispositioner								
(Not 3)	-4.532		-5.210		11.601		6.825	
REDOVISAT RESULTAT								
FÖRE SKATTER	8.736		302		5.528		2.469	
Skatter	-3.060		-1.844		-548		-2.205	
NETTORESULTAT								
FÖRE MINORITETS-								
ANDELAR	5.676		-1.542		4.980		264	
Minoritetsandelar	-338		-		-		-	
ÅRETS RESULTAT	5.338		-1.542		4.980		264	

Koncerner består enligt den tekniska definitionen i ABL 1:2 av moderbolag och dotterföretag. Om ett aktiebolag äger mer än hälften av aktierna (eller aktier med mera än halva röstvärdet i bolag med olika röstvärde på aktierna) i ett annat aktiebolag så är det förstnämnda bolaget moderbolag och det andra dotterföretag. Motsvarande gäller om dotterföretaget är en ekonomisk förening eller ett handelsbolag där moderbolaget äger mer än hälften av andelarna eller röstvärdet. Om dotterföretag ensamma, tillsammans eller gemensamt med moderbolaget dominerar andra företag på motsvarande sätt anses de senare också som dotterföretag.

Om ett bolag genom aktieinnehav, avtal eller på annat sätt äger bestämmande inflytande i ett annat företag och en betydande andel i resultatet av dess verksamhet föreligger också moderbolag och dotterföretag.

Koncernredovisning

Koncernredovisningen består av koncernresultaträkning och koncernbalansräkning. Redovisningen skall avse samma balansdag som moderbolagets egen redovisning, 11:10. Dessa bägge redovisningshandlingar skall vara sammandrag av moderbolagets och dotterföretagens samlade balansräkningar respektive resultaträkningar, där man tagit bort de poster som beror på interna transaktioner mellan koncernbolagen, se närmare 11:11.

Revision

För varje räkenskapsår skall styrelsen och VD upprätta redovisningshandlingar. Dessa skall överlämnas till revisorerna minst en månad före den ordinarie stämman, 11:3 st 1.

Som framgått ovan under 6.2 skall det i aktiebolag finnas minst en revisor som är auktoriserad eller godkänd. Revisorerna utses normalt av bolagsstämman. De skall svara för en löpande granskning av att bolagets böcker och andra räkenskaper blir korrekt förda. I revisionsuppdraget ingår även en

inventering och kontroll av aktiebolagets tillgångar. Revisorerna skall inte bara övervaka att sifferunderlaget i redovisningen är riktigt. De skall också ta del av styrelsens och stämans protokoll, bl a för att granska om vidtagna beslut har genomförts och om förvaltningsåtgärderna har varit förenliga med lag och bolagsordning och gagnat bolagets intressen. En sådan förvaltningsrevision för med sig en grundlig granskning av förvaltningen och den interna kontrollen i bolaget.

Revisionsberättelse

Till bolagsstämman skall revisorerna lämna en berättelse om sin granskning. Revisionsberättelsen skall enligt 10:10 ge besked om årsredovisningen uppgjorts enligt ABL:s bestämmelser. Åtgärder eller försummelser från ledningens sida som kan medföra skadeståndsskyldighet skall påpekas. Anmärkningar och erinringar som inte är så allvarliga att de måste komma till aktieägarnas kännedom skall framföras till bolagsledningen och sedan arkiveras på betryggande sätt, 10:11. Vidare skall revisorerna uttala sig angående eventuellt fastställande av balansräkningen och resultaträkningen samt i frågan om ansvarsfrihet för styrelseledamöterna och VD. Sitt ställningstagande till bolagsledningens förslag om resultatdisposition måste revisorerna också redovisa.

I moderbolag skall en särskild revisionsberättelse avges beträffande koncernen.

Information

Under minst en vecka före den ordinarie stämman skall aktieägarna ha möjlighet att ta del av årsredovisning och revisionsberättelse, 9:9 st 4. Samma gäller för koncernredovisningen och koncernrevisionsberättelsen om bolaget är moderbolag i en koncern.

I de större bolagen är man ofta mycket mer generös med information till aktieägarna och allmänheten än vad ABL kräver. I regel utsänds tryckta eller stencilerade exemplar av

årsredovisningen och revisionsberättelsen till bl a de aktieägare som bolaget har adress till.

Vid den ordinarie bolagsstämman skall styrelsen och VD framlägga årsredovisningen och revisionsberättelsen. Här skall beslut fattas om fastställande av resultaträkning och balansräkning, eventuellt efter ändringar. De fastställda räkenskaperna ligger sedan till grund för beslut om disposition av den uppkomna vinsten.

Senast en månad efter det resultaträkning och balansräkning blivit fastställda skall avskrifter av årsredovisningshandlingarna och revisionsberättelsen insändas till PRV genom styrelsens och VD:s försorg, 11:3 st 2. Motsvarande gäller enligt 11:10 st 2 koncernredovisning och koncernrevisionsberättelse.

Delårsrapport

Enligt 11:12–14 skall större företag utöver årsredovisningen lämna minst en delårsrapport per räkenskapsår. I en delårsrapport skall styrelsen eller VD översiktligt redogöra för utvecklingen av rörelsen samt för investeringar och förändringar i likviditet och finansiering sedan föregående räkenskapsårs utgång. Vidare skall normalt omsättningssumman under rapportperioden anges samt resultatet före bokslutsdispositioner och skatt under rapportperioden. I ett moderbolags delårsrapport lämnas motsvarande uppgifter om koncernen. Delårsrapporten skickas ut till bl a aktieägarna. Avskrift av delårsrapporten skall sändas till PRV.

PRV:s roll

I och med att årsredovisningar eller delårsrapporter kommer in till PRV blir de offentliga. Detta är särskilt viktigt när det gäller de mindre aktiebolagen, vars årsredovisning inte blir tillgänglig på något annat sätt. Småbolag försummar dock ofta att skicka in redovisningshandlingar. PRV kan då vid vite

förelägga en VD eller en styrelseledamot att skicka in handlingarna. Om föreläggandet inte följs kan PRV utdöma vitet. Visar det sig trots allt omöjligt att få fram redovisningshandlingar från ett bolag, kan PRV, för den händelse en årsredovisning inte kommit in för något av de senaste två räkenskapsåren, göra en anmälan till domstol, som då kan försätta bolaget i likvidation.

Det har visat sig, att vites- och likvidationsbestämmelserna inte är tillräckliga för att förmå alla aktiebolag att lämna in sina redovisningshandlingar till PRV. Detta är otillfredsställande eftersom den offentliga redovisningen är den enda säkra grund som finns för att bedöma ett aktiebolags ekonomiska situation. Därför har det 11:16 införts regler om **förseningsavgift**. Reglerna innebär att om årsredovisningshandlingarna inte kommer in inom sju månader från räkenskapsårets utgång skall bolaget betala en förseningsavgift som uppgår till 10 000 kr för publika aktiebolag och 5 000 kr för privata aktiebolag. Kommer inte redovisningshandlingarna in inom två månader utgår ytterligare förseningsavgift med samma belopp. Hjälper inte heller detta utgår en ny förseningsavgift som utgör 20 000 kr för publika aktiebolag och 10 000 kr för privata aktiebolag.

Information till de anställda

För anställda gäller särskilda informationsregler. Facket har genom sin representation i större företags styrelser en viss insyn. Informationsrätten för facket regleras vidare i 18–22 §§ lagen (1976:580) om medbestämmande i arbetslivet. Som arbetsgivare är bolaget skyldigt att fortlöpande hålla facket informerat om företagets produktionsmässiga, ekonomiska och personella utveckling. Facket har dessutom rätt att på eget initiativ begära insyn i bolagets förhållanden.

Skyddet för det egna kapitalet

Efter registreringen är det endast bolagets egen förmögenhet som svarar för bolagets förbindelser. Aktieägarna och bolagsledningen slipper det personliga ansvaret för rättshandlingar som de företar under bolagets firma. Därför behövs regler som ger ett *kapitalskydd* ifråga om ett aktiebolags förmögenhet.

När det gäller mindre aktiebolag har det dock inte så stor betydelse att en aktieägare enligt ABL:s regler kommer undan ansvaret för bolagets skulder. För att få kredit i någon större utsträckning måste nämligen sådana bolag ofta erbjuda personlig borgen av huvudintressenterna.

Aktiekapital

Eftersom fordringsägarna som regel endast har bolaget att hålla sig till har lagstiftaren således försökt att säkra deras ställning genom att binda en viss förmögenhet i bolaget. Det föreskrivs att varje aktiebolag måste ha ett aktiekapital. Detta aktiekapital skall uppföras som en post på balansräkningens passivsida, vilket innebär att aktiebolagets tillgångar – för att balansräkningen inte skall visa förlust – måste överstiga skulderna med ett belopp som är minst lika stort som aktiekapitalet.

Vissa bestämmelser i ABL har till syfte att garantera, att de tillgångar som skall bindas i bolaget som aktiekapital verkligen tillförs bolaget. Ett annat ganska omfattande regelkomplex har till uppgift att förhindra att de mot aktiekapitalet svarande tillgångarna lämnar aktiebolaget.

I bolagsordningen skall storleken på bolagets aktiekapital anges. Antingen kan man bestämma ett fast aktiekapital – vilket betyder att bolagsordningen måste ändras om aktiekapitalet skall ändras – eller ange minimi- och maximibelopp. Minimikapitalet eller det fasta aktiekapitalet får inte understiga 100 000 kr i privata aktiebolag och 500 000 kr i publika.

För att man skall kunna fatta beslut om bolagets bildande på den konstituerande stämman fordras som nämnts, att aktier i bolaget har tecknats till ett belopp som minst uppgår till det fastställda aktiekapitalet eller minimikapitalet. Aktietecknarna måste därefter betala in det belopp till bolaget som de har tecknat aktier för. Reglerna om detta har vi redan behandlat under 6.1 ovan.

Av redogörelsen för inbetalningsreglerna och redovisnings-systemet i aktiebolag framgår, att man i den noggrant reglerade balansräkningen har ett tillförlitligt instrument att arbeta med när det gäller att hålla kvar kapital i aktiebolaget.

I balansräkningen skall ju som nämnts aktiekapitalet redovisas med ett fastslaget belopp. Detta hindrar att det en gång tillskjutna kapitalet återgår till aktieägarna igen. För att anpassa balansräkningen till en sådan situation skulle man nämligen vara tvungen att sänka aktiekapitalets belopp. Och huvudregeln är att aktiekapitalet inte får nedsättas. Bolaget skall i borgenärernas intresse behålla det ursprungligen angivna överskottet av tillgångar över skulder.

Nedsättning av aktiekapitalet

Nedsättning av aktiekapitalet kan emellertid undantagsvis ske enligt reglerna i 6 kap. och då under för fordringsägarna betryggande former.

Det fordras bl a tillstånd av domstol. Domstolen skall ge såväl kända som okända fordringsägare till bolaget rätt att bestrida ansökningen om nedsättning av aktiekapitalet. En fordringsägare som inte godkänner nedsättningen skall få fullt betalt eller fullgod säkerhet om rätten skall meddela tillstånd. Nedsättningen fullbordas genom registrering hos PRV se närmare 6:7.

Nedsättning vid förlust

Den ganska omfattande och komplicerade procedur som föreskrivs vid frivillig nedsättning av aktiekapitalet gör det föga

lockande att tillgripa sådana åtgärder. För de situationer där nedsättning av aktiekapitalet kan fylla ett praktiskt behov, nämligen vid rekonstruktioner av ett bolags ekonomi, är förandet emellertid avsevärt förenklat.

Nedsättning aktualiseras alltså främst om det blir en mera avsevärd förlust i ett bolag. Balansräkningen kan exempelvis ha följande utseende:

Tillgångar	200 000	Skulder	150 000
		Aktiekapital	100 000
		./. Förlust	50 000
	<u>200 000</u>		<u>200 000</u>

Om man vill avlägsna förlustposten ur en sådan balansräkning och sätta bolaget på fötter igen hjälper det inte med en ökning av aktiekapitalet:

Tillgångar	300 000	Skulder	150 000
		Aktiekapital	200 000
		./. Förlust	50 000
	<u>300 000</u>		<u>300 000</u>

Trots ett kapitaltillskott på 100 000 kr kvarstår förlustposten och de gamla aktieägarna kan lika litet som eventuellt nyttillkommande aktietecknare komma i åtnjutande av någon vinstutdelning. Dessutom kommer de som tecknar nya aktier att bli delaktiga i förlusten. Deras aktier kommer redan från början att bli mindre värda än det belopp de tillskjuter. På sådana villkor är det svårt att få folk intresserade av att teckna aktier. En första förutsättning för en sanering av bolagets ekonomi är tydligen att man får bort förlustposten ur balansräkningen.

Som ett led i en rekonstruktion av ett bolag, där balansräkningen visar förlust, är det en lämplig åtgärd att sätta ned aktiekapitalet med ett belopp som motsvarar förlusten och överföra detta till reservfonden. Sedan får man ta reservfonden i anspråk för att täcka förlusten.

1.	Tillgångar	200 000	Skulder	150 000
			Aktiekapital	100 000
			./. Förlust	50 000
		<u>200 000</u>		<u>200 000</u>
2.	Tillgångar	200 000	Skulder	150 000
			Aktiekapital	50 000
			Reservfond	50 000
			./. Förlust	50 000
		<u>200 000</u>		<u>200 000</u>
3.	Tillgångar	200 000	Skulder	150 000
			Aktiekapital	50 000
		<u>200 000</u>		<u>200 000</u>

Nedsättningen innebär sålunda inte att något kapital betalas ut till aktieägarna. Det är egentligen bara fråga om en bokföringsåtgärd som anpassar aktiekapitalets storlek till de verkliga förhållandena. Under sådana omständigheter berör ju nedsättningen inte fordringsägarnas ställning. Därför fordras inte heller något tillstånd av domstol. Det räcker med att beslutet har fattats i behörig ordning och har blivit registrerat för att nedsättningen skall vara klar, 6:5 första meningen. Av andra meningen i samma paragraf framgår dock att vinstutdelning inte kan ske den närmaste tiden efter en sådan åtgärd.

Tekniskt kan en nedsättning gå till på olika sätt. Den kan ske genom inlösen eller sammanläggning av aktier. I de fall där ingenting betalas ut till aktieägarna kan man tänka sig en minskning av aktiernas nominella belopp eller indragning av aktier utan återbetalning, 6:1 st 3. Nedsättning av aktiernas nominella belopp är ett sätt som duger i alla situationer och i praktiken torde nedsättning av aktiekapitalet vanligen genomföras så.

Om en nedsättning av aktiekapitalet äger rum i strid mot ABL:s bestämmelser, är den som fått pengar tillbaka på sina aktier skyldig att betala tillbaka vad han uppburit, se 12:5.

Förvärv av egna aktier

Reglerna om nedsättning av aktiekapitalet har till uppgift att förhindra aktiebolaget att utan vidare betala tillbaka det för aktierna erlagda beloppet till aktieägarna. En liknande återbetalning skulle emellertid kunna bli följderna om man tillät bolaget att fritt köpa tillbaka aktierna av aktieägarna. Detta har lagstiftaren sökt motverka genom att införa ett förbud för aktiebolag att förvärva egna aktier, 7:2.

Detta förbud hindrar också börsnoterade bolag att handla med sina egna aktier på börsen. Det kan nämligen vara frestande för ledningen i ett aktiebolag att söka hålla kursen på aktierna uppe genom att företa stödköp för aktiebolagets räkning, något som givetvis i längden kan vara förödande för bolagets ekonomi.

Med förvärv av egen aktie likställs mottagande av sådan aktie som pant. Situationer när aktier förvärvas vid övertagande av affärsrörelse är undantagna från förbudet men aktierna måste avyttras inom en viss frist. Från förbudet undantas bl a också fall då bolaget efter utmätning hos en gäldenär ser sig nödsakat att på utmätningssauktion ropa in aktien för att skydda sin fordran. En aktie som har förvärvats på detta sätt måste försälgas så snart det kan ske utan förlust.

Förvärv i strid mot förbudet är ogiltigt, vilket innebär att vederlaget skall gå tillbaka till bolaget.

Motsvarande förbud gäller naturligt nog för indirekta förvärv av egna aktier, dvs dotterbolags förvärv av aktier i moderbolaget.

Ett aktiebolag får inte heller teckna aktier i sig självt. Detta förefaller ganska självklart och torde knappast behöva noteras i ABL. Men möjligen kan det tänkas att någon tecknar aktier i bolaget i eget namn men för bolagets räkning – i så fall anses han ha tecknat aktierna för egen räkning. Se vidare 7:1.

Tvångslikvidation vid kapitalförlust

De tillgångar i bolaget som motsvarar aktiekapitalet kan också gå förlorade genom att bolagets rörelse medför förluster som tär på bolagets kapitalresurser.

I viss mån kan fordringsägarna i denna situation förlita sig på straffstadgandena i BrB om brott mot borgenärer. Särskilt kan man peka på brottet vårdslöshet mot borgenärer: den som, när han är på obestånd eller när påtaglig fara föreligger för att han skall komma på obestånd, fortsätter rörelse under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen, kan under närmare angivna omständigheter straffas.

Det grundläggande skyddet i denna situation erbjuder 13:2. Enligt den regeln är ett aktiebolag, vars eget kapital understiger hälften av det registrerade kapitalet, skyldigt att träda i likvidation om inte åtgärder vidtas för att bringa bolagets ekonomi på fötter igen.

Det åligger styrelsen att ofördröjligen upprätta och låta revisorerna granska en särskild balansräkning (kontrollbalansräkning) när det finns anledning att misstänka att aktiebolagets aktiekapital kommit under den kritiska gränsen eller när bolaget vid utmätning har visat sig sakna tillgångar. Visar balansräkningen att så är fallet skall styrelsen snarast möjligt till bolagsstämman hänskjuta frågan om bolaget skall träda i likvidation.

Om styrelseledamöterna och andra företrädare för bolaget blundar för fakta och inte bryr sig om att upprätta någon balansräkning att granska för revisorerna kommer de att ansvara solidariskt för bolagets därefter uppkommande förbindelser. Bolagsledningen går sålunda miste om privilegiet att driva rörelse utan personligt ansvar för bolagets skulder. Har en kontrollbalansräkning, som visar att den kritiska gränsen överskridits, blivit upprättad och framlagd på stämman, men inte lett till några åtgärder, blir de som har varit överens om att ändå fortsätta verksamheten personligen ansvariga för bo-

lagets skulder då åtta månader förflutit efter stämman. I detta fall kan således t o m aktieägare utanför bolagsledningen dra på sig ansvar för bolagets förbindelser.

Efter utgången av åttamånadersfristen kan en styrelseledamot, VD, revisor eller aktieägare – under förutsättning att ingen åtgärd vidtagits för att undanröja likvidationsanledningen – vid domstol ansöka om att bolaget skall försättas i likvidation.

Vid misstanke om likvidationsskyldighet skall man således först upprätta en kontrollbalansräkning, där tillgångarnas värde huvudsakligen bestäms med hänsyn till vad man kan beräkna att få ut vid en försäljning, 13:2, 2 st. På grundval av balansräkningen skall man så avgöra om likvidationsskyldighet föreligger:

Tillgångar	400 000	Skulder	350 000
		Aktiekapital	200 000
		./. Förlust	<u>150 000</u>
	<u>400 000</u>		400 000

I detta fall motsvarar det egna kapitalet $200\,000 - 150\,000 = 50\,000$ kr. Det egna kapitalet utgör alltså bara 1/4 av det registrerade aktiekapitalet, varför bolaget är skyldigt att träda i likvidation.

I ett sådant läge finns det två alternativ. Antingen kan man på den bolagsstämma som prövar likvidationsfrågan helt enkelt besluta att bolaget skall träda i likvidation. Eller kan man bestämma sig för att fortsätta rörelsen. Väljer man det sista alternativet, måste man enligt 13:2 antingen se till att hela bristen blir fylld så att det egna kapitalet åter uppgår till det registrerade aktiekapitalet, eller så får man sätta ned aktiekapitalet så att det svarar mot det egna kapitalet.

Hur skall man täcka bristen? Ett lån på 150 000 kr hjälper inte:

Tillgångar	550 000	Skulder	500 000
		Aktiekapital	200 000
		./. Förlust	<u>150 000</u>
	<u>550 000</u>		200 000

Det önskade målet når man inte heller genom att förmå de gamla aktieägarna att för det felande beloppet teckna aktier i en nyemis-

sion. Efter fullbordad åtgärd får balansräkningen nämligen följande utseende:

Tillgångar	550 000	Skulder	350 000
		Aktiekapital	350 000
		./.. Förlust	150 000
	<u>550 000</u>		<u>550 000</u>

Den mest effektiva möjligheten är tydligen tillskott i form av gåvor, dvs sådana transaktioner som blott avspeglar sig på aktivsidan i balansräkningen. Det förekommer därför att man vid sådana tillfällen övertalar aktieägarna att göra vederlagsfria tillskott i proportion till vars och ens aktieinnehav. Inbetalningarna kommer dem då tillgodo i form av en motsvarande ökning av värdet på aktierna. Efter sådana tillskott får balansräkningen följande utseende:

Tillgångar	550 000	Skulder	350 000
		Aktiekapital	200 000
		Vinst/förlust	0
	<u>550 000</u>		<u>550 000</u>

Den andra utvägen är alltså att sätta ned aktiekapitalet genom överföring till reservfonden:

Tillgångar	400 000	Skulder	350 000
		Aktiekapital	50 000
		Reservfond	150 000
		./.. Förlust	150 000
	<u>400 000</u>		<u>400 000</u>

Därefter kan man ta reservfonden i anspråk för att täcka förlusten:

Tillgångar	400 000	Skulder	350 000
		Aktiekapital	50 000
		Vinst/förlust	0
	<u>400 000</u>		<u>400 000</u>

Efter en sådan åtgärd kan det vara lämpligt att åter höja aktiekapitalet genom en nyemission.

Tanken bakom likvidationstvånget är att aktiebolag som går dåligt skall tvingas att upphöra med sin rörelse innan deras fordringsägare utsätter sig för alltför stora förlustrisker. Likvidation kan emellertid inte bara undgås genom kapitalförstärkning – vederlagsfria tillskott – utan också genom en ren bokföringsåtgärd, nämligen nedsättning till reservfonden och utjämning av denna mot förlusten. Den senare möjligheten innebär att grundtanken förfuskas en smula. Likvidationstvånget reduceras till en ordningsfråga. Aktiebolaget tvingas dock att redovisa ett aktiekapital som svarar mot dess egentliga förmögenhet.

Utbetalningsförbudet

Aktieägarna kan tänkas vilja utnyttja ännu en möjlighet att beröva aktiebolaget det en gång inbetalade kapitalet och därigenom skada fordringsägarna. De kanske avser att låta stora belopp utbetalas varje år i form av *vinstutdelning*. Mot sådant har ABL emellertid effektiva skyddsregler. Den grundläggande principen är att annan vinst inte får utdelas än den som står till förfogande enligt aktiebolagets senast fastställda balansräkning. Men inte ens dessa medel får helt disponeras för aktieägarnas räkning. ABL föreskriver att man måste ta viss hänsyn till behovet av att konsolidera bolagets ekonomi.

I 12:2 finns den viktiga regel som förbjuder utbetalningar till aktieägarna utöver vinsten enligt fastställd balansräkning – i förekommande fall koncernbalansräkning – för det senaste räkenskapsåret. Vinstmedel som enligt lagen eller bolagsordningen skall avsättas till fonder är naturligtvis också oåtkomliga för aktieägarna. Utbetalning till aktieägarna av medel som enligt denna regel inte är tillgängliga för vinstutdelning kan bara ske i form av nedsättning av aktiekapital enligt lagens regler eller vid utskiftning i samband med likvidation, se 12:1.

Förtäckt och olovlig vinstutdelning

Ibland sker vinstutdelning på annat sätt än genom formella utdelningar. I fåmansbolag vill man gärna undvika den dubbelbeskattning som kan inträda om aktiebolaget först beskattas för sin vinst och aktieägarna därefter för sin utdelning. Därför ser man till att någon vinst inte kommer fram i balansräkningen. Aktieägarna får i stället för utdelning andra förmåner, såsom extra väl tilltagna löner och arvoden, möjlighet att göra inköp hos bolaget till förmånspris eller dylikt. Sådant brukar kallas förtäckt vinstutdelning. Förfarandet strider i princip mot 12:1, som innebär att utdelning av vinst skall ske enligt ABL:s regler, dvs i form av stämmobeslut.

Vinstutdelningen är alltså olovlig i den mån den överstiger den föreliggande odisponerade vinsten enligt föregående års fastställda balansräkning (koncernbalansräkning). Man bör observera att det inte spelar någon roll om tillgångarna i ett aktiebolag har undervärderats så att det bildats dolda reserver. Genom detta uppkommer inte något ytterligare utrymme för vinstutdelning. Vad som är lovlig och olovlig vinstutdelning avgörs enbart på grundval av siffrorna i balansräkningen. Dessutom skall den s k försiktighetsregeln i 12:2 beaktas. Vinstutdelning får enligt denna inte ske med så stort belopp att utdelningen med hänsyn till bl a bolagets (koncernens) konsolideringsbehov står i strid mot god affärssed.

Återbäringsskyldighet

Har olovliga vinstuttag ägt rum kan dessa ibland medföra straff för styrelse och VD enligt reglerna om brott mot borge-närer, BrB 11:1. En aktieägare som har tagit emot olovlig vinstutbetalning från bolaget kan bli tvungen att återbära uppburna medel med ränta, se 12:5. Har utbetalningen skett i form av vinstutdelning får mottagaren behålla beloppet om bolaget inte kan styrka att han visste eller borde veta att vinstutdelningen stred mot aktiebolagslagen.

Återbäringsskyldighet föreligger oavsett om bolaget behö-

ver pengarna eller inte. Vanligen blir det inte förrän vid konkurs som frågan kommer upp. Ett återkrav kan också bli aktuellt om huvudparten eller alla aktier i bolaget skiftar ägare.

Reservfond

Förbudet mot utdelning av andra medel än dem som redovisas som vinst på balansräkningens passivsida förhindrar att bolaget berövas tillgångar som svarar mot dess aktiekapital. Men lät man varje år utdela hela det överskott som redovisades som vinst på passivsidan, skulle man emellertid utsätta sig för risk att behöva visa förlust så snart som rörelseresultatet något år blev mindre gott. Vid minsta påfrestning skulle en del av aktiekapitalet kunna gå förlorat.

På det sättet skulle i första hand aktieägarna utsättas för betydande risker – deras insatta kapital kunde ju på detta sätt lätt naggas i kanten. Lagstiftaren har därför sökt tvinga fram en konsolidering och en buffert mot smärre tillfälliga förluster. Resultatet är regeln om den obligatoriska *reservfonden* i 12:4. Här föreskrivs att man skall avsätta minst 10 % av ett aktiebolags årsvinst till reservfonden. Före avsättningen får man dra av vad som erfordras för att täcka eventuell förlust från föregående år. Däremot får man inte minska årsvinsten med belopp som utgår i form av tantiem – av rörelseresultatet beroende arvode – till styrelseledamot, VD eller annan. Till reservfonden skall också föras bl a överkurs vid aktieteckning. Se närmare lagtexten!

Reservfonden skall främst tas i anspråk för att täcka en förlust som framgår av fastställd balansräkning och först om det visar sig, att balanserade vinstmedel eller andra fonder inte står till buds. Den kan också tas i anspråk vid ökning av aktiekapitalet.

Efter ett förlustbringande verksamhetsår kan en balansräkning i ett aktiebolag preliminärt visa följande ställning:

Tillgångar	200 000	Skulder	90 000
		Aktiekapital	100 000
		Reservfond	15 000
		Balanserad vinst	10 000
		./ Årets förlust	15 000
	200 000		200 000

Sedan förlusten täckts får balansräkningen följande utseende:

Tillgångar	200 000	Skulder	90 000
		Aktiekapital	100 000
		Reservfond	10 000
	200 000		200 000

Fria fonder

I många bolag finns fria fonder vid sidan av de bundna. De brukar betecknas dispositionsfond, vinstregleringsfond eller liknande. Ur aktiebolagsrättslig synpunkt är dessa fonder att betrakta som balanserad vinst – intet hindrar sålunda att de tas i anspråk för vinstutdelning. Medel från sådana frivilliga fonder kommer ofta till användning vid ökning av aktiekapitalet genom fondemission. Särskilda regler gäller för medel som avsatts till investeringsfonder av olika slag.

Låneförbudet

Den grundläggande tanken bakom reglerna om aktiekapitalet är ju att till fordringsägarnas säkerhet binda en viss förmögenhet i företaget. De ovan genomgångna bestämmelserna till skydd mot att förmögenheten förbrukas eller på annat sätt lämnar bolaget tjäna samma syfte. Det finns emellertid ytterligare ett sätt att urholka ett aktiebolags kapitalgrundval, nämligen genom *lån till bolaget närstående personer*, intressenter. För fordringsägarna medför sådana lån att deras ställning i stor utsträckning kommer att vara beroende av de enskilda delägarnas privata ekonomi. Om en intressent som lånat hos bolaget inte kan betala igen sitt lån så har bolaget i realiteten

inte den förmögenhet som balansräkningen anger. Vissa intressentlån träffas av reglerna om olovliga vinstuttag, nämligen om de överstiger disponibla vinstmedel enligt fastställd balansräkning och om det vid lånetransaktionen kan misstänkas att låntagaren inte kommer att kunna betala tillbaka. Denna ur utbetalningsförbudet – numera i 12:1 och 2 – härledda regel har kommit till uttryck i ett antal HD-avgöranden, främst i det s k Sueciafallet, NJA 1951 s 6.

Det finns numera regler i ABL där vissa lån förbjuds. Låneförbudet kommer till uttryck i 12:7. Huvudregeln är att ett aktiebolag inte får lämna penninglån till aktieägare, styrelseledamot eller VD. Bestämmelsen gäller inte bara aktieägare m m i långivarbolaget utan också motsvarande intressenter i andra bolag i samma koncern. Vidare träffar den vissa närstående till aktieägare, styrelseledamöter och VD, nämligen nära släktingar samt juridiska personer, som aktieägare, styrelseledamöter etc har ett väsentligt inflytande över. Det är en omfattande personkrets som berörs av förbudet. (Revisor får inte heller stå i låneskuld till bolaget, jfr 10:4 pkt 4.)

Förbudet träffar även de fall då låntagaren anlitar en utomstående kreditgivare, men låter aktiebolaget ställa real- eller namnsäkerhet. Annars skulle förbudet enkelt kunna kringgåas. Lån eller säkerhet får inte heller lämnas för att möjliggöra aktieförvärv i bolaget eller koncernbolag.

Undantag från förbudet

Från låneförbudet finns generella undantag. Dessutom kan länsstyrelsen meddela dispens, 12:8. De generella undantagen – som dock inte gäller lån för aktieförvärv – är fyra:

- lån där kommun är låntagare
- lån mellan koncernföretag
- lån som led i en affärsförbindelse som faller inom låntagarens rörelse
- lån till aktieägare med obetydligt aktieinnehav.

Undantag från förbudet att låna till aktieförvärv gäller under vissa förutsättningar för anställda i bolaget. Undantaget för koncernlån har ansetts nödvändigt för att möjliggöra normala dispositioner inom en koncern. Det bör observeras att koncernlån kan träffas av utbetalningsförbudet enligt "Sueciaregeln". Rörelselånen bereder besvärliga gränsdragningsproblem.

Länsstyrelsen kan som nämnts medge undantag från bestämmelserna i 12:7. Dispenser skall enligt förarbetena meddelas med försiktighet. Inställningen till lån i samband med generationsskifte i familjebolag är emellertid positiv.

Överträdelse av låneförbudet medför straff enligt 19:1 pkt 3. Däremot torde lån som strider mot 12:7 ABL ändå vara civilrättsligt giltiga.

Bolagets verksamhet och syfte

En ytterligare och allmän begränsning i ett aktiebolags möjligheter att disponera över sin egendom är bolagsordningens bestämmelser om vad som brukar kallas föremålet med bolagets verksamhet. Ett företag som skall syssla med järnförädling får således inte ägna sig åt plastgjutning eller glassförsäljning.

Syftet med ett aktiebolags verksamhet är ju om inget annat sägs att bereda ägarna vinst. Även detta innebär en viktig begränsning, jfr ovan under 6.2.

Företrädare för aktiebolag som överskrider dessa bestämmelser kan bli skadeståndsansvariga mot bolaget. Däremot blir avtal med utomstående alltid gällande i sådana fall. Inte ens om medkontrahenten är i ond tro kan bolaget komma ifrån avtalet under åberopande att det strider mot ändamålet för bolagets verksamhet eller verksamhetens syfte.

6.4 Personkrets

Aktier, aktiebrev och kontosystem

De som satsar pengar i ett aktiebolag får på det sättet andelar i bolaget som kallas aktier. Andelarna skall vara lika stora. Varje aktie lyder på ett visst belopp, det nominella beloppet. Det sammanlagda nominella beloppet av alla aktier i ett aktiebolag motsvarar bolagets aktiekapital, se 1:1 st 2.

För att möjliggöra för dem som har tecknat aktier att disponera över sina andelar i bolaget utfärdar bolaget aktiebrev som bevis på rätten till en eller flera aktier. För vissa aktier finns en större marknad. Finns det god tillgång på aktier i ett bolag och är de väl spridda kan aktierna inregistreras vid Stockholms fondbörs för att underlätta omsättningen. Aktier som omsätts i mera begränsad omfattning kan noteras på OTC-listan. (OTC = Over The Counter, dvs aktierna omsätts på marknaden utan att transaktionerna går över börsen.)

Ett uppmärksammat problem när det gäller omsättning av aktier är att informationen om företag är så ojämnt fördelad. De som arbetar i företagen som styrelseledamöter, direktörer etc har naturligtvis bättre information än andra. Detta gäller också övriga företaget närstående. Nyligen har skärpt lagstiftning införts mot s k insider-spekulation. Reglerna om detta finns i insiderlagen (1990:1342).

När det gäller aktier som är noterade på börsen eller på OTC-listan har systemet med aktiebrev och hanteringen av emissioner, utdelningar och ägarbyten visat sig alltför betungande för de inblandade bolagen. Bolag med hög omsättning på aktierna har därför övergått till att vara *avstämningsbolag*. Detta innebär att de nämnda funktionerna tas över av Värdepapperscentralen VPC aktiebolag. Rättigheterna i respektive bolag tillkommer då dem som är registrerade hos VPC som aktieägare vid bestämda avstämningsdagar. Genom den nya ak-

tiekontolagen (1989:827) har rationaliseringen nu drivits så långt att aktiebrev inte längre utfärdas. Registreringen av ägarbyten sker på aktiekonton som ingår i de avstämningsregister som VPC för i varje bolag. Transaktionerna anmäls av kontoförande institut, dvs banker och fondkommissionärer med särskilt tillstånd.

Aktiehantering och aktiebok

Enligt aktiekontolagen får aktiebrev, interimsbevis och emissionsbevis inte längre utfärdas i avstämningsbolag. Den som vill sälja eller köpa aktier får vända sig till ett kontoförande institut som medverkar vid den önskade transaktionen samt utför de registreringar som behövs på de inblandade aktieägarnas respektive konton i bolagets avstämningsregister. De berörda parterna får bekräftelse på registreringen från VPC. Särskilda regler gäller om tillsyn över registreringen, sekretess och ersättning vid felaktig registrering. Samtliga uppgifter som tidigare fanns på aktiebreven finns nu angivna i avstämningsregistret på respektive aktieägars konto. Vid emission registreras teckningsrätter och delbevis på de berättigade aktieägarnas konton. Betalningar förmedlas normalt av de kontoförande instituten.

Den som är antecknad som ägare till en aktie på ett aktiekonto är behörig att förfoga över aktien. Skydd mot överlåtarens fordringsägare inträder i och med registreringen. Vid dubbelöverlåtelse av en aktie ger tidigare registrering företräde i kombination med god tro.

I ett bolag där det utfärdas aktiebrev finns det stora skillnader mot avstämningsbolagen. Aktiebrev utfärdas, ibland i olika valörer. Med aktiebrevet följer ofta utdelningskuponger. Aktiebreven är värdepapper och bärare av rättigheterna i bolaget. Som framgår av 3:6 motsvarar de värdepappersrättsliga reglerna dem som gäller för orderskuldebrev. Detta innebär t ex att besittningen till aktiebrevet ger skydd mot överlåta-

rens fordringsägare samt att skriftlig överlåtelse fordras för legitimation och godtroshärv.

Införingen av en aktieägare i *aktieboken* har viktiga rättsverkningar. Först då är man legitimerad som aktieägare, 3:14. Detta betyder att aktieägaren har rätt att delta i förvaltningen genom att utöva rösträtt för aktien på bolagsstämman, klandra stämmobeslut, kräva att minoritetsrevisor utses etc.

I bolag som inte är avstämningsbolag förs aktieboken av styrelsen, som prövar om aktieägarna är legitimerade att föras in i aktieboken. I avstämningsbolag är aktieboken grundläggande såväl för de ekonomiska befogenheterna mot bolaget – utdelning, deltagande i emission m m – som för förvaltningsbefogenheterna. Aktieboken förs av VPC som har uppgifterna tillgängliga i avstämningsregistren. När någon antecknas som aktieägare på aktiekonto skall införing också ske i aktieboken, 3:7 st 3. För att utöva rösträtt på stämman måste aktieägaren i ett avstämningsbolag bli införd i aktieboken senast 10 dagar i förväg, 9:1 st 2 och 3:13 st 2. När ett bolag beslutar om vinstutdelning eller emission fastställs en avstämningsdag. Det gäller att vara registrerad i aktieboken på avstämningsdagen för att få rätt att lyfta utdelningen respektive delta i emissionen. Härav beteckningen avstämningsbolag.

I aktiebolag som inte är avstämningsbolag betalas beslutad vinstutdelning ut direkt eller mot utdelningskupong. Vid en emission får aktieägaren legitimera sig med aktiebrev för att få utnyttja sin eventuella företrädesrätt att delta i en emission.

Lösningssrätt

Aktier som inte finns noterade på börsen eller OTC-listan är svåra för utomstående att förvärva. De som grundat ett aktiebolag försöker hålla ägarkretsen begränsad. Nya aktieägare är inte välkomna annat än om det behövs en ökning av aktiekapitalet som inte delägarna själva rår med.

Men det är inte nog med detta. Även om någon i den ursprungliga kretsen aktieägare är villig att sälja slår lagen vakt

om de övrigas intresse att hålla utomstående borta från inflytande och ekonomisk delaktighet. Bolagsordningen innehåller, i de bolag vi nu talar om, ofta en klausul om lösningsrätt, 3:3. Enligt en sådan bestämmelse – som för övrigt skall framgå av aktiebrevet – måste förvärvaren av en aktie hembjuda denna till styrelsen för inlösen. Styrelsen skall sedan meddela aktieägarna, som då har att relativt snabbt ta ställning till om de vill lösa in den aktie eller aktiepost som den utomstående har förvärvat. Är det flera aktieägare som vill lösa in får man göra upp en turordning. Vanligen sker inlösen i proportion till tidigare innehav. Förvärvaren måste då lämna ifrån sig aktien eller aktieposten mot lösen. Kan man inte komma överens om lösningsrätt eller lösenbelopp avgörs dessa frågor av en skiljenämnd. Medan förvärvaren väntar på besked har han inget att säga till om i bolaget. Han får lyfta utdelning, delta i nyemissioner och emissioner av options- och konverteringslån men är utestängd från andra ekonomiska förmåner. Först när det visar sig att ingen av aktieägarna vill använda sin inlösningsrätt blir han fullvärdig ägare.

Inlösningsbestämmelser har vissa nackdelar, som särskilt Jan Sandström framhållit (Hembud och lösningsrätt, 1976). Man kan t ex tänka sig ett bolag med två aktieägargrupper bestående av A med 60 % av aktierna och B med 10 % av aktierna å ena sidan och P med 30 % av aktierna å den andra. P har inte någon styrelseplats. Nu säljer A sina aktier till X. X hembjuder aktierna och P anmäler sig vilja lösa men till ett realistiskt lågt pris. Vem kommer enligt ABL att sitta som styrelse i bolaget tills inlösningsfrågan är avgjord? A, B, P eller X? Tycker Du att resultatet blir lämpligt om man tänker på kontinuiteten i bolagets verksamhet?

Olika aktieslag – preferensaktier och stamaktier

Preferensaktier utfärdas i regel då ett bolag rekonstrueras och då det fordras särskilda garantier för att någon skall vilja tillskjuta friskt kapital. De skall i regel ha vinstutdelning innan sådan kommer ifråga för stamaktieägarna. Dessutom berätti-

gar preferensaktierna i första hand till andel i bolagsförmögenheten då bolaget upplöses. Denna favoriserade ställning balanseras dock av att preferensaktiernas rättigheter brukar vara limiterade. Utdelningen kan vara fastställd till en viss procentsats och rätten till vederlag vid upplösning kan vara begränsad till det nominella värdet.

Stamaktierna kommer i andra hand och bär sålunda den största risken. Å andra sidan får de en fördelaktigare position än limiterade preferensaktier om bolagets rörelse visar sig framgångsrik.

A- och B-aktier

Skillnaden mellan olika aktieserier behöver inte ligga i deras olika andel i bolagets tillgångar och vinst. När man skiljer på aktier av serie A och B eller aktier av serie 1 och 2 sammanhänger detta i regel med olikheter i röstvärde. Som nämnts får man enligt 1:1 st 3 inte göra större skillnad mellan röstvärdet på aktier inom ett och samma bolag än att röstvärdet på en aktie blir tio gånger röstvärdet på en annan.

Ökning av aktiekapitalet

Vid ökning av aktiekapitalet måste man akta sig så att inte det nya aktiekapitalet bara blir en bokföringspost utan motsvarighet i verkligheten. Här möter alltså problem av samma slag som vid bolagsbildning. En ändring av aktiekapitalet medför också en fara för förskjutningar i förmögenhetsläget mellan olika aktieägare.

Aktiekapitalet kan ökas på två olika sätt. Det kan ske genom rent bokföringstekniska metoder utan att förmögenheten ökar. En sådan fondemission kan gå till på olika sätt. Huvudprincipen är att bokföringsposten "aktiekapital" ökas med vinstmedel som samlats upp under andra rubriker i balansräkningen. En nyemission innebär däremot alltid att bolagets förmögenhet ökar genom reella tillskott, 4:1. Skilda regler gäller därför för genomförande av fond- och nyemission.

Vissa viktiga punkter är dock gemensamma för bägge slagen av emissioner. Beslut om emission skall enligt huvudregeln fattas av bolagets högsta beslutande organ, stämman, 4:1 st 2. För beslut krävs absolut majoritet. Ibland förutsätter dock en ökning av aktiekapitalet att bolagsordningens bestämmelser om aktiekapitalets storlek ändras, 9:13. Detta måste i så fall ske innan beslut om emission kan fattas. För ändring av bolagsordningen krävs kvalificerad röstmajoritet enligt bestämmelserna i 9:14. Ändringen av bolagsordningen blir alltså svårare att åstadkomma än det efterföljande emissionsbeslutet.

Styrelsen har vissa möjligheter att besluta om nyemission. Helt självständiga beslut är det inte tal om. Det krävs alltid någon form av medverkan från stämman, antingen i efterhand, i form av ett godkännande, eller på förhand som bemyndigande, 4:14–15. På det sättet kan det bli lättare för ett bolag att utnyttja gynnsamma tillfällen att dra till sig nytt kapital.

Företrädesrätt

En viktig fråga är vem som skall ha rätt till de aktier som emitteras. Vid nyemission är det vanligt att det belopp som betalats för en aktie är lägre än värdet på marknaden. Också fondemitterade aktier är åtråvärda, eftersom de ges ut utan krav på vederlag.

Även från maktsynpunkt är fördelningen av de emitterade aktierna intressant. Varje aktie ger innehavaren rätt att delta i beslutsfattandet på bolagsstämman. Om de befintliga ägarna ges företräde vid emission och de emitterade aktierna fördelas i proportion till tidigare aktieinnehav kommer maktförhållandena mellan ägarna att bli oförändrade.

Huvudregeln är därför att ägarna har företräde till de emitterade aktierna i förhållande till de aktier de redan innehar. En nyemission kan dock "riktas" enligt regeln i 4:2. Särskilt enkla att genomföra är riktade nyemissioner som sker mot

apportegendom som vederlag. Detta underlättar förvärv av företag mot vederlag av nyemitterade aktier i det blivande ägarbolaget.

En nyemission mot vederlag i kontanter kan också riktas. Då krävs dock att bolagsstämman uttryckligen tar ställning till villkoren för den riktade emissionen. Beslutet måste tas med tvåtredjedels majoritet av de avgivna rösterna och de vid stämman företrädde aktierna. En överröstad minoritet har i flagranta fall möjlighet att väcka klandertalan i syfte att få beslutet om riktning till utomstående undanröjt. De nyss nämnda reglerna har skärpts beträffande aktiemarknadsbolag, eftersom det tidigare förekom en del missbruk, jfr DsFi 1986:21. Enligt lagen (1987:464) om vissa riktade emissioner i aktiemarknadsbolag m m, den s k *Leo-lagen*, måste man vid riktade emissioner av aktier, konvertibla skuldebrev eller optionsskuldebrev till anställda, styrelseledamöter eller andra bolaget närstående iakttä särskilda bestämmelser. Dessa innebär bl a att delegation av beslutet om emissionsvillkoren inte får ske. Stämman måste själv besluta och det krävs dessutom kvalificerad majoritet. Nio tiondelar av såväl rösterna som de på stämman företrädde aktierna måste stå bakom beslutet om den riktade emissionen.

En fondemission kan genomföras på olika sätt, 4:16. Ett är att föra över utdelningsbara vinstmedel eller medel från fri fond (s k dispositionsfond) till aktiekapitalet. Ett annat är att skriva upp en anläggningstillgång i det fall så är möjligt och använda uppskrivningen till att öka aktiekapitalet, antingen direkt eller via en uppskrivningsfond. En tredje metod syftar till att binda en eventuell reservfond hårdare, genom att medel från denna förs över till aktiekapitalet. Fondemission kan inte ske annat än på ettdera av dessa tre sätt eller genom kombinationer av dem.

Det är viktigt att komma ihåg att ägarnas företrädesrätt vid emissioner inte innebär en skyldighet att delta. Man kan således inte tvinga ägare att teckna aktier i en nyemission, jfr 1:1.

Emissionsvillkoren får alltså formas så att ägarna lockas till deltagande. Vid fondemissioner är detta inte något problem. Ägarna erbjuds ju här aktier gratis. Om aktieägaren trots allt inte vill använda sin företrädesrätt kan han överlåta sin rätt att teckna respektive erhålla aktier till någon annan. För att underlätta sådana transaktioner brukar man utfärda särskilda emissionsbevis, teckningsrättsbevis vid nyemission och delbevis vid fondemission. I avstämningsbolag får sådana bevis inte utfärdas enligt aktiekontolagen. Här registreras i stället emissionsrättigheterna på respektive konton, och handeln med de kontobaserade rättigheterna förmedlas av de kontoförande instituten.

PRV:s prövning

Aktiekapitalet anses ökat först när ny- eller fondemission registrerats hos PRV. Liksom vid bolagsbildning inskränks PRV:s prövning till att kontrollera att besluten fattas i rätt ordning samt – vid nyemission – att egendom verkligen tillförts bolaget i utbyte mot aktierna.

I publika aktiebolag måste särskild information offentliggöras kring en nyemission, s k emissionsprospekt, 4:18. Detta gäller bl a om den egendom som skall utväxlas mot de emitterade aktierna uppgår till minst en miljon kronor. Ytterligare en förutsättning är att aktierna utbjuds till allmänheten eller åtminstone till en "vidare krets" av köpare. Emissionsprospektet kan ses som en komplettering till den information som skall framgå av styrelsens förslag till emissionsbeslut. Prospektet skall hållas tillgängligt på ställen där de utbudna aktierna kan tecknas eller köpas.

Olika finansieringsformer

Ett större aktiebolag som vänder sig till kapitalmarknaden för att öka sina kapitalresurser har i princip två vägar att välja mellan, att öka aktiekapitalet genom nyteckning eller att låna

upp medel mot utgivande av obligationer eller förlagsbevis. I det förra fallet förbättras relationen mellan eget och främmande kapital i bolaget. Ett ökat aktiekapital betyder emellertid som regel att större belopp måste betalas ut i form av utdelning till aktieägarna. Upptas obligations- eller förlagslån får företaget räkna med att belastas av räntor och amorteringar enligt uppgjord plan. Vid obligationslån måste företaget ställa säkerhet.

Den internationella utvecklingen och behoven på vår egen kapitalmarknad har så småningom lett fram till krav på mellanformer mellan nyteckning av aktier och obligationslån, där faktorer som fast ränta och förväntad kursstegring kan kombineras till attraktiva alternativ för hugade kapitalplacrare.

Lagen innehåller bestämmelser om tre sådana finansieringsformer, konverteringslån, optionslån och vinstandelslån. Ett konverteringslån medför att långivarna får rätt att efter viss tid och på vissa villkor byta ut låneförbindelser mot aktier. Optionslån innebär att låntagarna efter en viss tid får rätt att teckna nya aktier i bolaget till en på förhand bestämd kurs. Dessa bägge lånetyper innehåller således ett spekulationsmoment; fordringsägarna kan efter en tid bli delaktiga i en kursuppgång på det emitterande bolagets aktier. Infriar företaget inte kapitalplaceringens förväntningar kan han avstå från att utnyttja sin konverteringsrätt respektive sin rätt att teckna nya aktier.

Vinstandelslån, slutligen, är lån mot obligationer eller andra skuldebrev (vinstandelsbevis) där räntans storlek beror på det låntagande bolagets utdelning eller vinst. Det är alltså själva avkastningen på de utlånade medlen som kan knytas till bolagets resultat. Återbetalningen kan kopplas till förändringar i penningvärdet. Den får dock inte göras beroende av bolagets ekonomiska utveckling, 7:2 st 1. Detta betyder att s k delägardebentures inte är tillåtna. Med en sådan konstruktion skulle långivaren få en ställning som påminde om

aktieägarens, utan att han för den skull hade rätt att påverka bolagets utveckling. Bestämmelserna om emissionsprospekt skall också tillämpas på konverteringslån, optionslån och vinstandelslån.

Bolag som tar upp lån kan utnyttja det kontobaserade systemet i aktiekontolagen. Skriftliga skuldförbindelser skall då inte utfärdas.

Vid sidan om de nu nämnda företeelserna förekommer numera även handel med optioner på aktier. Detta innebär vanligen att ett företag utfärdar option för en köpare att vid viss tid och till viss kurs köpa en bestämd post aktier i det utfärdande företags aktieportfölj. För optionsrätten betalas ett visst pris. Är den angivna kursen gynnsam köps aktieposten på angiven tid av optionsinnehavaren. Annars förfaller affären. Även säljoptioner förekommer. Handeln med aktieoptioner ger möjlighet för större investerare att säkra värdet på sina aktieportföljer. Endast för vissa större bolag finns det offentlig notering av kurserna för köpoptioner. Detta slag av optionshandel berörs inte i ABL.

6.5 Avveckling

Frivillig likvidation

Aktiebolaget är oberoende av ägarnas livslängd. Bolaget består alltså även om en eller alla aktieägare dör. Här finns en skillnad jämfört med handelsbolag, som normalt skall avvecklas om delägarna avlider.

Detta innebär dock inte att ett aktiebolag behöver bestå för alltid. Ägarna kan exempelvis fatta beslut om att bolaget skall avvecklas. En sådan frivillig likvidation kan ske när som helst. Likvidationsförfarandet är emellertid noga reglerat i ABL till skydd för minoritetsägare och borgenärer.

Beslut om frivillig likvidation skall fattas på bolagsstäm-

man, 13:1, där ägarna också får delta i valet av de likvidatorer, som i styrelsens ställe skall sköta avvecklingen. Likvidationen går ut på att bolagets tillgångar säljs och skulderna betalas. Först när alla kända fordringsägare fått sitt kan ett eventuellt överskott skiftas mellan aktieägarna, 13:13. Avvecklingen avslutas med att likvidatorerna lägger fram en slutredovisning, som tillsammans med ett yttrande från revisorerna skall prövas av bolagsstämman. När slutredovisningen har överlämnats till stämman anses bolaget upplöst, 13:15. Bolagets upphörande skall registreras hos PRV.

Vilande bolag

Om ägarna så önskar kan de lägga ned verksamheten utan att bolaget för den skull upphör. Det finns åtskilliga sådana vilande bolag. En förutsättning är dock att det vilande bolaget årligen skickar in redovisningshandlingar för det senaste räkenskapsåret till PRV. Om inga handlingar har kommit in på tio år har PRV möjlighet att avföra bolaget ur registret, 13:18. Aktiebolag kan alltså upphöra genom beslut av registreringsmyndigheten.

Konkurs och tvångslikvidation

Beslut om avveckling av aktiebolag kan också fattas av domstol. Ett aktiebolag kan dömas att träda i likvidation eller försättas i konkurs. Stöd för detta finns i ABL respektive i konkurslagstiftningen. Regelmässigt går i sådana fall bolaget med förlust. Om förlusten innebär att det egna kapitalet understiger hälften av det registrerade aktiekapitalet, ställs ägare och företagsledning inför valet mellan rekonstruktion – dvs sanering – eller likvidation. Det fallet har redan behandlats. Konkurs är en sista utväg då bolagets ekonomi är sådan att skulderna inte kan betalas. Avslutas en konkurs utan överskott skall bolaget anses upplöst, 13:19.

Tvångslikvidation kan även förekomma i situationer då aktieägarminoritetens intressen står på spel. Som skydd mot grovt majoritetsmissbruk kan en domstol på begäran av ägare till en tiondel av samtliga aktier förklara bolaget i likvidation. En hastig titt på 13:3 visar att det ställs stränga krav för beslut om tvångslikvidation i sådana fall. Dessutom har majoritetsägarna möjlighet att undgå likvidationsbeslut genom att i stället låta bolaget erbjuda minoriteten inlösen av deras aktier. Angående likvidationstvång på grund av likvidationsbestämmelse i bolagsordningen, se 13:4.

PRV kan slutligen fatta beslut om tvångslikvidation i en rad specialfall som anges i 13:4 a. Fallen rör underlåtenhets-synder av olika slag, t ex att en behörig styrelse inte finns utsedd eller att redovisningshandlingar inte har skickats in till PRV. Försummas insändande av redovisningshandlingar kan styrelse och VD bli solidariskt ansvariga för bolagets förbindelser, 11:3, 3–4 st. Jfr även 11:6 om förseningsavgift, behandlat ovan.

Initiativ till tvångslikvidation kan tas av PRV eller berörda intressenter, se närmare lagtexten.

Fusion och tvångsinlösen

Om ett aktiebolag förvärvar aktier i ett annat företag kan förvärvet följas upp så att de två företagen blir en juridisk enhet. Detta kallas fusion. Det finns två slag av fusion, **absorption** och **kombination**. Absorption innebär att ett aktiebolag, det överlåtande bolaget, går upp i ett annat aktiebolag, det övertagande bolaget, varvid det överlåtande bolaget upplöses utan likvidation och dess tillgångar och skulder övertas av det övertagande bolaget. Aktieägarna i det överlåtande bolaget erhåller ett fusionsvederlag. Kombination innebär att två eller flera överlåtande bolag förenas om att bilda ett nytt aktiebolag, som övertar deras tillgångar och skulder mot aktierna i det övertagande bolaget.

Fusionen inleds genom att det upprättas en **fusionsplan**. Planen innehåller uppgifter om de fusionerande bolagen, om fusionstidpunkten, fusionsvederlaget samt senaste årsbokslut m m. Fusionsvederlaget skall bestå av aktier eller kontanter. Fusionsplanen skall granskas av revisorer samt godkännas på det överlåtande bolagets bolagsstämma och om aktieägarna påkallar det också på det övertagande bolagets stämma. Nästa steg i fusionen blir att det överlåtande bolagets fordringsägare får möjlighet att begära säkerhet eller betalning på grund av att det övertagande bolaget inträder som gäldenär. Sedan överlämnas det överlåtande bolagets egendom till det övertagande bolaget mot att aktieägarna i det överlåtande bolaget får sitt fusionsvederlag. Sedan fusionsvederlaget har skiftats ut på aktieägarna och redovisning har skett är det överlåtande bolaget upplöst.

Den utan jämförelse vanligaste fusionsformen i Sverige är, att ett helägt dotterbolag går upp i ett moderbolag. Även här skall fusionsplan upprättas och godkännas. Sådana fusioner underlättas genom regeln i 14:31 om rätt för ett moderbolag som äger minst 90 % av aktierna i ett dotterbolag att lösa in dessa tvångsvis enligt en särskild procedur, där aktiernas värde fastställs genom skiljedom.

7. Ekonomiska föreningar

7.1 Bildande

Man skiljer mellan ekonomiska och ideella föreningar. Ekonomiska föreningar är sådana som skall främja medlemmarnas ekonomiska intressen genom ekonomisk verksamhet. Andra föreningar är ideella. Detta gäller inte bara föreningar med ideell verksamhet för att främja ideella intressen utan också föreningar som fullföljer ideella syften genom ekonomisk verksamhet eller sådana som bedriver ideellt betonad verksamhet men främjar ekonomiska intressen för medlemmarna. Fackföreningar är ju ett exempel på ideella föreningar.

Som ekonomiska föreningar enligt lagen (1987:667) om ekonomiska föreningar, FL, kan bara sådana föreningar registreras som främjar medlemmarnas ekonomiska intressen genom ekonomisk verksamhet och där medlemmarna deltar

- som konsumenter eller andra förbrukare
- som leverantörer
- med egen arbetsinsats
- genom att begagna föreningens tjänster
- eller på annat liknande sätt, 1:1*.

Endast dessa ekonomiska föreningar, dvs kooperativa sådana, kan registreras som ekonomiska föreningar. Andra ekono-

* Här och i fortsättningen avses FL.

miska föreningar, sådana som saknar kooperativa inslag, får inte registreras. Och inte nog med det. Oregistrerade ekonomiska föreningar kan enligt 1:2 st 3 över huvud taget inte förvärva rättigheter eller åta sig skyldigheter eller föra talan inför domstolar och myndigheter. Sådana sammanslutningar får alltså inte ens fungera som juridiska personer. Andra föreningar med ekonomisk verksamhet än de kooperativa godtas helt enkelt inte av rättsordningen. Vilken praktisk betydelse detta har är en annan sak. Oregistrerade ekonomiska föreningar fungerar nog i alla fall ganska väl i praktiken.

Detta avsnitt handlar om de kooperativa föreningarna, ekonomiska föreningar, som faller under FL. Sådana föreningar har stor ekonomisk betydelse. De största enheterna räknat i medlemmar och omsättning finns inom konsumentkooperationen och lantbrukskooperationen. Ekonomiska föreningar har också betydelse inom lantbruket närliggande områden som trädgårdsnäringen och fisket. Även inom transportsektorn – lastbilar, taxi – har den ekonomiska föreningen stor utbredning som företagsform.

För att kunna börja sin verksamhet måste en ekonomisk förening först nå en viss storlek och fasthet i organisationen. Det krävs således enligt 2:1 att föreningen har minst tre medlemmar. Medlemmarna måste ha antagit stadgar samt valt styrelse och revisorer. I och med att stadgarna antas har föreningen också bestämt den firma som skall användas. Stadgarna skall ge besked om vad föreningen skall syssla med och vilka insatser och avgifter som kan komma att belasta medlemmarna. Bestämmelser om styrelse och stämma, räkenskapsår och vinstdisposition hör till det som också måste ingå i stadgarna enligt 2:2.

Registrering

När föreningen är bildad har styrelsen sex månader på sig att få föreningen registrerad i föreningsregistret som förs länsvis vid PRV (tidigare vid länsstyrelsen), 2:3.

PRV prövar bl a om föreningens verksamhet är sådan att den kan registreras som ekonomisk förening.

En god illustration till frågan om vad som är kooperativ verksamhet ger rättsfallet RÅ 1954 ref.nr 24:

Styrelsen för Rörledningsfirmors Mätningsskontor Ek. för., Umeå, anhöll hos L.St i Västerbottens län om registrering av föreningen.

Föreningen har enligt sina stadgar till ändamål att främja medlemmarnas ekonomiska intressen genom inrättande av mätningsskontor för ombesörjande av ackordsuppmätningar av rörledningsinstallationer, som av medlemmarna äro utförda inom ett område bestående av Västernorrlands, Västerbottens och Norrbottens län. Stadgarna innehålla i övrigt bl a följande. Inträde i föreningen skall beviljas varje sökande, som bedriver rörinstallationsverksamhet som huvudfirma eller filial inom mätningsskontorets verksamhetsområde; styrelsen äger dock under vissa förutsättningar avslå inträdesansökan. Medlem skall deltaga i föreningen med en insats (1 kr.) för varje vid inträdet i föreningen hos honom anställd arbetstagare. Medlem må icke deltaga i föreningen med högre belopp än sålunda sagts. Medlem är skyldig att anlita föreningen och dess mätningsskontor för alla ackordsuppmätningar av ovan angivet slag. För varje uppmätning erlägges av såväl medlem som icke medlem fastställd avgift, varå till medlem återbäring kan äga rum i proportion till sammanlagda beloppet av de mätningssavgifter medlemmen erlagt under räkenskapsåret. Eventuell fördelning mellan medlemmarna av uppkommet överskott skall ske i förhållande till de avgifter, som de under näst föregående räkenskapsår till föreningen erlagt för verkställda ackordsuppmätningar, dock att högst 5 % ränta må fastställas att utgå å medlemmarnas insatser.

Genom resolution d. 7 jan. 1954 utlät sig L.St.: Enär föreningens ändamål, såvitt av stadgarna framgår, icke står i överensstämmelse med föreskrifterna i 1 § lagen d. 1 juni 1951 om ekonomiska föreningar, finner L.St. ansökningsen om registrering icke kunna bifallas.

Häröver anförde styrelsen för föreningen besvär hos K. M:t och anförde bl a: Föreningens ändamål avsåge ekonomisk verksamhet,

och i denna skulle medlemmarna deltaga på ett sätt, som gjorde dem likställda med avnämare av produkter. För verksamheten grundläggande vore ock att medlemmarna skulle begagna sig av föreningens tjänster.

L.St förklarade sig i avgivet yttrande anse att föreningens ändamål icke i stadgarna angivits på sådant sätt, att därav kunde bedömas huruvida föreningen enligt 1 § lagen om ekonomiska föreningar kunde registreras. L.St hemställde förty att besvären måtte lämnas utan bifall.

Målet föredrogs d. 8. april 1954 i Reg.R., vars ledamöter (Reg.R:n Lundevall, Hjärne, Björkholm och Klackenborg) förenade sig om följande yttrande: Enär med hänsyn till innehållet i föreningens stadgar föreningen måste anses hava till huvudsakligt ändamål att främja medlemmarnas ekonomiska intressen genom sådan ekonomisk verksamhet, i vilken medlemmarna deltaga genom begagnande av föreningens tjänster,

samt förty hinder för registrering ej föreligger i det av L.St angivna hänseendet,

prövar Reg.R. lagligt att med undanröjande av överklagade resolutionen visa målet åter till L.St för ny behandling.

Först när föreningen har registrerats blir den juridisk person och kan uppträda som självständig rättslig enhet under den antagna firman, se 1:2 st 2.

7.2 Organisation

Den *interna* förvaltningsorganisationen i en förening liknar mycket den i ett aktiebolag. ABL har stått som förebild för de organisatoriska reglerna i FL, liksom de ligger till grund för vad som gäller i t ex försäkringsbolag och banker.

Den stora skillnaden är att den ekonomiska föreningen är en personsammanslutning där invalet som medlem kvalificerar för deltagande. I ett aktiebolag följer ju bestämmanderätten den ekonomiska insatsen, dvs förvärvet av aktier i bolaget.

Även i övrigt finns det en del skillnader att notera. Främst kan nämnas att beslutsfattandet i en förening kan arrangeras så att medlemmarna inte har någon direkt bestämmanderätt utan företräds av valda fullmäktige, som håller föreningens stämma. En annan avvikelse är att de som satt in förlagsinsatser i föreningen – varom närmare nedan – kan ingripa i vissa lägen.

Föreningsstämma

Maktfördelningen stämma–styrelse–VD känns igen från aktiebolaget. Föreningsmedlemmarna eller deras fullmäktige utövar alltså sin rätt att besluta i föreningens angelägenheter vid *föreningsstämma*, som är föreningens högsta organ.

Beslutsregler

Beslutsreglerna vid stämma påminner om dem i aktiebolag. Varje medlem i föreningen har en röst om annat inte följer av stadgarna. Medlemmens rösträtt kan utövas av medlemmen själv eller hans eller hennes ställföreträdare eller ombud, 7:2. Till skillnad från vad som gäller i aktiebolag kan bara en medlems make eller sambo eller en annan medlem vara ombud för en fysisk person, om inte stadgarna innehåller något avvikande. Liksom i aktiebolagsrätten gäller fullmakten ett år från utfärdandet.

Biträde får medföras på stämman, men även här gäller förvånande nog motsvarande begränsning som för ombud. Avsikten med regeln om biträde – att en person skall kunna ha med någon juridiskt eller ekonomiskt sakkunnig – går ju på det sättet förfuskad.

Den jävsregel som gäller enligt 7:3 överensstämmer med aktiebolagsrättens och tar främst sikte på situationer där en medlem eller ett ombud kan utsättas för anspråk på skadestånd från föreningen eller har någon närstående som utsätts för ett sådant anspråk.

Beslut på stämman fattas med absolut majoritet. Ordföranden har utslagsröst utom vid val där lotten avgör. Samma sak som i aktiebolag, alltså, och motsvarande principer om kvalificerad majoritet gäller vid stadgeändringar, se närmare 7:13–15. Liksom i aktiebolag begränsas stämmans möjlighet att fatta beslut av en del allmänna regler. Främst gäller naturligtvis att stämman måste hålla sig inom föreningens i stadgarna angivna ändamål. Likhetsprincipen återfinns i 7:16. Sanktionerna mot felaktiga stämmobeslut följer också det aktiebolagsrättsliga mönstret. Vi känner igen bestämmelsen om klandertalan mot stämmobeslut. Även innehavare av förlagsandelar kan, vid sidan om föreningsmedlemmar, styrelse, styrelseledamöter och VD, föra sådan klandertalan.

Kallelse, röstlängd

Till föreningsstämman skall det utfärdas kallelse enligt stadgarnas bestämmelser. Vid särskilt viktiga ärenden som ifrågasatt likvidation och fusion måste varje medlem få skriftlig kallelse. Medlemmar och innehavare av förlagsandelar skall ha möjlighet att före stämman ta del av redovisningshandlingarna och revisionsberättelsen, se närmare 7:8.

Föreningsstämman öppnas i regel av styrelsens ordförande. Liksom i ABL skall den som är ordförande vid stämman se till att det upprättas en röstlängd om detta behövs. Röstlängden i en ekonomisk förening är en förteckning över medlemmar, ombud och biträden vid stämman. Uppgift skall finnas också om rösträtten, där denna enligt stadgarna varierar. Se 7:10.

Ärenden på stämman

På den ordinarie föreningsstämman, som skall hållas inom sex månader efter utgången av varje räkenskapsår, är det regelbundet tre slag av ärenden som måste komma upp, nämligen

- fastställelse av resultaträkning och balansräkning resp koncernresultaträkning och koncernbalansräkning
- disposition av vinst eller förlust

- fråga om ansvarsfrihet för styrelseledamöterna och VD.

Mönstret för behandlingen av dessa frågor och reglerna om dem överensstämmer i huvudsak med aktiebolagsrätten, jfr 7:4.

Även extra föreningsstämma kan förekomma när styrelsen finner skäl till det eller när 1/10 av de röstberättigade eller en revisor begär det, 7:5.

Medlemmar har möjlighet att få upp ärenden på stämman och de kan ställa frågor vid denna på samma sätt som i aktiebolag.

Styrelsen

På föreningsstämman väljs medlemmarna i föreningens styrelse. Härom bestäms närmare i stadgarna. Mandattiden får vara högst fyra år. Styrelsemedlemmar kan också utses på annat sätt än genom val av stämman. Lagen om styrelserepresentation för anställda gäller inte bara i aktiebolag utan också i ekonomiska föreningar. Detta innebär f n att resp fackklubbar kan utse två ledamöter i varje ekonomisk förening som inte är helt obetydlig. Styrelsen skall enligt 6:1 ha minst tre ledamöter. Förhållandet mellan stämman, styrelse och VD är samma som i aktiebolag, dvs stämman är det högsta organet som också har möjlighet att ge direktiv till styrelsen. Styrelsen svarar för föreningens organisation och för förvaltningen av föreningens angelägenheter, 6:6 st 1. FL:s regler om styrelsens arbete överensstämmer med dem i ABL. Styrelseordföranden har ansvaret för arbetet och majoritetsprincipen gäller. Särskilda bestämmelser finns om beslutförhet, betryggande underlag för beslut, jäv och protokollföring, allt i överensstämmelse med motsvarande regler i ABL.

Verkställande direktören

Styrelsen skall utse en verkställande direktör om antalet anställda i företaget normalt överstiger 200 personer, se närmare 6:3. Denna regel är en nyhet i 1987 års FL. I praktiken förekom dock VD även dessförinnan i ekonomiska föreningar. VD skall ha hand om den löpande förvaltningen enligt de riktlinjer och anvisningar som styrelsen meddelar. Liksom i aktiebolag får VD under vissa förutsättningar vidta brådskande åtgärder.

VD har också ansvaret för bokföring och medelsförvaltning, medan styrelsen i enlighet med sitt allmänna organisationsansvar skall se till att kontrollen på detta område är uppbyggd på ett betryggande sätt.

Arbetsfördelning

Den reella funktionsfördelningen mellan dem som arbetar i en ekonomisk förening varierar naturligtvis. Det finns flera mycket stora föreningar och en del mycket små. Viktigt är att de stora komplexen av ekonomiska föreningar är ordnade i koncernens form. Koncerndefinitionen i 1:4 motsvarar ABL:s. Det är alltså rösträttsinnehav eller bestämmandeinflytande i annan form, som ligger till grund för klassificeringen som moderförening resp dotterföretag. Koncernförhållandet möjliggör samordnat beslutsfattande och har konsekvenser bl a för redovisningen på motsvarande sätt som i aktiebolagsrätten.

Begränsningar

När styrelsen, VD och firmatecknarna agerar i föreningen är de bundna av bestämmelser i stadgarna och i lagen. I stadgarna är föreskrifterna om arten av och syftet med verksamheten av störst intresse. Bland de legala inskränkningarna noteras förbudet att företa handlingar som bereder otillbörlig fördel för medlem eller annan till nackdel för föreningen eller annan medlem, dvs likhetsprincipen, 6:13 st 1. I övrigt är de som

företräder föreningen bundna vid föreskrifter av föreningsstämman och andra föreningsorgan om dessa inte helt står i strid mot FL eller mot stadgarna. Om föreningens styrelseledamöter, VD och firmatecknare inte följer lagens och stadgarnas bestämmelser eller missköter sig grovt i sin förvaltning kan de drabbas av skadestånd enligt reglerna i 13 kap.

Uppträdande utåt

Också när det gäller föreningens uppträdande externt slår principerna i aktiebolagsrätten igenom. Styrelsen företräder föreningen och tecknar dess firma. Särskilda firmatecknare kan utses. Två eller flera kan förordnas av styrelsen att gemensamt teckna föreningens firma. VD har alltid rätt att teckna firman inom ramen för den löpande förvaltningen. Se 6:11–12.

Föreningen måste anmäla vilka som är styrelseledamöter, VD och firmatecknare till föreningsregistret, 6:15.

Liksom i aktiebolag gäller att vad som införs i registret får verkan mot tredje man. Föreningen blir alltså inte bunden om den företräts av någon som inte längre är behörig enligt vad som införts i registret. Föreningen blir inte heller bunden om en ställföreträdare handlar utöver sin befogenhet och motparten insåg det eller borde ha insett det. Detta överensstämmer med fullmaktsläran och i stora delar också med bolagsrätten.

7.3 Ekonomi

Redovisning

Även på redovisningssidan stämmer den ekonomiska föreningen överens med vad vi redan känner till. Det är bokfö-

ringslagen och ABL som ligger i botten. Den *årsredovisning* och koncernredovisning som skall göras i ekonomiska föreningar utgår från stadgandena om årsbokslut i bokföringslagen med specifikationskrav som påminner om dem i ABL. Liksom i ABL skall redovisningen ske i form av tre handlingar, resultaträkning, balansräkning och förvaltningsberättelse, jfr 9:1.

Vad som är säreget för ekonomiska föreningar med hänsyn till balansräkningen har att göra med det egna kapitalet. Detta skall enligt 9:7 delas upp i bundet eget kapital och fritt eget kapital eller ansamlad förlust. Under bundet kapital skall tas upp inbetalda insatser, reservfond och ev uppskrivningsfond. Under inbetalda insatser skall man skilja mellan medlemsinsatser och förlagsinsatser. Att medlemsinsatserna bildar det andelskapital som medlemmarna satsar enligt stadgarnas bestämmelser är ju klart. Förlagsinsatser däremot är vad andra än medlemmarna tillskjutit i föreningen. Utmärkande för dessa insatser är att de ger viss avkastning och att insatshavarna vid föreningens upphörande skall ha ut vad som svarar mot deras insatser efter övriga fordringsägare men före medlemmarna. Som antytts ovan har förlagsinsatshavarna vissa rättigheter i föreningen, dock ej rösträtt. Se vidare 5 kap i lagen.

Liksom aktiekapitalet i aktiebolaget är det alltså balansposten insatskapital som medför att det som medlemmarna satsat hålls inne som förmögenhet i föreningen. I övrigt är alltså huvudprinciperna bakom redovisningen samma som i ABL. Detta gäller även sådant som krav på finansieringsanalys i större företag och delårsrapportering. Vad själva årsredovisningen beträffar gäller på samma sätt som enligt ABL krav på att den viss tid före ordinarie bolagsstämman skall hållas tillgänglig hos föreningen samt överlämnas till revisorerna, 9:3. När sedan balansräkningen och resultaträkningen har fastställts och disposition skett av vinst eller förlust skall handlingarna ges in till föreningsregistret.

Revision och revisorer

Vad beträffar revisorer och revision påminner reglerna till stor del om dem som finns i aktiebolag. Sålunda skall det enligt 8:1 finnas minst en revisor i en ekonomisk förening. Minst en revisor måste vara auktoriserad om balansomslutningen överstiger 1 000 gånger basbeloppet eller antalet anställda normalt överstiger 200 personer. Om en koncern uppfyller dessa krav är moderföreningen tvungen att ha auktoriserad revisor. Det finns möjlighet att få dispens och i stället ha en godkänd revisor. Länsstyrelsen kan ingripa och kräva auktoriserad eller godkänd revisor i andra fall än då det generellt krävs. Då måste det dock finnas särskilda omständigheter som tyder på att revisionen behöver skärpas, se 8:6.

Revisor väljs om inte annat anges av föreningsstämman. Revisorns uppdrag gäller för den tid som anges i stadgarna. Föreningsstämman kan utse revisorssuppleanter.

Om en tiondel av alla röstberättigade och en tredjedel av de på stämman närvarande är med på det kan länsstyrelsen förordna en medrevisor att delta i revisionen. Motsvarande andel av innehavarna av förlagsinsatser kan på samma sätt få en medrevisor utsedd.

De allmänna kraven som ställs på revisor motsvarar vad som stadgas i ABL. Samma gäller möjligheten att utse revisionsbolag till revisor. Speciellt för föreningssektorn är regeln i 8:4 att till revisor kan utses ett särskilt revisionsorgan hos en sammanslutning med ändamål att ha hand om gemensamma uppgifter för föreningar. Utförliga regler finns i 8:7–9 om revisorsjämv, om upphörande av revisors uppdrag och ingripande av länsstyrelsen i vissa fall. Dessa regler överensstämmer i huvudsak med vad som gäller för aktiebolag. Vad som nu sagts gäller också bestämmelserna om revisorernas uppgifter och revisionsberättelsens innehåll.

Skyddet för det egna kapitalet

När det gäller redovisning och kontroll överensstämmer bestämmelserna i den ekonomiska föreningen ganska nära med vad som gäller i ett aktiebolag, jfr ovan under 6.3. I ekonomiska föreningar finns också liksom i ABL utförliga regler om hur egenkapitalet byggs upp och bibehålls. De ingående och tvingande stadgandena om inbetalning av aktiekapital har emellertid inte någon motsvarighet i den ekonomiska föreningsrätten. Föreningen bygger ju sin ekonomi på personer och inte på kapital. Därför lämnas det öppet för föreningen att bestämma i stadgarna hur stort insatskapitalet skall vara och hur inbetalningen skall ske. Vanligen ställs det krav på medlemmarna att teckna en eller flera insatser i föreningen. Ibland förekommer också avgifter. Insatsen kan erläggas kontant eller i form av en förbindelse. Ofta erläggs en del av insatsbeloppet kontant från början och resten genom revers. Har medlemmen inte betalat hela insatsen från början fylls denna så småningom genom återbäring och annan ersättning. Garantierna för att en förmögenhet motsvarande insatskapitalet kommer in till föreningen är alltså små. I ett initialskede kan tydligen föreningens ekonomiska soliditet hänga på de enskilda medlemmarnas kreditvärdighet.

Utbetalningsförbud

När det gäller bestämmelser för att trygga att egenkapitalet står kvar i företaget hittar vi i FL mycket som motsvarar ABL:s reglering. Texten finns bestämmelser om begränsning av vinstutdelningen. Liksom i ABL återfinns i 10:1 en regel om utbetalningsförbud. Enligt detta lagrum får medel inte betalas ut till medlemmarna annat än i vissa situationer, nämligen vid återbetalning av insats, nedsättning av insatsbelopp och utskiftning vid likvidation. Därutöver nämns överskottsutdelning. Ett slags överskottsutdelning är gottgörelse till medlemmarna, som grundar sig på deras prestationer i rörelsen och utgår exempelvis i form av efterlikvider vid leverans eller

liknande. Sådana överskottsbetalningar räknas som kostnader i föreningen och syns inte som redovisad vinst. Medlemsåterbäring och andra förmåner som utgår ur den redovisade vinsten är den andra formen av överskottsutdelning, dvs vinstutdelning i egentlig mening.

I 10:2 förbjuds sedan vissa fall av överskottsutdelning. Här stadgas således att vinstutdelning inte får överstiga det fria egna kapitalet i balansräkning resp koncernbalansräkning med avdrag för stadgebestämda avsättningar. Vinstutdelning som inte har anknytning till medlemmarnas prestationer i föreningen får högst sättas till en ränta motsvarande 3 % över Riksbankens diskonto. Den som vill göra kapitalinvesteringar i föreningar får i stället göra en förlagsinsats enligt 5 kap. Vad gottgörelserna beträffar får de inte lämnas i vidare mån än att föreskriven avsättning kan göras till reservfonden, 10:3.

Slutligen gäller för överskottsutdelning över huvud taget motsvarande försiktighetsregel som vi känner från ABL, se 10:3 st 2. En annan likhet är att vinstdispositionen – överskottsutdelningen – är en sak för stämman att besluta om. Dock får det delegeras till styrelsen att besluta om gottgörelser, alltså sådana utbetalningar som inte belastar resultatet. Överskottsutdelning i förhållande till gjorda prestationer får för övrigt också komma icke-medlemmar tillgodo.

Vi ser alltså att det i FL finns ett motsvarande skydd som i ABL mot alltför omfattande utbetalningar, vilket har anpassats till de speciella utbetalningsformer som förekommer i de ekonomiska föreningarna. Utbetalningar som inte rymms inom dessa regler måste enligt 10:7 återbäras till föreningen med ränta.

Reservfond

I ekonomiska föreningar finns liksom i aktiebolag ett visst fonderingstvång. Härom kan bestämmelser finnas i stadgar. Redan av FL 10:6 följer emellertid att 5 % av den behåll-

na nettovinsten inklusive gottgörelser skall avsättas till en reservfond. Avsättningarna skall fortgå tills reservfonden utgör minst 20 % av insatskapitalet. Se vidare 10:6. Även vissa andra poster, t ex insatser som avgående medlem inte får ut, skall föras till reservfonden. Fonden skall i första hand användas för att täcka framtida förluster.

Andra begränsningar

FL innehåller alltså ett starkt konsolideringsskydd som motsvarar det som finns i aktiebolag. Ett så starkt skydd mot förlustbringande verksamhet som ABL:s regel om tvångslikvidation vid kapitalförlust finns dock inte. I 11:2 stadgas att styrelsen bli a vid risk för att föreningens verksamhet kommer att bli förlustbringande skall överlämna till föreningsstämman att ta ställning till frågan om likvidation. Några bestämda förutsättningar och några påföljder i form av personligt ansvar finns inte angivna. Detta är naturligt med hänsyn till att medlemsstocken och inte kapitalet betraktas som föreningens främsta ekonomiska resurs.

Ett visst skydd för föreningens kapital är ju bundenheten till ändamålet i föreningens stadgar och då främst vinstsyftet. I 10:8 stadgas liksom i ABL om att en förening bara i begränsad utsträckning kan disponera egendom till gåvor för allmännyttiga och därmed jämförliga ändamål. Som redan nämnts kan likhetsprincipen också vara en begränsande faktor när det gäller att hindra föreningsskadliga dispositioner.

7.4 Personkrets

Öppenhetsprincipen

En viktig skillnad mellan föreningar och bolag – utom aktiebolag som vänder sig till kapitalmarknaden – är att det går lätt att komma in i en förening, medan bolaget är till för en

sluten krets. Den föreningsrättsliga öppenhetsprincipen uttrycks i 3:1. Inträdet i en ekonomisk förening är fritt om det inte finns några särskilda skäl att vägra medlemskap med hänsyn till arten eller omfattningen av föreningens verksamhet eller föreningens syfte eller annan orsak. Detta innebär t ex att en lantbrukare inte har några krav på att komma in i en förening av taxiförare. Men den som har de kvalifikationer som behövs skall normalt kunna komma in i föreningen. Det är styrelsen som beviljar inträde och det kan finnas krav på skriftlig inträdesansökan. Öppenhetsprincipen innebär att antalet medlemmar i en förening och därmed insatskapitalet inte behöver vara konstant.

Öppenhetsprincipen innefattar också en rätt att när som helst träda ut ur en förening. Men även här finns vissa begränsningar. Uppsägning måste ske och det kan i stadgarna föreskrivas att den skall vara skriftlig, 3:4. Främst för att ge föreningen stadga i initialskedet kan det också föreskrivas att utträde inte får göras förrän en viss tid från inträdet, högst två eller, efter särskilt tillstånd, fem år.

Uteslutning

En medlem kan också uteslutas ur en ekonomisk förening ”på sådan grund som anges i stadgarna”, 3:4 st 3. Om inte stadgarna säger annat är det stämman som beslutar om uteslutning. En medlem som visar grov illojalitet mot föreningen kan dock alltid uteslutas.

Den som har uteslutits ur en förening förlorar genast sin rätt att delta i överläggningar och beslut. I övrigt gäller att medlemskapet i samtliga fall där medlem lämnar föreningen upphör med utgången av ett räkenskapsår, se närmare 3:5. Detta har att göra med den ekonomiska uppgörelse som måste ske mellan medlemmen och föreningen. Om det handlar 4 kap. Där stadgas att en medlem har rätt att få ut vad som belöper på hans insats av föreningens förmögenhet sex månader efter avgången. Den avgångne har i samma ordning rätt att få

ut den vinstutdelning som belöper på honom. Genom att avgången ur föreningen sker vid ett skifte av räkenskapsår underlättas beräkningen av den insats och vinstutdelning som han skall ha ut.

Medlemskapet övergår

Medlemskap i en ekonomisk förening kan övergå från en medlem till en annan person. Detta kan ske genom ett familjerättsligt förvärv – 3:2 talar om bodelning, arv eller testamente. I sådana fall kan förvärvaren genom en enkel anmälan gå in som medlem i föreningen om inget annat sägs i stadgarna. Om det är fråga om en vanlig överlåtelse från en medlem till en annan person måste förvärvaren i vanlig ordning ansöka om medlemskap. I bägge fallen har förvärvaren sex månader på sig att fullfölja förvärvet genom en anmälan eller en ansökan. Iakttas detta och tas förvärvaren in som medlem träder han in i den förre medlemmens ställe. Om förvärvaren försummar sexmånadersfristen eller inte blir antagen räknas det som om överlåtaren resp dödsboet sagt upp medlemskapet. Förvärvarens resp dödsboets rätt gäller då återbetalningen av överlåtarens insats i föreningen.

7.5 Avveckling

Reglerna om likvidation, konkurs och fusion ligger nära dem som gäller aktiebolag.

Likvidation

En likvidation i en ekonomisk förening kan antingen vara frivillig eller en av domstol genomdriven tvångslikvidation. Det är föreningsstämman som beslutar om frivillig likvidation. Normalt fordras för ett sådant beslut enhällighet eller beslut

på två stämmor med kvalificerad majoritet på den senare stämman, 11:1. Som redan nämnts är styrelsen skyldig att hänskjuta frågan om eventuell likvidation till stämman när det finns risk för framtida förluster i föreningen.

I 11:3–4 anges de olika fallen av tvångslikvidation. En del av dem känns igen från aktiebolagsrätten. Det viktigaste fallet är när antalet medlemmar i föreningen går under det tillåtna minimum, dvs tre personer. I så fall måste föreningen träda i likvidation om inte ett tillräckligt antal medlemmar träder in i föreningen inom tre månader. Om stämman i det läget inte beslutar om likvidation kan styrelsen, styrelseledamöterna, VD, revisor, föreningsmedlem eller innehavare av förlagsandel hos rätten ansöka att föreningen försätts i likvidation. På motsvarande sätt som gäller vid kapitalförlust i aktiebolag kan personligt ansvar bli aktuellt för styrelseledamöter respektive föreningsmedlemmar, som inte medverkar till likvidation av föreningen vid medlemsbrist. Reglerna om medlems- respektive kapitalförlust belyser den här ofta framhävda principen, att medlemmarna är föreningens viktigaste ekonomiska resurs och spelar samma roll som kapitalet i ett aktiebolag.

Bland de övriga tvångslikvidationsgrunderna noteras 11:4 pkt 4, att föreningens verksamhet drivs på ett sätt som uppenbarligen inte motsvarar de förutsättningar under vilka registrering har skett.

När föreningen försätts i likvidation antingen genom ett frivilligt beslut av föreningsstämman eller genom ett beslut av domstol, skall en eller flera likvidatorer utses att genomföra likvidationen. Likvidatorerna träder i styrelsens och verkställande direktörens ställe. Redovisning och revision fortsätter i stort sett som vanligt. Likvidatorerna får med rättens hjälp ut en kallelse till föreningens okända fordringsägare att anmäla sig inom viss tid. Föreningens skulder betalas sedan och återstående egendom omvandlas i pengar och fördelas först på innehavare av förlagsinsatser och därefter mellan medlemmar-

na. När likvidatorerna lagt fram sin slutredovisning är föreningen upplöst, 11:15.

Konkurs

Om det i samband med likvidation eller annars visar sig att en förening inte kan betala sina skulder skall den gå i konkurs. Visar det sig att skulderna överstiger tillgångarna kommer konkursen att avslutas utan överskott. I och med det är föreningen upplöst. Se 11:19.

Fusion och tvångsinlösen

Liksom aktiebolag kan också ekonomiska föreningar växa och utvidgas genom förvärv av andelar i andra föreningar och genom fusion med andra föreningar. 12 kap medger såväl fusion genom sammansmältning, absorption, som fusion genom kombination, dvs två föreningar "förenas genom att bilda en ny förening". Bestämmelserna om detta påminner om dem i ABL. Med hänsyn till de ekonomiska föreningarnas monopolställning exempelvis inom lantbrukskooperationen noterar man i 12:5 st 2 en hänvisning till möjligheten att stoppa en fusion enligt konkurrenslagen (1982:729).

En nyhet i 1987 års FL är möjligheten för en moderförening att lösa in aktierna i ett dotteraktiebolag där föreningen äger mer än 90 %, 12:9. Reglerna överensstämmer med dem i ABL och fyller ett praktiskt behov, särskilt inom den storföretagsamhet som bedrivs i den ekonomiska föreningens form.

8. Ideella föreningar

De föreningar som klassas som ideella behöver inte ha både ideellt syfte och bedriva ideell verksamhet. Det räcker med endera. De föreningar som täcks av definitionen är många och olika. Den mest betydelsefulla kategorin är föreningar som främjar sina medlemmars ekonomiska intressen men inte bedriver rörelse. Hit hör framför allt fackföreningar, arbetsgivarsammanslutningar, jordbrukets förhandlingsorganisationer och hyresgäsföreningarna.

Dessa föreningar spelar en stor roll politiskt, opinionsmässigt och på andra sätt. De har ibland monopolställning på sitt område och väcker ofta viktiga frågor som har med föreningsfriheten i grundlagen och föreningsrätten i MBL att göra: allas rätt att bilda och verka för föreningar, rätten att stå utanför en förening, rätten att bli behandlad lika som dem som är föreningsanslutna. Andra frågor som kommer upp i ideella organisationer av detta slag gäller rätten att binda medlemmar till avtal med utomstående. Kollektivavtalets bindande verkan för medlemmarna är erkänd i medbestämmandelagen, men däremot anses det inte vara möjligt att binda medlemmar till en kollektiv skadeförsäkring utan att medlemmarna får möjlighet att reservera sig. De nu berörda frågekomplexen kan vi inte fördjupa oss i här.

Det finns fler typer av ideella föreningar än de nyss nämnda. De politiska partierna, de religiösa samfundet, idrottsrörelsens föreningar, nykterhetsorganisationerna är några av de viktigare. Men vi har också den föreningsrörelse som har an-

knytning till försvaret: den frivilliga befälsutbildningen, lottakåren, bilkåristerna. Det finns hjälp- och understödsföreningar av många slag som Amnesty International, Röda korset, yrkesorganisationer av typ Föreningen Auktoriserade Revisorer och Sveriges Advokatsamfund, föräldraföreningar, scoutrörelsen etc, etc.

Ser man till mängden och variationen av sammanslutningar står det klart att reglerna om ideella föreningar har stor praktisk betydelse. Detta gäller inte minst med tanke på de stora ekonomiska värden som är i omlopp. Inom t ex fackföreningsrörelsen finns avsevärda summor investerade för att medlemmarna skall kunna klara arbetskonflikter. Föreningar för idrott, välgörenhet etc finansieras ofta med spel, lotterier och försäljningar, där mycket stora belopp omsätts. Många ideella föreningar bedriver själva viss rörelse eller har anknytning till rörelsedrivande företag.

8.1 Bildande

Ett stort problem är att det inte finns någon lagstiftning om ideella föreningar som kan ge stadga åt dessa varierande slag av sammanslutningar. Som nämnts beror detta främst på ett starkt motstånd från arbetsmarknadens organisationer och kanske också på en allmän, men kanske litet opraktisk, ideologi om att det ideella föreningslivet inte tål statsmaktens inblandning. Faran för statlig styrning är ju en sak, värdet av klara spelregler en annan.

Bristen på lagstiftning innebär att rättskälleproblemen blir besvärliga när det gäller de ideella föreningarna. I regel kan man dock använda sig av de grundsatser i FL, som avspeglar allmänna föreningsrättsliga principer. Vidare finns det en del domstolsavgöranden att stödja sig på. Sedvänjan inom vissa föreningar och föreningstyper kan också vara vägledande.

De viktigaste reglerna är naturligtvis de som medlemmarna själva antagit, stadgarna. De bestämmelserna accepteras vid rättslig prövning om de inte strider mot lagbestämmelser eller går utöver vad som är skäligt. Även de normalstadgar som upprättats – t ex för LO-förbunden – kan få betydelse som rättskälla.

Bildningsförfarandet

Bildningsproceduren anknyter till förhållandena i ekonomiska föreningar. Det måste först och främst finnas ett inte alltför litet antal medlemmar och dessa måste anta stadgar och utse styrelse. Av stadgarna krävs bl a att de anger det namn eller den firma som föreningen skall framträda under, vad föreningen skall ha för syfte och hur den skall ledas och företrädas. Rättspraxis visar att kravet på stadgar är viktigt. Men i och med att föreningen på detta sätt bildats, antagit sina egna regler och utsett sin ledning är den en juridisk person. Något godkännande av en myndighet i form av registrering behövs inte.

8.2 Organisation

En ideell förening är *internt* uppbyggd enligt samma mönster som aktiebolag och ekonomiska föreningar. Sammanslutningens högsta organ är medlemsmötet, stämman, och den leds och företräds av den styrelse som stämman har valt. VD brukar inte finnas men däremot revisorer. Detta är grundstrukturen även om beteckningarna kan växla. Variationer finns, och särskilt vanligt är att medlemmarna utövar sin makt indirekt, genom valda fullmäktige som i sin tur utövar stämmofunktionen. Ibland finns ett förvaltningsråd insatt som ett mellanled mellan stämma och styrelse.

Föreningsstämman

I normalfallet har varje föreningsmedlem en röst på *stämman*. Vid omröstning gäller absolut majoritet. I stadgeändringsfrågor och andra särskilt väsentliga ärenden brukar stadgarna bestämma om kvalificerad majoritet. Beträffande jäv torde FL:s regel kunna användas. Stämman är bunden till det ändamål för föreningen som anges i stadgarna. Likhetsprincipen gäller likaså.

Styrelsen kallar till stämma enligt stadgarnas bestämmelser. Vid ordinarie föreningsstämma tar man upp årsredovisningen och revisionsberättelsen och beslutar om ansvarsfrihet för styrelsen. Principerna för ansvar och ansvarsfrihet för föreningsledningen är i huvudsak samma som kommer till uttryck i FL.

Stämman väljer normalt styrelse och revisorer. Tiden för dessa förtroendeuppdrag anges i stadgarna. Det är stämman som beslutar i frågor om stadgeändring, likvidation och fusion. Stämman kan som föreningens högsta organ ge föreskrifter för styrelsens förvaltning. Beträffande medlemmarnas insyn och frågerätt gäller i brist på annat de grundsatser som framgår av FL. Besluten på föreningsstämman kan klandras vid domstol av missnöjda medlemmar.

Styrelsen

Styrelsen kan bestå av en eller flera personer som normalt måste vara medlemmar i föreningen. En ordförande bör utses att leda styrelsearbetet. Ifråga om beslutförhet och beslutsfattande gäller förmodligen vad som står i FL om inte annat anges i stadgarna. Styrelsen är bunden av stadgarna, stämmans föreskrifter och likhetsprincipen i sin förvaltning av föreningens angelägenheter. En viktig princip är att styrelsen bara kan binda föreningen i avtal med utomstående, inte medlemmarna. Ett viktigt undantag är kollektivavtal i arbetsgivar- och arbetstagarföreningar. Styrelsemedlemmarna handlar under

skadeståndsansvar enligt allmänna sysslomannarättsliga och associationsrättsliga principer. Som antytts kan föreningsstämman lyfta av ansvaret mot föreningen genom ansvarsfrihetsbeslut, som dock inte gäller brottsliga handlingar eller vad stämman inte känner till.

Uppträdande utåt

Den ideella föreningen företräds *externt* genom sin styrelse. Styrelsen kan utse en eller flera firmatecknare att teckna firman tillsammans eller var för sig. I förhållandet till utomstående blir det svårigheter, eftersom det inte finns något register för ideella föreningar där motparten kan hämta upplysningar om föreningens företrädare och deras behörighet. Föreningens ställföreträdare måste därför visa upp stadgarna för föreningen och protokollsutdrag. Är dessa handlingar i sin ordning blir föreningen bunden vid avtal med en motpart. Motparten kan inte göra sig fri från avtalet genom att påstå, att han inte känt till vad som framgick av de handlingar som han har fått se.

Det system för ställföreträdarskap som nu beskrivits är tungrott och kostsamt och medför risk för rättsförluster både för föreningarna och deras motparter. I själva verket är det just på denna punkt – en obligatorisk registrering av stadgar och ställföreträdare i ett särskilt register – som en lagstiftning om ideella föreningar är särskilt angelägen.

8.3 Ekonomi

Redovisning

Redan av reglerna i handelsbalken 18 kap om syssломän följer en viss redovisningsskyldighet. Enligt etablerad förenings-sedvänja är också styrelsen skyldig att tillse att det finns bok-

föring och att *årsredovisning* sker. Bokföringsskyldighet enligt lag föreligger inte alltid och därför kan bokföring och redovisning variera i olika föreningar. Ofta sker dock redovisningen i former som ansluter till årsredovisningslagen och FL i form av resultaträkning, balansräkning och förvaltningsberättelse. I näringsdrivande ideella föreningar av någon storlek föreligger det skyldighet att lämna årsredovisning enligt årsredovisningslagen.

Styrelsen är skyldig att i god tid före den ordinarie föreningsstämman lämna årsredovisning till revisorerna och sedan lägga fram redovisningen på stämman. Som framgått ligger redovisningen och revisionsberättelsen därefter till grund för ett eventuellt ansvarsfrihetsbeslut.

Revision

En laglig skyldighet att utse revisor finns det bara i större näringsdrivande ideella föreningar enligt årsredovisningslagens bestämmelser. I praktiken är det – som sedvänjan också utvisar – inte möjligt att driva en ideell förening utan någon revisorsfunktion. Man kommer alltså inte ifrån att utse revisor. Några särskilda krav på revisorn kan inte ställas utom att han eller hon har tillräcklig erfarenhet för att sätta sig in i föreningens förvaltning och bokföring. Vad beträffar revisorns uppdrag torde detta vara lika omfattande som i aktiebolagsrätten och som enligt FL. Reglerna om revisorsjäv etc i FL bör kunna tillämpas i sina huvuddrag. Däremot bortfaller naturligt nog reglerna om medrevisor, länsstyrelsens ingripanden etc.

Skyddet för det egna kapitalet

Den ekonomiska förvaltningen i en ideell förening avviker väsentligt från vad som gäller aktiebolag och ekonomiska föreningar. Föreningens förmögenhet byggs upp genom perio-

diska avgifter från medlemmarna och eventuellt av bidrag från medlemmar eller utomstående. Dessa avgifter och bidrag skall förbrukas i rörelsen.

Huvudregeln är att det inte uppkommer några ekonomiska andelar för medlemmarna. I den mån stadgarna föreskriver insatser bör FL:s regler kunna användas i tillämpliga delar.

En medlem är alltså skyldig att erlægga den avgift – undantagsvis insats – som stadgarna föreskriver. Föreningen kan utnyttja sina möjligheter att kräva ut avgiften eller utesluta medlem om han under längre tid försummar sina ekonomiska skyldigheter mot föreningen.

Någon *vinstutdelning* sker inte i ideella föreningar. Den eventuella vinsten skall komma föreningens ändamål till godo genom bidrag till detta eller genom konsolidering av föreningens ekonomi. Regler om fondering saknas.

Något uttryckligt skydd mot att föreningsförmögenheten förlösas finns det inte. Styrelseledamöterna bör dock vara skyldiga att aktualisera frågan om likvidation under de förutsättningar som anges i FL 11:2, dvs vid risk för framtida förlust.

Skyddet mot överdrifter vid utbetalningar och vinstdispositioner ligger i föreningens ändamålsbestämmelser. Det är ju inte meningen att någon vinst skall gå tillbaka till medlemmarna. Även likhetsprincipen kan utgöra ett hinder för att föreningens ekonomi undergrävs till fördel för enskilda medlemmar.

8.4 Personkrets

In- och utträde

Medlem i en ideell förening blir man genom att vara med att bilda den eller genom att efteråt ansöka hos styrelsen om

medlemskap. Öppenhetsprincipen har inte så stor betydelse i ideella föreningar. Genom stadgarna kan antalet medlemmar begränsas eller göras beroende av mycket speciella kvalifikationer ("Sällskapet Sju Onda"). Annorlunda är det om föreningen enligt stadgarna är öppen för en bred kategori personer. Särskilt kommer frågan upp i fackföreningar och liknande där det kan vara nödvändigt för yrkesutövningen att höra till en viss förening. Det finns fall där yrkesutövare har vänt sig till domstol för att övertyga en föreningsstyrelse om sin rätt till inträde. Ibland har domstolen bifallit den inträdessökandes talan.

En medlem kan när som helst utträda ur en ideell förening. Om föreningen är byggd på avgiftsbasis och något annat inte sägs i stadgarna får ett utträde omedelbar verkan.

Uteslutning

Det förekommer att medlemmar utesluts ur ideella föreningar. Ibland innehåller stadgarna bestämmelser om uteslutning, ibland inte. Finns det klara bestämmelser i stadgarna kan styrelsen besluta om uteslutning. Annars får detta bli stämmans uppgift. Stadgarnas bestämmelser om uteslutning kan jämkas enligt 36 § avtalslagen om de är oskäliga.

Uteslutningsfallen vållar ofta konflikt. Normalt kan de överprövas av domstol eller skiljenämnd. Oavsett stadgarnas innehåll anses en förening ha rätt att utesluta medlemmar som motverkar föreningens ändamål eller annars handlar grovt illojalt mot föreningen och dess medlemmar.

Ett belysande exempel på en uteslutningstvist ger följande majoritetsvotum i NJA 1970 s 394:

Såsom domstolarna funnit måste de stadgar som antagits d. 30 jan. 1963 anses ha varit gällande för båtsällskapet när besluten om varning av Svenningsson och om hans uteslutning fattades. Dessa stadgar innehåller i 4 §, att medlem, som bryter mot stadgarna eller förhållningsregler eller ej i föreskriven tid erlägger stadgade av-

gifter eller av annan orsak är mindre lämplig tillhöra sällskapet, bör av styrelsen tilldelas varning samt att, om detta ej leder till åsyftad verkan, styrelsen har rätt att utesluta sådan medlem ur sällskapet. Stadgarna innehåller vidare i 9 § bl a, att sällskapet skall avhålla årsmöte i jan. månad samt att därvid skall förekomma, utom annat, val av nya styrelseledamöter efter dem som är i tur att avgå. Vid sällskapets årsmöte d. 30 jan. 1966 förekom enligt det därvid förda protokollet inledningsvis, att Svenningsson förklarade sig icke önska komma i fråga såsom ordförande vid eventuellt omval. Sedan därefter åtskilliga ärenden behandlats, varvid Svenningsson i flera fall yttrade sig, företogs val. Till ordförande utsågs Bylund och till vice ordförande Svenningsson. Den 24. febr. 1966 sammanträdde sällskapets styrelse i dess sammansättning enligt årsmötets beslut. Det vid sammanträdet förda protokollet visar bl a följande. Vid sammanträdet förelåg en skrivelse från ett antal medlemmar i sällskapet med yrkande, att Svenningsson på grund av synnerligen olämpligt uppträdande vid årsmötet, varigenom kamratandan i sällskapet allvarligt skadats, skulle avgå ur styrelsen. Om han ej gjorde detta frivilligt, önskade man enligt vad som angavs i skrivelsen att extra klubbmöte skulle hållas. Vidare förelåg en skrivelse från 4 ledamöter av styrelsen, vari föreslogs att Svenningsson skulle tilldelas varning. Som skäl anfördes, under hänvisning till årsmötesprotokollet, att Svenningsson vid årsmötet yttrat sig och uppträtt på ett sätt som skadat medlemmarnas förtroende för styrelseledamöter och deras arbete och insatser. Efter diskussion, varunder anfördes bl a att styrelseledamöternas skrivelse endast berörde vad som inträffat innan val förrättades på årsmötet, riktades till Svenningsson en vädjan att med tanke på sällskapets bästa avgå ur styrelsen. Då Svenningsson vägrade, beslöt styrelsen att tilldela honom varning. Fortsatt diskussion och förnyade vädjanden till Svenningsson att avgå föranledde icke Svenningsson att ändra sig. Styrelsen beslöt därefter utesluta Svenningsson ur sällskapet. Sällskapets stadgar medför enligt sin lydelse i och för sig befogenhet för styrelsen att varna och ur sällskapet utesluta även medlem som är styrelseledamot, och det kan väl tänkas fall då det skulle vara helt i sin ordning att styrelsen utnyttjade denna befogenhet. I förevarande fall har emellertid, enligt vad styrelsens protokoll visar, såsom skäl för varning och uteslutning åberopats enbart att Svenningsson vägrat att frivilligt lämna sitt styrelseuppdrag, trots att majoriteten inom styrelsen och ett avsevärt antal andra medlemmar ansett att han borde avgå ur styrelsen på grund av sitt uppträdande vid års-

mötet. Av styrelseprotokollet och övriga omständigheter framgår vidare, att syftet både med varningen och med uteslutningen var att få bort Svenningsson ur styrelsen för att på så sätt åstadkomma förutsättningar för effektivt samarbete mellan sällskapets förtroendemän samt att man inom styrelsen ville undvika att hänskjuta frågan om styrelsens sammansättning till extra möte med sällskapets medlemmar. Varningen och uteslutningen får i dessa hänseenden betraktas som en sammanhängande åtgärd. Att styrelsen, på sätt sålunda skedde, tog sig befogenhet att ompröva årsmötets beslut om styrelsens sammansättning måste anses oförenligt med stadgarnas grunder. KM prövar därför rättvist att, med ändring av HovR:ns dom, förklara besluten om varning och uteslutning av Svenningsson vara utan verkan.

De ideella föreningarnas ekonomi är – som nämnts – i regel byggd på avgifter. Det blir därför inte tal om ekonomiska andelar och överlåtelse av medlemskap. Den som upphör att vara medlem kan inte ställa några ekonomiska krav på föreningen vid utträdet och en ny medlem kan inte tillgodoräkna sig den tidigare medlemmens avgifter.

8.5 Avveckling

Ideella föreningar kan upphöra genom likvidation, konkurs eller uppgående i en annan förening.

En ideell förening kan träda i frivillig likvidation genom beslut av föreningsstämman. Möjligen bör, som antytts, styrelseledamöterna aktualisera frågan vid klar förlustrisk för att undvika skadeståndsskyldighet. Några regler om tvångslikvidation som är tillämpliga på ideella föreningar finns det inte.

Vid likvidation av en ideell förening utses det likvidatorer som betalar föreningens skulder och skiftar dess återstående tillgångar. Vem en likviderande förenings eventuellt kvarstående förmögenhet skall tillfalla är ibland oklart. I brist på andra bestämmelser får det återstående överskottet delas upp

mellan medlemmarna. När likvidatorerna slutredovisat är den ideella föreningen upplöst.

Går en ideell förening i konkurs gäller som vid andra juridiska personer att den anses upplöst om konkursen avslutas utan överskott.

Ideella föreningar slås ibland samman genom fusion. Någon lagreglerad fusionsprocedur är det inte fråga om, utan juridiskt sett blir det först fråga om en överlåtelse av tillgångar och därefter en likvidation. "Fusioner" av detta slag fungerar emellertid trots allt bra i praktiken.

9. Stiftelser

De flesta typer av organisationer som behandlas inom associationsrätten är i huvudsak likartat uppbyggda. En större eller mindre krets delägare eller medlemmar sluter sig samman för att utöva något slag av verksamhet och bidrar med kapital eller egna arbetsinsatser till denna verksamhet. Deltagarna bestämmer själva över verksamheten och lyfter eventuell avkastning. När rörelsen eller samarbetet avvecklas delar man på den förmögenhet som kan återstå.

En stiftelse är annorlunda utformad. Den som tillskjuter egendom lämnar över bestämmanderätten till en förvaltare eller en styrelse för stiftelsen. Men det är inte meningen att vare sig stiftaren eller förvaltaren skall njuta avkastningen av egendomen. Avkastningen tillkommer i stället målgruppen för stiftelsen, destinatärerna. Skulle stiftelsen upphöra är det oftast destinatärerna som kan ha några krav på att få dela på den förmögenhet som kan återstå.

Man kan inte peka ut någon särskild person eller persongrupp som ensam fungerar som ägare av stiftelseförmögenheten. Danskarna kallar därför stiftelser för selvejende institutioner. Om ingen annan äger stiftelsen, menar man, då måste den äga sig själv! I stiftelsen är alltså det insatta kapitalet det centrala. Det är den avsatta egendomen, stiftelseförmögenheten, som skall tjäna ett bestämt syfte.

Stiftelserna har väl så stor betydelse i näringslivet som andra företagsformer. Vissa typer av stiftelser används som ett instrument för inflytande och kontroll över företag. Stiftelser

som bildats av företag – pensionsstiftelser och personalstiftelser – fyller viktiga sociala uppgifter inom företagen. Det finns också rörelsedrivande stiftelser, som fungerar i stort sett som andra företag.

De flesta reglerna om stiftelser finns samlade i stiftelselagen (1994:1220) som träder i kraft den 1 januari 1996. Viktiga bestämmelser finns också i lagen (1967:531) om tryggnad av pensionsutfästelse m m. Bestämmelser om statliga styrelseledamöter i större allmännyttiga stiftelser finns i lagen (1982:315).

9.1 Bildande

För att en stiftelse skall bildas krävs att någon skall ha anslagit egendom. Denne kallas stiftaren. En eller flera stiftare skall – för att använda lagspråket – avskilja egendom för att varaktigt förvaltas som en självständig förmögenhet för ett bestämt ändamål, 1:2.*. I detta ligger för det första en förmögenhetsdisposition som innebär att egendom skiljs från stiftarens förmögenhet och för det andra en ändamålsbestämning från stiftaren rörande det ändamål förmögenheten skall tjäna. Dessutom framgår att en förvaltare skall ha utsetts för att ta hand om förmögenheten och uppfylla det angivna syftet.

Ett stiftelseförordnande skall vara skriftligt och undertecknat av stiftaren eller stiftarna.

Som stiftare kan både fysiska och juridiska personer komma ifråga. Fysiska personer måste ha rättslig handlingsförmåga enligt civilrättens regler. För juridiska personer gäller att stiftelsebildningen måste falla inom organisationens ändamål och att organisationen måste representeras av en behörig ställföreträdare.

* Avser här och i fortsättningen stiftelselagen (1994:1220)

Förutom normaltypen av stiftelse räknar StL med två ytterligare typer, insamlingsstiftelser och kollektivavtalsstiftelser, se närmare 11 kap.

För att en stiftelse skall komma till stånd krävs att egendom överförs till stiftelsen. Den förmögenhetsdisposition som ingår som ett led i stiftelsebildningen följer allmänna sakrättsliga regler. Egendomen skall anses vara avskild när den har tagits om hand av någon som har åtagit sig att förvalta den. En disposition, som skall få effekt under stiftarens livstid, betraktas som en gåva, jfr lagen (1936:83) ang vissa utfästelser om gåva. Den erforderliga förmögenhetsdispositionen är verkställd i och med att egendomen har överlämnats till en representant för stiftelsen.

Stiftelseurkund och ändamålsbestämning

Om stiftelsen skall komma till stånd först efter stiftarens död måste förmögenhetsdispositionen ske i testamentets form. Enligt vanliga grundsatser för testamentstolkning krävs att stiftelseförordnandet – inklusive ändamålsbestämningen – kommit till klart uttryck i en handling som uppfyller kraven på testamente.

Ofta återfinns föreskrifterna rörande stiftelsen – däribland ändamålsbestämningen – i den handling som utfärdas i samband med egendomsöverföringen, exempelvis ett gåvobrev eller ett testamente. Minst lika vanligt är det att föreskrifterna kommer till uttryck i en särskilt upprättad stiftelseurkund.

Stiftelsens ändamål kan normalt preciseras i tre avseenden. För det första skall det anges vilken målsättning stiftelsen skall uppfylla, exempelvis stödja vetenskaplig forskning, bereda pensionsförmåner, ge bistånd åt fattiga och hungrande. För det andra skall det anges vilka som skall tillgodoses, vilka destinatärer eller vilken målgrupp som skall komma i åtnjutande av förmåner från stiftelsen, t ex vetenskapsmän verkssamma inom en naturvetenskaplig institution, anställda vid

ett visst företag, behövande personer inom ett krigsdrabbat område. För det tredje slutligen skall det påpekas hur målsättningen skall uppfyllas, vilka medel som skall användas för att tillgodose destinatärerna. Vanligtvis är det fråga om bidrag i pengar.

Vid rörelsedrivande stiftelser förekommer ändamålsbestämmelser av en annan typ. En sådan stiftelse kan ha till ändamål att driva en teater, att utge en dagstidning, att bedriva byggnadsverksamhet eller förvalta egendom.

Ändamålsbestämningen måste vara avfattad så att den fyller vissa minimikrav.

Från rättspraxis märks rättsfallet NJA 1934 s 66. I detta fall hade det meddelats en föreskrift i ett testamente att visst belopp skulle utgå till "Olof Dalin, Hanna och Elof Ekströms sommarkoloni". Andra föreskrifter saknades. Domstolarna fann att ändamålet med detta legat inte hade angivits med en sådan bestämdhet att förordnandet kunde anses lagligen innefatta upprättandet av en stiftelse.

En annan fråga är om ändamålet måste vara varaktigt för att man skall kunna uppnå de rättsverkningar som är förknippade med en stiftelse. Detta framgår numera klart av 1:2.

Det är inte tillåtet att genom ett testamentariskt förordnande bestämma att förmåner från egendom skall tillkomma senare efterkommande än avkomlingarna till de arvsberättigade, ärvdabalken 9:2 st 2. Detta är det s k fideikommissförbudet, som vi knappast kan fördjupa oss i här.

Förvaltare

Görs ett åtagande att förvalta stiftelsens egendom i enlighet med stiftelseförordnandet av en eller flera fysiska personer kallas det **egen förvaltning**. Görs ett sådant åtagande av en juridisk person föreligger **anknuten förvaltning**. Den eller de fysiska personer som har åtagit sig att förvalta stiftelsens

egendom i enlighet med stiftelseförordnandet blir styrelse för stiftelsen. Vid anknuten förvaltning är den juridiska personen förvaltare, 2:2.

Stiftelser och fonder

Tidigare hävdades ofta att det fanns en viktig skillnad mellan självständiga och osjälvständiga stiftelser. Självständiga stiftelser var då stiftelser med en egen förvaltning av stiftelseförmögenheten, medan osjälvständiga stiftelser – ”fonder” – förelåg när medlen hade lämnats över till en redan existerande organisation, t ex en skola, en myndighet eller en förening. Stiftelser och fonder behandlas i StL likadant vare sig de har en självständig förvaltning eller är anknutna till en redan befintlig organisation. De skillnader som finns har alltså endast att göra med om förvaltningen sker genom en styrelse eller genom en juridisk person som förvaltare.

Registrering

En stiftelse skall registreras om den är skyldig att upprätta årsredovisning enligt StL eller om det krävs i stiftelseförordnandet. Registreringsmyndighet är Länsstyrelsen. Registreringsanmälan skall innehålla uppgifter om stiftelsens adress och telefon samt uppgift om styrelse resp förvaltare. Näringsidkande stiftelser skall registrera sin firma. Stiftelseförordnandet skall också ges in. Se närmare 10 kap.

STADGAR FÖR SVEN ANDERSSONS STIFTELSE FÖR BARN OCH UNGDOM

STIFTELSENS BILDANDE

- § 1 Sven Anderssons Stiftelse för barn och ungdom har tillkommit för att förvalta och fördela de medel som bl a influtit genom Sven Andersson-aktionen för barn- och ungdomsvård och fostran.

STIFTELSENS ÄNDAMÅL

- § 2 Stiftelsen har till ändamål att främja vård och fostran av barn och ungdom.

STIFTELSENS TILLGÅNGAR

- § 3 Stiftelsens tillgångar utgöres av:
- a) medel som influtit genom aktionen 1962–1963
  - b) vad som i övrigt genom testamente, gåva eller annorledes kan tillfalla stiftelsen, samt
  - c) avkastning av stiftelsens tillgångar.

STIFTELSENS STYRELSE

- § 4 Stiftelsens angelägenheter handhas av en styrelse bestående av sex ledamöter, varav minst hälften skall vara sakkunniga i fråga om vård och utbildning av barn och ungdom.

Styrelsens ledamöter väljs för en tid av tre år. Avgår ledamot före mandattidens utgång, skall ny ledamot utses för återstående del av mandattiden.

Överstyrelsen för Svenska Barnhemmen, Svenska Ponnysportförbundets styrelse och styrelsen för Stiftelsen Svenska Barnhemmen utser vardera en styrelseledamot.

Övriga ledamöter utses av stiftelsens styrelse.

- § 5 Styrelsen väljer inom sig ordförande och vice ordförande samt inom eller utom sig övriga funktionärer. Styrelsen må tillsätta arbetsutskott.
- § 6 Styrelsen skall ha sitt säte i Stockholm.
- § 7 Stiftelsens firma tecknas av den eller dem som styrelsen därtill utser.
- § 8 Styrelsen äger rätt att då så erfordras till sig adjungera lämpliga personer för särskilt uppdrag.
- § 9 Styrelsen skall vid förvaltning av stiftelsens medel tillse att dessa är anbringade på fullt betryggande sätt.

RÄKENSKAPER OCH REVISION

- § 10 För stiftelsen skall föras erforderliga räkenskaper, som skall avslutas den 31 december varje år.
- § 11 För granskning av styrelsens förvaltning och stiftelsens räkenskaper utser länsstyrelsen i Stockholm två revisorer jämte två suppleanter för en tid av tre år, varav en av de ordinarie revisorerna och suppleanten för denne skall vara auktoriserade revisorer.
- § 12 Senast den därpå följande 1 mars skall styrelsens förvaltningsberättelse och föregående års räkenskaper överlämnas till stiftelsens revisorer, vilka inom en månad skall avge revisionsberättelse med angivande av huruvida ansvarsfrihet åt styrelseledamöterna tillstyrkes.

Förvaltnings- och revisionsberättelser skall överlämnas till länsstyrelsen i Stockholms län, som har att vidtaga eller förordna om vidtagande av åtgärd vartill revisorernas yttrande kan föranleda.

SAMMANTRÄDEN, BESLUTSMÄSSIGHET ETC.

- § 13 Styrelsen sammanträder på kallelse av ordföranden, så snart detta är erforderligt. På begäran av två styrelseledamöter är ordföranden skyldig snarast sammankalla styrelsen.
- Styrelsen är beslutsfär då minst fyra ledamöter är närvarande. Beslut fattas genom enkel majoritet. Vid lika röstetal har ordföranden utslagsröst utom vid val, då lotten avgör.
- § 14 Beslut om ändring av dessa stadgar är giltigt endast om beslutet biträdes av minst fyra styrelseledamöter samt av överstyrelsen för Svenska Barnhemmen, Svenska Ponnysportförbundets styrelse och styrelsen för Stiftelsen Svenska Barnhemmen. Beslutet skall underställas länsstyrelsen i Stockholms län för fastställelse.
- § 15 Stiftelsen skall stå under tillsyn enligt lagen den 24 maj 1929 om tillsyn över stiftelser.

9.2 Organisation

Styrelsen

Styrelsen för en stiftelse får inte bestå av bara stiftaren eller stiftarna. En styrelseledamot får inte vara underårig eller i konkurs eller under förvaltare enligt föräldrabalken.

Om inte annat följer av stiftelseförordnandet skall en stiftelsestyrelse förnya sig själv.

En ledamot i styrelsen skall vara ordförande. Styrelsen är beslutförför, om mer än hälften av hela antalet styrelseledamöter är närvarande. Reglerna om jäv för styrelseledamot motsvarar dem i aktiebolag. En styrelseledamot har rätt till skäligt arvode.

Styrelsen företräder stiftelsen och tecknar dess namn och firma. Styrelsen för en stiftelse som är registrerad i stiftelseregistret kan bemyndiga någon annan att företräda stiftelsen och teckna dess namn och firma. Om styrelsen eller någon annan företrädare för stiftelsen har handlat för stiftelsens räkning och överskridit sin befogenhet gäller inte rättshandlingen mot stiftelsen, om den mot vilken rättshandlingen företogs insåg eller borde ha insett att befogenheten överskreds. Se vidare om styrelse 2:9-18.

För företagsstiftelserna gäller särskilda regler om styrelsens sammansättning. I pensions- och personalstiftelser skall styrelsen till hälften bestå av arbetsgivarrepresentanter och till hälften av arbetstagarrepresentanter, 16 § TrL. De allmännyttiga bostadsstiftelserna skall ha en styrelse som i sin helhet utses av kommunen.

Ofta finns det särskilda regler om styrelsens sammansättning och förnyelse i stiftelseförordnandet.

Ett exempel är rättsfallet NJA 1958 s 734, där en stiftare, som under livstiden förbehållit sig rätten att själv utse styrelseledamöter i

en stiftelse, försvann vid ett besök i Sydamerika utan att någon visste om han fortfarande var i livet. Frågan gällde om den gode man som utsetts för den bortovärande stiftaren inträtt i rätten att disponera över styrelsens sammansättning. HD besvarade frågan nekande med hänsyn till stadgarnas utformning.

Riktlinjerna för styrelsens förvaltning framgår av stiftelseurkunden och ytterst av ändamålsbestämningen. Beslut i stiftelsens angelägenheter fattas av styrelsen med absolut majoritet, 2:12, om inte stiftelseförfordnandet föreskriver något annat. Med hänsyn till att stiftelser sällan behöver fatta snabba beslut fordras normalt att samtliga styrelseledamöter eller suppleanter bereds tillfälle att delta i besluten och att de får tillfredsställande beslutsunderlag, jfr ABL 8:9.

Medbestämmande

Medbestämmandelagen (1976:580) gäller för hela arbetsmarknaden och oberoende av företagsform. Det innebär att även stiftelser som har anställd personal påverkas av lagens regler om det fackliga arbetet inom företagen. De viktigaste gäller förhandlingsrätten för de anställda, rätt till information om företaget och avtal om medbestämmande som skall tillförsäkra de anställda insyn och inflytande. Ett viktigt undantag från medbestämmandelagens tillämpningsområde görs i 2 § för frågor om verksamhetens mål och inriktning. Undantaget gäller om arbetsgivarens verksamhet är av religiös, vetenskaplig, konstnärlig eller annan ideell natur eller har kooperativt, fackligt eller annat opinionsbildande ändamål. Många stiftelser omfattas av den bestämmelsen.

Ansvar för styrelseledamöter

5 kap i StL handlar om skadestånd. Om en styrelseledamot eller förvaltaren uppsåtligt eller av oaktsamhet orsakar skada för stiftelsen då han fullgör sitt uppdrag, skall han ersätta skadan. Samma gäller om skadan skulle tillfogas någon annan genom åsidosättande av StL eller stiftelseförfordnandet.

Skadeståndet kan jämkas efter vad som är skäligt med hänsyn till handlingens beskaffenhet, skadans storlek och omständigheterna i övrigt. Är flera personer ersättningsskyldiga svarar de solidariskt.

Krav på skadestånd kan inte bara väckas av stiftelsens styrelse, förvaltare eller konkursbo utan också av stiftaren eller efterlevande till honom eller av destinatärer till stiftelsen. Skadeståndstalan kan också väckas av tillsynsmyndigheten eller av den som enligt stiftelseförordnandet får föra sådan talan.

Eftersom det saknas stämma eller liknande organ i en stiftelse finns det inte möjlighet att bevilja styrelsen eller förvaltarens ansvarsfrihet. Regler i det ämnet saknas därför i StL. Däremot finns det en bestämmelse om att talan inte längre skall kunna väckas efter tre års förlopp om det inte rör sig om brott, se 5:5.

Sakrättsligt skydd

Vad de *externa* förhållandena beträffar är det viktigt att klarlägga om stiftelseförmögenheten är skyddad mot krav från stiftarens och förvaltarens fordringsägare. Det har redan framgått att den av stiftaren avsatta egendomen får sakrättsligt skydd i och med att den avskiljs.

När egendomen sedan tas om hand av styrelsen eller förvaltarens är den normalt också skyddad mot stiftarens fordringsägare. En förvaltare av en stiftelses förmögenhet har nämligen i förhållande till stiftare och destinatärer en ställning som syssloman. Det åligger honom alltså att hålla medlen avskilda från sin egen förmögenhet. Är den förutsättningen uppfylld föreligger sakrättsligt skydd enligt lagen (1944: 181) om redovisningsmedel.

Uppträdande utåt

Bundenheten vid ändamålet yttrar sig inte bara i att egendomen hos styrelsen eller förvaltarens är skyddad mot andra dispositioner. Bundenheten yttrar sig också på det sättet att de

handlingar som förvaltaren vidtar i strid med detta blir ogiltiga. Den som ingår avtal med en stiftelse måste därför på egen hand ta reda på vilka bestämmelser som gäller för stiftelsen, antingen genom att vända sig till stiftelserregistret, eller, om stiftelsen inte är registrerad där, genom att studera de föreskrifter som gäller för stiftelsen. Annars riskerar han att avtalet ligger utanför stiftelseändamålet och att det därför inte binder stiftelsen. Om motparten varken insåg eller borde inse att avtalet ifråga stod i strid med stiftelseändamålet, blir emellertid avtalet bindande för stiftelsen, jfr 2:17. Kan stiftelsen inte befria sig från ett avtal på grund av medkontrahentens goda tro blir förvaltaren skadeståndsskyldig mot stiftelsen.

Skall stiftelsen bli bunden måste den företräddas av en behörig ställföreträdare. Är en styrelse utsedd blir det denna som i sin helhet får företräda stiftelsen. Styrelsen kan också utse en eller flera firmatecknare. Uppgifter om styrelse eller förvaltare finns i stiftelserregistret för de stiftelser som är införda där. I andra fall får företrädaren styrka sin behörighet med stiftelseurkund och protokollsutdrag.

Ansvar för stiftelsens skulder

För förbindelser som inom ramen för stiftelsens ändamål ingått för stiftelsens räkning svarar bara stiftelsens egen förmögenhet, 1:4 st 2. Ansvar för förvaltaren eller stiftaren kommer ifråga bara vid särskilt åtagande, som t ex borgen. Jfr dock ovan om skadeståndsansvar.

9.3 Ekonomi

Bokföringsskyldighet

Stiftelser vars tillgångar överstiger tio gånger basbeloppet är bokföringsskyldiga. Detsamma gäller alltid näringsdrivande

stiftelser och statliga och kommunala stiftelser. Bokföringskyldigheten innebär som bekant att affärshändelser skall registreras i löpande följd och att årsbokslut skall göras upp. Stiftelser som inte är bokföringskyldiga måste föra räkenskaper över in- och utbetalningar.

Stiftelser som är bokföringskyldiga är vidare tvungna att upprätta en offentlig årsredovisning och i förekommande fall koncernredovisning enligt reglerna i lagen (1980:1103) om årsredovisning m m i vissa företag. Årsredovisningen omfattar den resultaträkning och den balansräkning som har tagits in i årsbokslutet samt en förvaltningsberättelse. Se vidare 5 kap.

Låneförbud

Kapitalet i en stiftelse skyddas genom stiftelseförordnandets bestämmelser, en föreskrift om att förmögenheten skall placeras på godtagbart sätt samt genom tillsyn av Länsstyrelsen.

Dessutom har det i StL 2:6 tagits in en regel om låneförbud motsvarande ABL 12:7. Enligt denna får en stiftelse inte lämna penninglån eller ställa säkerhet till förmån för stiftaren eller förvaltaren eller andra företrädare för stiftelsen, nära släktingar till sådana personer eller juridiska personer där sådana fysiska personer har ett bestämmande inflytande. På det sättet undviker man att stiftelseförmögenheten urholkas genom lån till närstående som kanske inte har möjlighet att betala tillbaka.

Revisorer

En stiftelse skall ha minst en revisor. Minst en revisor skall vara auktoriserad eller godkänd om stiftelsen är skyldig att upprätta årsredovisning. Revisor eller revisorer och revisorssuppleanter utses av styrelsen resp förvaltaren. En revisor utses för bestämd tid eller tills vidare. Liksom i aktiebolag skall

revisorerna granska räkenskaperna och förvaltningen samt avge revisionsberättelse. Bestämmelserna om revisorer som är ganska utförliga finns i 4 kap.

9.4 Statlig tillsyn

Länsstyrelsens roll

Alla stiftelser står under tillsyn enligt 9 kap. Tillsynen kan dock variera något beroende på stiftelsens art.

Tillsynsmyndighet är Länsstyrelsen i det län där stiftelsens styrelse eller förvaltning har sitt säte.

Tillsynsmyndighetens uppgift är att se till att stiftelserna förvaltas i enlighet med stiftelseförordnandet och att styrelseledamöter eller förvaltare sköter sitt uppdrag. Länsstyrelsen har i det sammanhanget vissa maktbefogenheter, som att begära in handlingar från stiftelsen, kalla till sammanträde med styrelse eller förvaltare samt inspektera stiftelsen.

Länsstyrelsen kan också skilja obehöriga styrelseledamöter från deras uppdrag, förelägga styrelse eller förvaltare att fullgöra sina åligganden samt förbjuda verkställighet av beslut. Länsstyrelsen kan också med domstols hjälp entlediga en styrelseledamot eller förvaltare som missköter sitt uppdrag. Tillsynsmyndigheten kan också komplettera en stiftelsestyrelse som inte är fulltalig eller tillsätta en förvaltare om sådan saknas.

En förutsättning för en effektiv tillsyn över stiftelser är att tillsynsmyndigheten känner till vilka stiftelser som finns. Som framgått finns det inte något heltäckande register över existerande stiftelser. Det är i stort sett bara de årsredovisningsskyldiga stiftelserna som registreras.

Möjlighet till styrelserepresentation

Lagen (1982:315) om styrelserepresentation för samhället i vissa stiftelser ger staten vissa möjligheter att på ett aktivt sätt kontrollera och påverka företagen. Enligt denna lag får regeringen förordna en offentlig styrelseledamot och en suppleant i styrelsen för allmännyttiga stiftelser som har tillgångar överstigande fem miljoner kronor. Förordnandet får avse högst tio stiftelser samtidigt. Meningen är att styrelseledamöter skall tillsättas främst i stiftelser med en strategisk maktposition i näringslivet.

De offentliga styrelseledamöterna har i princip samma ställning och ansvar som övriga styrelseledamöter. Det innebär att den offentlige styrelseledamoten har en ställning som förtroendeman i förhållande till stiftelsen och att han eller hon ansvarar inför den för sin medverkan i förvaltningen. I förhållande till sin uppdragsgivare – staten – står den offentlige styrelseledamoten fri och obunden. Lagen innehåller särskilda regler om de offentliga styrelseledamöternas arvode.

9.5 Ändring av ändamålet

Ändringsförbudet

Enligt svensk rätt saknar stiftaren i princip möjlighet att ändra föreskrifterna för en stiftelse sedan stiftelsebildningen väl kommit till stånd. Motiven för detta förbud att ändra en gång vidtagna stiftelsesdispositioner är flera. Främst är det samma överväganden som ligger bakom huvudregeln att gåvor inte kan återkallas, nämligen hänsynen till dem som har fördel av förordnandet, destinatärerna. Det är också viktigt att tänka på stiftarens fordringsägare. Genom stiftelsesdispositionen kommer ju stiftelseförmögenheten inte längre att svara för stiftarens egna skulder. Om han kunde ta tillbaka förmögen-

heten senare skulle detta kunna strida mot fordringsägarnas intressen.

Ändringsförbudet framgår av 6:1. Enligt denna paragraf får styrelsen eller förvaltaren inte på någon väsentlig punkt ändra, upphäva eller åsidosätta föreskrifter i stiftelseförordnandet utan tillstånd av Kammarkollegiet. Ett sådant tillstånd kräver att föreskrifterna på grund av ändrade förhållanden har blivit uppenbart onyttiga eller uppenbart stridande mot stiftarens avsikter eller att det finns andra särskilda skäl. Ändrar Kammarkollegiet efter ansökan av en stiftelses styrelse eller förvaltare föreskrifterna för en stiftelse bör så långt som möjligt stiftarens avsikt beaktas. Kammarkollegiets beslut får överklagas hos regeringen. En sådan förändring av en stiftelse som beskrivs här brukade tidigare kallas permutation.

Det nu beskrivna rättsläget är ju inte särskilt praktiskt i ett föränderligt samhälle. Av och till behöver de flesta stiftelsestadgar ändras för att anpassas till ändrade förhållanden. Därför är det enligt 6:3 möjligt att föra in ett ändringsförbehåll i stadgarna som gör det möjligt att ändra alla föreskrifter utom själva ändamålet. Används möjligheten till ändring skall tillsynsmyndigheten underrättas och få tillfälle att förbjuda ändringen.

Härav följer bl a att en stiftelse kan göras tidsbegränsad och att stiftelsen kan meddela ändrade bestämmelser om förvaltningen av stiftelsens förmögenhet. Ändringsförbehåll i stiftelsestadgar måste dock tolkas försiktigt. Det finns dock ingen möjlighet att ändra själva stiftelseändamålet utan medverkan av Kammarkollegiet.

Vad pensions- och personalstiftelser beträffar torde inte någon ändring av stadgarna vara möjlig utan medverkan av tillsynsmyndigheten, 22 § TrL. För de allmännyttiga bostadsstiftelserna gäller enligt normalstadgarna regeln att stadgeändringar endast kan vidtas efter medgivande av kommunens styrelse eller av beslutande organ samt i vissa fall dessutom av länsbostadsnämnden i vederbörande län.

9.6 Avveckling

En stiftelse har i princip obegränsad varaktighet. Den kan endast fås att upphöra då särskilt angivna och väl avgränsade kriterier är uppfyllda. Stiftaren kan t ex ha förutsett framtida förändringar i samhällsutvecklingen av betydelse för stiftelsens verksamhet och garderat sig genom ett förbehåll i stiftelseförordnandet.

I 6:5 föreskrivs att stiftelser kan få lov att upphöra genom förbrukande av sina medel. Denna regel gäller för stiftelser som är minst 50 år gamla, inte har kunnat främja sitt ändamål under de senaste 5 åren samt nettoförmögenheten under de senaste tre räkenskapsåren har understigit ett basbelopp.

För näringsidkande stiftelser gäller samma typ av likvidationsskyldighet som för aktiebolag enligt ABL 13:2. 7:1 stadgar sålunda att styrelsen eller förvaltaren i en näringsidkande stiftelse ofördröjligen skall upprätta en kontrollbalansräkning när det finns skäl att anta att skulderna överstiger tillgångarna. Samma skyldighet föreligger om stiftelsen vid utmättningsförsök har visat sig sakna utmättningsbara tillgångar. Utvisar kontrollbalansräkningen att värdet av tillgångarna understiger skulderna skall styrelsen eller förvaltaren ansöka vid tingsrätt att stiftelsen försätts i likvidation. Liksom enligt motsvarande regel i ABL blir förvaltare respektive styrelseledamöter personligen och solidariskt ansvariga för uppkommande skulder i stiftelsen om de inte upprättar kontrollbalansräkning när det krävs, 7:3, eller låter bli att föra likvidationsfrågan till domstol när så erfordras. StL innehåller utförliga bestämmelser om handläggningen vid domstol i fall av tvångslikvidation.

En stiftelse kan också upplösas i samband med konkurs. Avslutas konkursen utan överskott är stiftelsen upplöst.

10. Perspektiv på utvecklingen

Stiftelselagen innebär en viktig nyskapelse i vår lagstiftning om företagsformer. Den skapar klarhet på många områden där rättsläget tidigare var oklart och ordning och reda i ett tidigare kaos. Den ställer stora krav på anpassning både på stiftelsernas och på länsstyrelsernas sida. Den träder i kraft 1996.

Det är nu bara de ideella föreningarna som saknar lagreglering. Några planer på lagstiftning finns såvitt bekant inte. Det kan bero på att det saknas behov av lagstiftning. Men det kan också bero på att fackföreningsrörelsen och andra folkrörelser som har valt formen ideell förening är starka maktcentra i samhället som inte önskar lagstiftarens inblandning.

Hur som helst är det aktiebolagsformen som är den normgivande på företagsformernas område. Stiftelselagen innebär, som har framgått, i stora delar ett övertagande av aktiebolagsrättsliga regler och principer. Även de ekonomiska föreningarna har alltmera närmat sig ABL:s regler. Inflytandet är mindre på reglerna om handelsbolag m m. HBL är i sak ganska litet förändrad sedan 1895 då handelsbolag och besläktade bolagsformer först infördes i Sverige.

Aktiebolagsformen är också den företagsform som främst fångar upp internationella influenser. Inom EG är det främst på aktiebolagssidan som harmoniseringssträvandena har burit frukt. Ett undantag av ganska marginell betydelse är europeiska ekonomiska intressegrupperingar. Även kooperativa

organisationer är föremål för EG-kommissionens intresse.

Den viktigaste följden av EG-harmoniseringen är att vi nu har fått två varianter av aktiebolag, publika och privata bolag. Den mest kontroversiella frågan i detta sammanhang har i Sverige varit hur bolagsfirmorna skall se ut. Slutresultatet har blivit att de publika bolagen måste visa sin tillhörighet genom användning av tillägget publ eller på annat sätt. Vidare har minimiaktiekapitalet för de bägge bolagstyperna höjts i anknäpning till EG-direktivens krav.

En annan principiellt viktig följd av EG-harmoniseringen är ändrade regler om verkan mot tredje man. Dessa regler gäller bolagsorganens kompetens – behörighet och befogenhet – samt verkan av registrering i aktiebolagsregistret. Den viktigaste förändringen är här att överskridanden av bolagets ändamål och syfte eller andra kompetensregler i bolagsordningen normalt inte påverkar avtal med utomstående även om dessa är i ond tro.

Ytterligare en viktig förändring är att vissa större bolagsstämmobeslut, som rörande företrädesrätt vid emission, nedsättning, likvidation skall ske med 2/3 majoritet. I 1975 års lag hade man föreskrivit absolut majoritet i sådana fall i falsk förlitan på de aktiebolagsrättsliga generalklausulerna. De nu införda reglerna innebär en välkommen återgång till ett tidigare rättsläge.

Övriga ändringar i EG-sammanhanget är sällan av principiell betydelse. Ofta rör det sig om detaljer som kan tyckas onödiga att reglera, t ex förbudet för ett bolag att teckna aktier i sig självt eller 15-dagarsgränsen för registrerings genomslagskraft i 18:3.

Det återstår nu att anpassa övriga företagsformer till ABL-reglerna så att vi t ex får samma regler om befogenhetsöverskridning, verkan av registrering etc över hela fältet.

Därtill kommer att aktiebolagskommittén fortsätter sitt arbete med reformering av ABL bland annat när det gäller bolagsorgan m m, ett område där det ännu bara finns ett för-

slag till EG-direktiv, dvs utkastet till femte bolagsdirektiv. Ett betänkande med förslag till ytterligare förändringar i ABL väntas i slutet av år 1995.

Vid samma tid torde en ny årsredovisningslag i enlighet med EG-direktiven föreligga. Denna något försenade lagstiftningsprodukt skall bl a ersätta räkenskapsreglerna i ABL kap 11.

11. Litteratur-anvisningar

En kvalificerad översikt över olika sammanslutningar som ger de gemensamma dragen är Håkan Nial, Svensk associationsrätt, 5 uppl 1991. Kortfattad men ändå innehållsrik är Gunnar Flodhammars Associationsrätt – en introduktion, 3 uppl 1987. Huvudlinjerna dras upp i Knut Rodhes ”minor classic”, Inledning till associationsrätten, 3 uppl 1976. Samme författare har givit ut en bibliografi som ger en inkörspport till den utländska litteraturen.

När det gäller handelsbolag och enkla bolag är Håkan Nial, Om handelsbolag och enkla bolag, 1990, ett aktuellt standardverk som passar både för praktiskt och vetenskapligt bruk. En kortare översikt ger Torsten Sandström, Handelsbolag och enkla bolag, 2 uppl 1994.

Böcker om aktiebolag finns det gott om. Den utförligaste kommentaren är Gösta Kedner–C M Roos, Aktiebolagslagen I-II, 5 uppl under utgivning 1995. Den mest använda läroboken och handboken är Knut Rodhes Aktiebolagsrätt, 17 uppl 1995. Två handböcker av intresse är Birke, Bolagsordning i aktiebolag, 9 uppl 1995, samt Jan Kansmark–C M Roos, Aktieägaravtal, 2 uppl 1994. En annan specialstudie är Krister Moberg, Bolagsrevisorn, 1986. I övrigt hänvisas till litteraturförteckningen hos Kedner–Roos.

Vad ideella och ekonomiska föreningar beträffar är det grundläggande arbetet Carl Hemströms Organisationernas

rättsliga ställning. Här finns hänvisningar till andra skrifter på området. 1951 års lag om ekonomiska föreningar har kommenterats av Erik Hagberg och Sal. Nisell, 5 uppl 1981, och Knut Rodhe, 7 uppl 1982. Standardverket rörande 1987 års lag är Anders Mallméns kommentar från 1989. Per Stjernquists kompendium Ekonomiska föreningar samt undersökningen Föreningsfirmans funktion, 1950, har bestående värde.

Stiftelsernas sakrättsliga sida har behandlats djupgående av Henrik Hessler i Om stiftelser, 1952. En god översikt ger Anders Hagstedt, Beskattning av stiftelser, 1972. I övrigt hänvisas till Lennart Frii, Förvalta fonder och stiftelser, 1987. Litteratur angående nya stiftelselagen torde snart föreligga.

Det finns en hel del litteratur om t ex försäkringsbolag, bostadsrättsföreningar, gemensamhetsanläggningar, bokföring, årsredovisning, medbestämmande etc som också kan ha relevans inom associationsrätten. Här nöjer jag mig med att hänvisa till den litteratur som åberopas i de uppräknade arbetena – och gängse bibliografiska hjälpmedel – för den som vill gå vidare.

Sakregister

- A-aktie 106
- absolut majoritet 60, 152
- absorption 113
- aktiebok 103f
- aktiebolagsregister 49, 74f
- aktiebrev 102ff
- aktiekapital 47, 88
- aktieteckning 48
- aktieägaravtal 53
- allmännyttig bostadsstiftelse 151
- allmännyttigt ändamål 146
- anläggningsstillgångar 80
- anmärkningar 85
- ansvarsfrihet 62f, 73, 153
- apportegendom 49
- arvode 33
- avstämningsbolag 102
- auktoriserad revisor 65, 125, 155
- avtalslagen 36f, 140
- B-aktie 106
- balansräkning 78
- bestämd tid 28
- bidrag 147
- biträde 57, 119
- bokföringslagen 20, 80
- bolag 21
- bolagsmans död 30, 38
- bolagsordning 50f
- bolagsstämma 54ff
- bolagstillgångar 25ff
- bolagsändamål 21
- brott mot borgenär 93
- bulvan 57
- bundet egenkapital 80
- delbevis 109
- delårsrapport 86
- destinatärer 144
- dotterföretag 84
- efterlikvid 126
- eget kapital 80f
- egna aktier 92
- emissionsbevis 109
- emissionsprospekt 109
- enmansbolag 53
- entledigande 70
- erinringar 85
- europaisk ekonomisk
intressegemenskap 44
- extra stämma 56
- fackförening 133
- familjebolag 53
- finansieringsanalys 82
- firma 20, 47f, 116, 135, 148
- firmatecknare 34, 74f
- fondemission 106f
- fonder 99, 148
- fria fonder 99
- fritt egenkapital 80f
- frågerätt 68
- fullmakt 24, 75
- fullmäktige 75, 135
- fusion 113, 132
- fåmansbolag 53
- föremål med bolagets verksamhet 101
- föreningsregister 117
- föreningsrätt 133
- föreningsstämma 119, 136

företagsstiftelse 151
 företrädesrätt 107
 förlagsbevis, förlagslån 110
 förlagsinsats 124
 förseningsavgift 87
 försiktighetsregel 97
 förtäckt vinstutdelning 97
 förvaltare 147f
 förvaltningsberättelse 82
 förvaltningsråd 135

generalklausul 59, 70
 generationsskifte 101
 godkänd revisor 65f
 granskare 67
 gåva 146
 gåvobrev 146

handelsregister 20
 handelsregisterlagen 20
 hyresgästförening 133

inbetalda insatser 124, 126
 inbetalning av aktiekapital 49
 inlösen 105, 132
 insats 124
 insatskapital 124
 insider-spekulation 102
 insynsregel 42
 inträde 129

juridisk person 23
 jäv 60, 72, 119, 151

kallelse 54f
 Kammarkollegiet 158
 klandertalan 69
 kollektiv firmateckning 74
 kollektivavtal 18
 kombination 113
 kommanditdelägare 41
 Kommerskollegium 66
 komplementär 42
 koncern 82, 84
 koncernlån 100
 koncernredovisning 84

konkurs 38, 112
 konsortialavtal 53
 konsortium 23
 konstituerande bolagsstämma 48
 kontraktsbrott 29
 kontrollbalansräkning 93, 159
 konverteringslån 110
 kooperativ förening 115ff
 kvalificerad majoritet 60

lika röstetal 60
 likhetsprincip 59
 likvidation 39, 93, 112, 130f, 142, 159
 likvidationsskyldighet 112f, 131, 159
 likvidator 112
 lojalitetsplikt 32
 lån för aktieförvärv 100
 låneförbud 99
 löpande förvaltning 70
 lösningsrätt 104f

medbestämmande i arbetslivet 18, 152
 medelsförvaltning 71
 medelstora bolag 53
 medlemsinsats 124
 medlemsmöte 135
 medlemsåterbäring 127
 minoritetsrevisor 67
 moderbolag 84
 moderförening 122, 132

nedsättning av aktiekapital 89f
 nedsättning av insatsbelopp 126
 nominellt belopp 47, 50
 normalstadgar 135
 nyemission 106
 näringsverksamhet 22, 31, 33

obestämd tid 28
 obligation 100
 offentlig styrelseledamot 157
 olovlig vinstutdelning 97, 127
 ombud 57, 119
 omröstning 60, 120
 omsättningstillgångar 81
 optionshandel 111

- optionslån 110
- ordförande 58, 71
- ordinär uppsägning 27
- oregistrerad ekonomisk förening 115f
- osjälvständig stiftelse 148
- OTC-listan 102

- patent- och registreringsverket 49
- pensionsstiftelse 145, 151, 158
- per capsulam 48, 58
- permutation 158
- personalstiftelse 145, 158
- personligt ansvar 93, 131, 159
- preferensaktier 105f
- preskription 73
- privat bolag 14
- prokura 24
- prokurist 34
- protokoll 72
- publikt bolag 14

- redovisning 76
- redovisningsskyldighet 20, 137, 154
- relativ majoritet 60
- reservfond 98
- resultaträkning 83
- revision 84
- revisionsberättelse 85
- revisionsbolag 66
- revisor 65
- revisorsarvode 67
- revisorsintyg 52
- revisorsjäv 66
- riktad nyemission 107
- räkenskapsår 80
- ränta 33, 110, 127
- rättskälleproblem 17, 134
- rörelsedrivande stiftelse 145, 147
- rörelselån 101
- röstlängd 58
- röstvärde 106

- sakrättsligt skydd 153
- samarbetsavtal 23, 45
- sammanläggning 91
- samäganderätt 25f

- simultanbildning 46
- självständig stiftelse 148
- skadestånd 33, 63, 70, 123, 152
- skadeståndstalan 33, 63
- skiljedom 114
- skulder 77
- slutredovisning 112
- solidariskt ansvar 37
- stadgar 116, 135
- stadgeändring 120
- stamaktier 106
- stiftare 46f
- stiftelseregister 148, 154
- stiftelseurkund 47, 146
- stiftelseändamål 146, 154
- Stockholms fondbörs 102
- styrelse 32, 70, 120, 136, 151
- styrelserepresentation för de anställda 65
- styrelseval 64
- ställningsfullmakt 75
- Sueciafallet 100

- tantiem 98
- teckningsrättsbevis 109
- testamente 146
- tilldelning av aktier 48
- tillskott 95
- toleransfullmakt 75
- tvångsinlösen 114
- tvångslikvidation 93, 159

- uppgående i en annan förening 132, 143
- upplösning av stiftelse 159
- uppskrivningsfond 108
- uppsägning 29, 38
- utbetalningsförbud 96
- uteslutning 129, 140
- utgifter 82
- utskiftning 112
- utträde 129, 140

- verkställande direktör 70, 122
- veto 32
- viktig grund 28
- vilande bolag 112
- vinst 82

vinstandelslån 110
vinstsyfte 47
vinstutdelning 96ff
värdepapperscentralen VPC 102
värderingsregler 81

årsbokslut 20
årsredovisning 35, 76, 124, 155
återbetalning av insats 126
återbäringsskyldighet 97, 127

ägenderätt 53
ändamålsbestämning 146
ändringsförbud 157

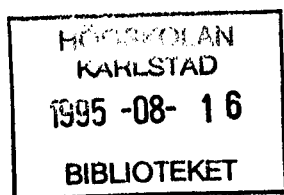
öppenhetsprincip 128f, 140
överkurs vid aktieteckning 98

95 -11- 1 4

96 -02- 1 2

96 -02- 2 1

Den som vill ge sig in på någon form av produktion, försäljning eller liknande kan välja mellan att sätta igång på egen hand eller att bygga upp sin rörelse i samverkan med andra. I de flesta fall blir det så att man förr eller senare börjar samarbeta med andra. Det krävs stora resurser, både personella och ekonomiska, för att en verksamhet skall kunna hävda sig i konkurrensen.

Det finns en mängd olika former för ekonomisk samverkan: egen firma, enkla bolag, handelsbolag, kommanditbolag, aktiebolag, ekonomiska föreningar, stiftelser och ideella föreningar. Denna bok handlar om hur de bildas och organiseras, vilka ekonomiska regler och ansvarsförhållanden som gäller med mera.

Föreliggande utgåva innehåller en hel del ändringar beroende på EG-anpassningen av aktiebolagsrätten, på EG-förordningen om europeiska ekonomiska intressegrupperingar samt på den nya stiftelselagen. Den sistnämnda behandlas här som gällande rätt fastän den formellt träder i kraft först den 1 januari 1996.

Boken är i första hand avsedd att användas i översiktskurser i akademisk utbildning samtidigt som det är en lättillgänglig översikt för alla som funderar på att starta eget. Avsikten är att visa på och redogöra för huvuddrag och problem med de olika samverkansformer som finns.

Carl Martin Roos var tidigare professor i civilrätt i Lund. Han tjänstgör nu vid Internationella Handelshögskolan i Jönköping som professor i handelsrätt.

FEMTE REVIDERADE UPPLAGAN